

Demokratický střed

Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

4. číslo / ročník IX. / prosinec 2020 / cena 30 Kč

TRAMPOTY MUŽŮ V ČEPICÍCH

■ Úvodník	
Tajemství červené čepice (<i>Tomáš Fošum</i>)	3
■ Česko	
Opozice se usadila v krajích a chystá se na rozhodující střet (<i>Antonín Berdych</i>)	4
■ Střední Evropa	
Zahraniční politika EU jako kvadratura kruhu (<i>Karel Barták</i>)	6
Pokud chce EU na Balkáně zvítězit, musí začít hrát (<i>Helena Truchlá</i>)	9
Kaczyński zahájil válku na všech frontách (<i>Wojciech Hofmański</i>)	11
Polská katolická církev čelí skandálům i sekularizaci (<i>Michal Lebduška</i>)	13
Kancléři Kurzovi chybí vyzyvatel (<i>Miroslav Šepták</i>)	17
Demografická krize střední Evropy ve světovém kontextu (<i>Jan Holovský</i>)	18
Premiér Matovič oživuje nedůstojné chování vůči hlavě státu (<i>Marián Balázs</i>)	21
Kdy skončí doba uhelná (<i>Petr Zenkner</i>)	23
■ Téma: Polská zahraniční politika	
Kam kráčí polská diplomacie (<i>Vít Dostál</i>)	26
Podmíněný český souhlas s polským Trojmořím (<i>Michal Lebduška</i>)	28
■ Kultura	
Vzestup a pád napraveného hříšníka (<i>Jan Gregor</i>)	30
Když se uherský kněz cítil jako Napoleon (<i>Matúš Guziar</i>)	31
■ Historie	
Krystyna Skarbek: polský poklad v britských službách (<i>Táňa Matelová</i>)	32
■ Zraněná města	
Teplíce: město vzdorující svému osudu (<i>Martin Veselka</i>)	36

Vybrané články z tohoto čísla (Demokratický střed 4/2020) byly podpořeny z prostředků Česko-polského fóra Ministerstva zahraničních věcí ČR.

Ministerstvo zahraničních věcí
České republiky

AMO.CZ

Demokratický střed

4/2020, vydáno v prosinci 2020, ročník IX.

adresa: Demokratický střed, Jirečkova 1012/9, 170 00 Praha 7,

e-mail: redakce@demokratickystred.cz, web: www.demokratickystred.cz

šéfredaktor: Tomáš Fošum

zástupce šéfredaktora: Petr Zenkner

redakční rada: Tomáš Chlum, Marie Bydžovská, Marie Jüptner Medková, Jan Jüptner, Pavel Cechl,

Tomáš Orlík, Jan Holovský, Anna Plasová

grafická úprava: Jiří Kaufner, fotomontáž na úvodní straně: Demokratický střed, logo: LUSEL

vydavatel: Demokratický střed, z. s.

č. účtu: 2400332468/2010

registrační číslo MK ČR E 20906, ISSN 1805-6202, vychází 4 x ročně

Letošní koronavirová pandemie otřásla mnohými zdánlivými jistotami. Ovlivnila též kariéru tří významných politiků. Jedná se o končícího prezidenta USA Donalda Trumpa, českého premiéra Andreje Babiše a předsedu polské vládní strany PiS Jarosława Kaczyńskiego. Všichni tři si svého času nasadili na hlavu červenou čepici. Začal s tím v roce 2016 prvně jmenovaný, jenž z kšiltovky s nápisem Make America Great Again (později inovovaným na Keep America Great) udělal svou značku. V trumpovské čapce volající po návratu velké Ameriky z legrace zapózoval také Kaczyński. Loni se k nim připojil Babiš, který vzal zavděk plagiátem s nápisem Silné Česko.

Zmínění politici se samozřejmě ve spoustě věcí liší, ale mnohé je spojuje. Trump pár hodin po skončení nedávných amerických prezidentských voleb vyzval k ukončení sčítání hlasů s tím, že vyhrál. Dodnes svou prohru s Joem Bidenem neuznal a bez důkazů mluví o zfalšovaném hlasování. Jeho povolební vystoupení připomínala variaci na proslulý Babišův výkřik: „Nikdy neodstoupím, nikdy! Nechtě si to všichni zapamatují!“ Český premiér se ostatně k Trumpovi v minulosti hlásil, zavrhl ho až po jeho listopadové prohře. Čepice Silné Česko s ním prý nemá nic společného.

Vrcholně pragmatickému Babišovi můžeme věřit, že se bez problémů domluví i s Bidenem. Ten mu navíc na rozdíl od Bruselu nebude připomínat střet zájmů při čerpání evropských dotací. To pro Jarosława Kaczyńskiego představuje Trumpova porážka vážnou komplikaci. Polsko se kvůli již pět let trvajícím útokům na nezávislost justice dostává v Evropské unii do čím dál tím větších potíží. Donald Trump, jehož zásady liberální demokracie příliš neoslovily, současné polské vládě porušování základů právního státu nikdy nevyčítal. Ta ho tak líčila jako svého důležitého partnera a stavěla jako protiváhu k mentorující Unii. Joe Biden ovšem ve své kampani Polsko spolu s Maďarskem a Běloruskem kvůli stavu demokracie tvrdě kritizoval. Vláda PiS tak bude zřejmě v rámci euroatlantických struktur čelit tlaku z obou stran.

Trumpovu prohru určitě nelze vysvětlovat jen jím nezvládnutou pandemií koronaviru, ale bezpochyby se jednalo o jeden z klíčových faktorů. Podobný osud se rýsuje před Andrejem Babišem, který před nástupem druhé vlny nemoci jako premiér evidentně selhal. Po trumpovsku zlehčoval nebezpečí, a když pak otočil, vystupoval chaoticky a nekompetentně. Babišovým voličům léta nevadily jeho korupční kauzy, ale teď je premiérovo jednání

začalo vážně ohrožovat. Říjnové krajské volby navíc potvrdily slábnutí vládních stran. A jelikož se opozice začala formovat do předvolebních bloků, které zabrání tříštění hlasů, Babišův neúspěch v blížících se sněmovních volbách nyní vypadá jako reálný scénář. Možná bude první na pásce, ale nemusí dát dohromady vládní většinu. Před úderem koronaviru byly jeho vyhlídky podstatně různější.

Postavením Jarosława Kaczyńskiego pandemie otřásá zatím jen nepřímo – viz ztráta spojence Trumpa. Každopádně koronavirus tvoří hrozivou kulisu aktuálního dění v polské politice. Vládní tábor se z různých důvodů během léta a podzimu rozhádal natolik, že Ka-

czyński po letech panování bez vysoké státní funkce musel přijmout post vicepremiéra, aby krotil spory uvnitř kabinetu. Jde o znamení, že jeho neformální autorita slábne. Navíc na konci října přistoupil k riskantnímu kroku, když

Tajemství červené čepice

ve snaze trumfnout radikály ohrožující jeho stranu zprava posvětil zpřísnění interrupcí. Oficiálně o tom rozhodl Ústavní soud, ale ten už je několik let pod kontrolou PiS a jeho předsedkyně Julia Przyłębska se po svém nástupu do funkce s Kaczyńským spřátelila.

Otázka, kdy začíná lidský život, není vůbec tak triviální, jak se četným pokrokařům zdá. Neměl by ale o ní rozhodovat loutkový tribunál bez širší společenské diskuse, navíc cynicky v čase pandemie, kdy se napříč světem omezuje shromažďovací právo. Bylo přitom předem jasné, že daný verdikt vyvolá v silně rozděleném Polsku masové protesty. A to se také stalo. Řádné parlamentní volby se v zemi mají konat až za tři roky, ale není vůbec vyloučeno, že se kvůli nejednotě vládního tábora a občanským nepokojům skuteční podstatně dříve.

Jaké z toho všeho plyne poučení? Budujme silné nezávislé instituce a chraňme právní stát. V nějaké banánové republice by se Trump navzdory prohře asi pokusil zůstat u moci, v americké demokracii však nemá alespoň zatím šanci. Také oligarcha Babiš není bytostným demokratem a táhnou se za ním aféry a temná podezření, ale v Česku dosud právní stát celkem funguje. I díky tomu u nás stále existují férové volby, v nichž si za rok můžeme vybrat někoho po všech stránkách kompetentnějšího. Na závěr jedno ne snad poučení, ale spíše doporučení politikům. Vyhýbejte se červeným čepicím se siláckými nápisy. Ztrácejí totiž punc vítězství. Snad.

Tomáš Fošum

Demokratický střed
Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

Předplaťte si Demokratický střed. Roční předplatné (4 čísla) činí i s poštovným 230 Kč.
Objednávejte na e-mailu: redakce@demokratickystred.cz.

Opozice se usadila v krajích a chystá se na rozhodující střet

Říjnové krajské volby byly významnou sondou, jež ukázala stávající poměr sil v české politice. Po mnoha letech takřka neměnného rozložení voličské přízně se na masce neporazitelnosti vládního hnutí ANO objevily výrazné praskliny. Nejde jen o samotné výsledky tohoto subjektu vedeného premiérem Andrejem Babišem. Jedná se i o jeho koaliční potenciál a osud satelitních stran, které ho udržují u moci. Opozice získala cenné trofeje v podobě hejtmanských křesel a začala jednat o předvolebních koalicích s výhledem na klání o křesla v Poslanecké sněmovně. Čeká Českou republiku za deset měsíců zásadní politický zvrat?

Krajské volby dopadly o dost jinak, než jak předpovídaly předvolební průzkumy vypracované pro Českou televizi. Odhad založený na takzvaném volebním potenciálu se ukázal jako poměrně nepřesný. Celkově sice zvítězilo hnutí ANO, jež bylo první na pásce v deseti ze třinácti krajů, získalo však pouze 22 procent hlasů a 179 mandátů. Na druhém místě skončila ODS, která – ať už sama nebo v rámci různých koalic – získala téměř 15 procent hlasů a 99 mandátů pro vlastní nominanty (114 i s koaličními partnery). Třetí piráti si připsali necelých 14 procent a také 99 mandátů (při započtení koalice

V soukromém životě už je Andrej Babiš zadaný, ale v politice může po příštích volbách zůstat na ocet. Foto: Vlada.cz

v Olomouckém kraji jich bylo 104). V porovnání s hlasováním v roce 2016 viditelně posílilo i hnutí STAN (69 mandátů) a na něj napojené kandidátky. Komunisté a sociální demokraté naopak propadli, když v mnoha krajích opustili zastupitelstva a celkem obdrželi jen 13, respektive 28 mandátů.

Zásadní zvrat však nastal až při jednáních o budoucích koalicích. V nich hnutí ANO premiéra Andreje Babiše výrazně oslabilo. Udrželo jen tři hejtmanské posty a v drtivé většině krajů je v opozici. Skutečným vítězem vyjednávání se stala

ODS. Bude se pravděpodobně podílet na všech třinácti krajských vládách a obsadí minimálně čtyři hejtmanská křesla (v době uzávěrky tohoto textu ještě nebylo jasné uspořádání v Karlovarském kraji). Starostové a nezávislí (STAN) pak budou mít přinejmenším tři hejtmany a zasednou v devíti vládách. Piráti žádnou pozici hejtmana nevybojovali a budou fungovat v osmi koalicích. Nejvíce kontroverzní dosavadní hejtmani, zejména Jaroslava Jermanová (ANO, Středočeský kraj) a Jiří Čunek (KDU-ČSL, Zlínský kraj), skončili v opozici.

Zůstane Babiš na ocet?

Výsledkem voleb je tedy zpravidla situace, kdy bylo nejsilnější hnutí přehlasováno většinou složenou z opo-

zice. Zatímco před volbami bylo jedenáct krajů pod vedením vládních stran, nyní jsou to pouze čtyři. A je nutné dodat, že i zbylí hejtmani za ANO a ČSSD jsou mnohdy vůči Andreji Babišovi a centrální vládě velmi rezervovaní. Z regionů se tak stává nová platforma, odkud vláda rychle pocítí silný odpor, kritiku a jednoznačnou opozici. Projevuje se to už nyní, například v obecném politickém přístupu a změně stylu a komunikace navenek. Zároveň ale nové vedení krajů chce a mnohdy i musí reagovat na celorepublikové dění, hlavně na situaci s pandemií nemoci covid-19. A s postupem času bude Babišův kabinet při téměř každém svém kroku narážet na fakt, že „prostřední“ úroveň veřejné správy, stojící mezi obcemi a vládou, bude po mnoha letech opět zřetelně slyšet.

Letošní volby ale znamenají daleko více než jenom změnu na většině krajských úřadů. V celkových číslech představují úplnou porážku vládních stran a doslova existenční hrozbu pro ČSSD a KSČM. Je pochopitelné, že výsledky z krajů mají jen omezenou vypovídací schopnost, nicméně nastavený trend je očividný. Babišovo hnutí v tuto chvíli čelí vážnému riziku, že v parlamentních volbách v roce 2021 sice zřejmě vyhraje, ale nedokáže sestavit jakoukoliv vládní většinu. Tento „mečiarovský scénář“ není jistý, jenom možný – ale i to je doposud největší zlom od voleb v roce 2013.

Současný trend podle dostupných průzkumů ukazuje, že i když ANO důsledně odebralo voliče oběma svým levicovým partnerům, přesto v preferencích klesá. Sociální demokraté i komunisté balancují na hraně pětiprocentního prahu, přičemž zejména u komunistů je jejich sestup zřejmě definitivní. Navíc součet preferencí „demokratické opozice“ bezpečně přesahuje padesát procent. Zároveň se neobjevil žádný nový životaschopný stranický subjekt, který by vykazoval šanci systém stávajících stran změnit. Hnutí Václava Klause mladšího Trikolóra v krajských volbách pohořelo (získalo dva mandáty), Svoboda a přímá demokracie (SPD) Tomia Okamury se drží na svých stabilních číslech. Šance na zásadní zvrat tu stále je, česká politika ale v posledních letech ukazuje až překvapivou setrvačnost.

Opoziční manévry

V průběhu tohoto roku probíhala v rámci parlamentní opozice série jednání, jejímž cílem bylo vytvoření volebních koalic před sněmovními volbami, jež by se měly uskutečnit na podzim 2021. ODS a Pirátská strana mají své preference bezpečně nad deseti procenty, trojice dalších opozičních stran (TOP 09, KDU-ČSL a donedávna i STAN) ovšem osciluje okolo pěti procent. Je logické, že spojení do větších bloků může dát těmto subjektům šanci přežít.

Hlavním motorem spojování však byla ODS. Jak pro senátní volby, tak pro volby krajské vytvořila různorodá spojení s místními i celostátními uskupeními. Pomohla tím nejenom svému volebnímu výsledku, ale také hlavnímu úspěchu – podílu na vládách ve všech krajích. Politický přínos těchto spojení potvrzuje i vývoj v ostře sledovaném Středočeském kraji. Občanští demokraté tam kandidovali samostatně a nespojili se s místní TOP 09. Výsledkem bylo až druhé místo za STAN a hlavní

tvář ODS v krajských volbách, poslanec Martin Kupka, se hejtmanem nestala.

O vznik předvolební koalice nejvíce usiluje předseda občanských demokratů Petr Fiala. Pod jeho vedením se strana sice vymanila z problémů po pádu vlády Petra Nečase, její podpora ve dvou posledních volbách (evropských a krajských) však nepřekročila 15 procent. Boj o sněmovní křesla v roce 2021 je poslední politickou příležitostí, kterou šéf ODS má. Podobu chystaných spojení ale nejvíce ovlivňuje jiný subjekt – Starostové a nezávislí. Je veřejným tajemstvím, že o spolupráci s nimi usilovala jak ODS, tak čelní představitelé pirátů. Je to logické, hnutí STAN nevykazuje žádné zásadní ideologické směřování a soustředí se výhradně na praktické otázky. Stává se tak ideálním partnerem, který neodradí skalní voliče silnější strany koalice a může přinést hlasy z regionů, kde má silnou podporu.

Krátce po volbách vedení STAN rozhodlo, že bude jednat o spolupráci s Pirátskou stranou. Její předsednictvo zvládlo překonat původně vlažnou reakci své poněkud svérázné členské základny a nyní je pravděpodobné, že oba subjekty budou kandidovat společně. ODS na rozhodnutí STAN, které bylo již dříve naznačováno, zareagovala operativně. Povolební oslavy využil Petr Fiala k oznámení budoucí koalice s TOP 09 a KDU-ČSL.

Rizika na obzoru

Podle dosavadních preferencí je možné, byť ne stoprocentně, že těchto pět stran sdružených do dvou koalic dokáže v příštím roce získat ve Sněmovně většinu. Tato eventualita přitom není jistá ani v případě, že proces spojování a následná komunikace směrem k voličům budou perfektní. Na cestě k úspěchu každopádně stojí nemalá rizika. Největší množství slabin vykazuje budoucí trojkoalice. Její hlavní strana, ODS, po mnoho let v opozici utlumovala vnitřní diskusi o směřování strany. Zároveň je její členská základna početná, autonomní a názorově poměrně heterogenní. Existuje riziko, že programové i personální kompromisy s „příliš liberální“ TOP 09 i „příliš konzervativní“ KDU-ČSL vyvolají hlasitý odpor. Podobné hlasy, jakkoliv slabší, lze očekávat od obou jejích partnerů. Jakékoliv neshody a spory pak budou mít neoddiskutovatelný dopad na celkové preference této koalice.

Spojení Pirátské strany a STAN rovněž nevznikne bez obtíží. Zatímco starostovská členská základna je prakticky neviditelná a neslyšitelná, otevřená pirátská komunita dokáže vyjevit mnohé. I po uzavření dohod o programu a personáliích tak není vyloučeno, že spolupráce nebude fungovat hladce. Mezi jinými zmiňme riziko „kroužkování“. Existuje totiž reálná hrozba, že populární osobnosti STAN dokáží pomocí preferenčních hlasů získat ze vzájemné spolupráce více mandátů, než kolik by jim podle dohodnutého pořadí na kandidátkách mělo připadnout.

Nelze opomenout ani fakt, že na krajské úrovni existují další jablka sváru. Například ve Zlínském kraji stojí STAN po boku bývalého hejtmana Čunka a tamní lídr Petr Gazdík dával jasně najevo, jak mu vadí postoj pirátů, kteří jsou v nové koalici na opačné straně. V případě možné budoucí trojkoalice je zase dělicí linií Praha, kde TOP 09 podporuje stávajícího pirátského primátora Zdeňka

Hřiba a ODS je jako vítěz pražských komunálních voleb v opozici. Tyto rozpory rozhodně fungování obou koalic neusnadní.

Ještě důležitější než sama spolupráce v obou koalicích je reakce voličů a jejich následné rozhodování. Jak přijmou skutečnost, že hlasem pro „svou“ stranu dávají de facto hlas i jedné či dvěma dalším? Voličské rozhodování není založeno jen na programu, stojí i na důvěře v subjekt jako takový a v osobnosti, které jej reprezentují. Z programového hlediska bude zajímavé sledovat, jak se příznivci STAN vypořádají s přirozeně levicovou povahou pirátů. V oblasti daní a vztahu k podnikání se hnutí Starostů a nezávislých stavělo do pragmatické roviny, která bude kontrastovat s některými pirátskými iniciativami. Daleko hlubší rozdíly se pak nacházejí mezi výrazně konzervativními lidovci a městskými liberály volícími TOP 09 nebo ODS. A silnou dělicí čáru představuje i vztah k Evropské unii a možnému přijetí eura, což část voličů určitě bere jako zásadní záležitost.

Personálie představují pro voliče snadno uchopitelné téma a mohou efekt a popularitu obou koalic rovněž ovlivnit. Připomeňme opět Prahu, jediný kraj, kde ODS v roce 2018 vyhrála volby sama bez jakékoliv koalice. Navrženým lídrem bude pravděpodobně předsedkyně TOP 09 Markéta Adamová a je velkou otázkou, nakolik ji někteří podporovatelé ODS či KDU-ČSL přijmou a svým hlasem podpoří. ODS má sama několik polarizujících osobností, například Jana Zahradila či Pavla Novotného. Jejich mediální působení může krajně konzervativní či naopak liberálně smýšlející voliče všech tří stran trojkoalice silně demotivovat. A podobné, i když méně viditelné případy, lze najít i u pirátů – někteří extrémně levicoví či pacifisticky orientovaní členové mohou představovat překážku pro středově smýšlející příznivce STAN.

Oběma uskupením leží na cestě k úspěchu mnoho překážek. Existuje reálná možnost, že minimálně jedno

z nich nakonec nepřežije a jeho členské strany budou kandidovat samostatně. Pokud ale svou integritu udrží a nabídnou voličům jasné sdělení, stojí stávající vládní většina před zásadní výzvou.

Staří versus noví

Voliči, které politika ANO či ČSSD zklamala, si pak mohou vybírat mezi dvěma alternativami. Trojkoalice představuje tradiční strany, které dokázaly najít shodu a jejichž čelní představitelé nejsou přímo spojeni s událostmi před rokem 2013. Právě nálepka „tradičních stran“ může některé voliče oslovit, mnohé ale odradit. Hlavním praktickým bonusem jejich historie je možnost prezentovat se jako strany zkušené a schopné reálně vykonávat vládní odpovědnost. Dvojkoalice naopak představuje subjekty nové, prakticky téměř nedotčené vládní účastí. Hnutí STAN zvládlo svou mimořádně neúspěšnou reprezentaci v Nečasově vládě zcela zamlčet. Kdo si nyní vzpomene na tragické výkony ministrů kultury Jiřího Bessera a Aleny Hanákové? Právě novostí a nedotčeností vládním angažmá může tato dvoukoalice lákat určitý typ voličů.

Střet „starých“ stran a „nových“ hnutí sjednocených do obou koalic má svou přirozenou podstatu. Pokud zvládnou tento souboj oddálit až za okamžik, kdy společně ovládnou Poslaneckou sněmovnu, může v české politice nastat zásadní zlom. Když se ale konflikty mezi jejich zástupci, členy a voliči stanou určujícím tématem voleb, není vůbec jisté, že oně většiny dosáhnou. A nelze samozřejmě zapomínat na premiéra Andreje Babiše. Navzdory očividnému oslabení je jeho hnutí stále silné. Babiš má navíc k dispozici nemalou mediální moc, zdroje a kvalitní zázemí v podobě PR mašinerie. Jistě udělá vše pro to, aby jeho vyzývatele neuspěli. Už nyní je tak jisté, že půjde o nejzajímavější a asi i nejdůležitější volební střetnutí za mnoho let.

Antonín Berdych

Zahraniční politika EU jako kvadratura kruhu

Dramatické zvolení Joea Bidena americkým prezidentem je ojedinělou dobrou zprávou pro Evropskou unii, která jinak na světové scéně čelí konfrontaci ze všech stran. Je dobrý důvod předpokládat, že ve vztazích s USA převládne opět porozumění a vrátí se jistá předvídatelnost. Přinese to vítanou úlevu a posilu, i když nedojde k úplnému obnovení někdejší harmonie. Evropa bude mít po odchodu Donalda Trumpa o jednoho nepřítele méně, což jí umožní se soustředit na ostatní „frontové linie“ a také (snad) posílit vnitřní jednotu, a tudíž i akceschopnost.

Ve světovém měřítku se dnešní Evropská unie stále více jeví jako osamělá výspa demokracie, rovného zacházení, férových vztahů a kulturního porozumění v moři opačných tendencí, které jsou ovšem rozmanité a vyžadují každá jiné zacházení. Předsedkyně Evropské komise

Ursula von der Leyenová ve svém zářijovém poselství o stavu Unie nastínila pesimistický obraz „plíživé paralýzy“ poválečného globálního systému. Oznámila, že EU zůstane věrná multilateralismu a bude se věnovat reformování takových stěžejních institucí, jako jsou Světová obchodní organizace (WTO) či Světová zdravotnická organizace (WHO). Lze se domnívat, že zatímco končící americký prezident Donald Trump tyto organizace sabotoval a poškozoval, jeho nástupce Joe Biden bude sdílet zájem EU na jejich opravách

a dalším fungování.

Symbolem blýskání na lepší časy bude nepochybně návrat podpisu Spojených států pod pařížskou klimatickou dohodu, což umocní její váhu a podpoří výrazné snažení EU, která ze snižování emisí skleníkových plynů

učinila svou prioritu číslo jedna. Atlantická bezpečnostní spolupráce dozná jistě blahodárnou změnu stylu a nálady, obsahově se však mnoho nezmění – Biden bude stejně jako Trump trvat na tom, aby evropští členové NATO dostali svému závazku vydávat dvě procenta HDP na obranu, což bude pro řadu z nich v post-koronavirové době oříšek. Ani v obchodních vztazích se nečeká zásadní zvrat. Joe Biden kladl v kampani značný důraz na stimulaci produkce a spotřeby domácího amerického zboží, což má vést ke vzniku nových pracovních míst. Neváhal přitom slibovat ochranu domácích výrobců kvótami a cly nutně namířenými také proti evropským vývozcům. Prezidentské volby ukázaly, že Spojené státy jsou vnitřně rozdělené na nepřátelské tábory, a Biden dává jasně najevo, že jeho hlavní prioritou bude domácí politika.

Pro Evropskou unii to znamená, že nebude přehodnocovat své uvažování o „strategické autonomii“, jehož rozvoj urychlilo Trumpovo otevřené nepřátelství vůči EU (která byla pro amerického prezidenta stejně škodlivá jako Čína, jenom menší), stejně jako covidová pandemie. Tato koncepce spočívá v tom, že by Evropská unie měla být schopna si časem zajistit vlastní bezpečnost bez nutného totálního spoléhání na americkou ochranu v rámci NATO. Spočívá ale také v tom, že by evropská sedmadvacítká měla oslabit své další, tentokrát ekonomické nebo obchodní závislosti – například na ruských energetických surovinách či na čínských zdravotnických pomůckách a lécích. Ačkoliv členské státy nejsou stoprocentně zajedno, jak se bude strategická autonomie uplatňovat, kdo na ní vydělá a kdo nikoliv, ohledně širokého směřování panuje shoda. „Není to namířeno proti nikomu a není to ochránářská tendence. Je to o tom, že Evropská unie musí být schopna někdy jednat sama a pro sebe a musí k tomu mít odpovídající prostředky,“ uvádí zdroj citovaný belgickým deníkem *Le Soir*.

Nebýt figurkou na šachovnici

„Evropané se dnes už neptají, co pro ně může Amerika udělat. Ptáme se spíše sami sebe, co musíme my udělat pro naši vlastní bezpečnost a jak vytvořit vyváženější transatlantické partnerství,“ napsali ve společném článku ministři zahraničí Francie a Německa Jean-Yves Le Drian

Takto si viceprezident Joe Biden a kancléřka Angela Merkelová třásli rukama v únoru 2013. Už brzy si to nejspíš zopakují. Biden mezitím povýšil.

Foto: Wikimedia Commons/usbotschaftberlin

a Heiko Maas. Podobně mluví vysoký představitel EU pro zahraniční politiku Josep Borrell, podle něhož je načase, aby „Evropa dospěla“ a přestala doufat, že se vrátí plná angažovanost USA na starém kontinentu. „Vybavená a strategicky připravená Evropa je tím nejlepším, co můžeme nabídnout Spojeným státům, a je dobrá i pro nás,“ uvedl v nedávném rozhovoru.

Čína 21. století je prvořadým světovým hráčem, a to stále asertivnějším a sebevědomějším. Její obchodní bilance s EU je a bude i nadále výrazně pozitivní a její intenzivní působení na vlády jednotlivých členských zemí se bude stupňovat. Von der Leyenová ji označila za „konkurenta a systémového rivala“, přičemž připustila, že má pro Evropu strategický význam. EU se bude nepochybně snažit vyjednávat s Čínou o vyváženějších obchodních vztazích, o zlepšení přístupu evropského zboží na čínský trh, o dodržování pravidel Světové obchodní organizace, přičemž nebude váhat uplatňovat sankční mechanismy tam, kde to bude namístě.

Unie bude také pokračovat v poukazování na porušování lidských práv v Číně včetně snahy Pekingů likvidovat

občanské svobody v Hongkongu nebo utiskovat Ujgury a další muslimské menšiny. Nehodlá však vyostřit vztahy až do obchodní války; Josep Borrell se jasně distancoval od Trumpovy útočné taktiky a vyjádřil naději, že s novým prezidentem USA najde EU vůči Číně společnou řeč. Pro Evropu je důležité, aby byla tak či onak účastna na americké politice ve vztahu k Číně, tedy aby se pro svou nečinnost a vojensko-politickou bezvýznamnost nestala onou nechtěnou „figurkou na šachovnici dvou velkých hráčů“.

Ačkoliv se francouzský prezident Emmanuel Macron snažil po většinu loňského roku zmírňovat napětí mezi EU a Ruskem a hledat cesty k racionálnímu sblížení, ruská strana mu to nijak neusnadnila. Studenou sprchou se stala otrava opozičního politika Alexeje Navalného válečným plynem novičok, což byl další v řadě podobných útoků. Vztahy se opět propadly na bod mrazu, a to tak hluboko, že se i v Německu začalo veřejně a na vysoké politické úrovni uvažovat o možnosti nedostavět plynovod Nordstream 2, který si Berlín prosadil navzdory odporu řady zemí včetně Polska, člena EU. Ursula von der Leyenová připomněla, že výstavba plynovodu nevedla ke zlepšení ruského chování, ba naopak. V jejích slépějích krácel vzápětí Evropský parlament, jenž v rezoluci týkající se Ruska vyzval k zastavení výstavby Nordstreamu 2. Mezi 465 poslanci, kteří to podpořili, byla skoro polovina německých poslanců za vládní strany CDU a CSU, což svědčí o významném posunu v německém postoji k režimu prezidenta Vladimira Putina. Komise rovněž oznámila, že připraví návrh evropské obdoby amerického Magnitského zákona o trestání jednotlivců odpovědných v Rusku za porušování lidských práv.

Vztahy s Ruskem se sice ocitly na bodu mrazu, Evropa si však dávala dál dobrý pozor, aby Moskvu příliš nedráždila. Vyjadřovala sympatie běloruské občanské společnosti v její snaze sesadit diktátora Alexandra Lukašenka, ale konkrétní podporu jí poskytovala jenom velmi plaše, aby nezavdala příčinu k případnému ruskému zásahu. Ačkoliv kavkazské země patří do privilegované kategorie takzvaného Východního partnerství, zůstala EU zcela nečinná při řešení poslední arménsko-ázerbájdžánské války o Náhorní Karabach, o jejíž podivné rozuzlení se postaraly Rusko a Turecko.

Patálie s jednomyslností

EU nehraje významnou roli ani na Blízkém východě, ani při řešení syrského či libyjského konfliktu. Jejím úspěchem by bylo, kdyby se Joe Biden rozhodl nějakým způsobem navrátit USA do dohody o íránském jaderném programu, kterou Trump vypověděl. Podle unijní diplomacie by takové obnovení amerických vztahů s Íránem vyvážilo v regionu Blízkého a Středního východu vliv Saúdské Arábie odsuzované za zapojení do surové občanské války v Jemenu. Blíže k „domovu“ se EU opakovane potýká s asertivním Tureckem, jehož vládce Recep Tayyip Erdoğan střídá militantní a smířlivá gesta na její adresu. Jeho vyhrožování, že přestane respektovat dohodu o zadržování (převážně syrských) uprchlíků na svém území, vede k velmi opatrnému našlapování ze strany Unie – ačkoliv její členské země Řecko a Kypr udělaly vše,

co bylo v jejich silách, aby ji přiměly potrestat Turecko za prospekci nalezišť zemního plynu v jejich výsošných vodách, zatím se společného stanoviska sedmadvacítka nedočkaly.

To je bohužel typický stav pro řadu velmi důležitých otázek, k nimž se EU buď nevyjadřuje, nebo tak činí formálně a sterilně, když se stanoviska sedmadvaceti členských zemí „vyvaří“ na nejmenšího společného jmenovatele. V zahraničněpolitických otázkách platí pravidlo jednomyslnosti, tedy že každá z členských zemí má právo veta. Praxe je taková, že jím stačí pohrozit a unijní vlak pak buď překážku objede, nebo se danou věcí vůbec nezabývá. Týká se to i tak důležitých témat, jako jsou ukládání sankcí a stanoviska k porušování lidských práv.

Evropská komise pravidelně nabádá vlády, aby se jednomyslností zřekly ve jménu vyšší účinnosti, když už samy za sebe nemají na světovém kolbišti dost silný hlas. Naposledy to ve zmíněném poselství udělala Ursula von der Leyenová. „Proč jsou i jednoduchá prohlášení o hodnotách zpoždována, oslabována nebo se stávají rukojmími kvůli jiným motivům? Když členské státy říkají, že Evropa je příliš pomalá, odpovídám: buďte stateční a konečně přejděte na většinové hlasování, aspoň v otázkách lidských práv a uplatňování sankcí. Co nám brání?“ tázala se dramaticky.

Rozhodování o zahraniční politice kvalifikovanou většinou by evropské reakce zpružnilo a posílilo. Zamezilo by se vydírání, o němž se zmiňuje šéfka Komise. Na druhou stranu by taková praxe vedla ke frustraci těch zemí, které by se ocitly v menšině kvůli postojům, jež by pro ně mohly být z historických nebo jiných důvodů zásadní. Ochabla by také vůle k dosažení konsensu, souhlasu všech, která je normálně hnacím motorem umožňujícím dojednat složité kompromisy. Při dnešním charakteru vlád členských zemí jich lze napočítat nejméně šest, které by s takovou změnou měly problém, a Česko by zřejmě bylo mezi nimi.

Vysoký představitel Josep Borrell, jenž je také místopředsedou Evropské komise, se pokouší nedostatky povinného konsensu vyvažovat tím, že v případech, kdy EU není schopna najít společnou řeč (například vůči zmíněnému Turecku, ale také vůči izraelské politice na okupovaných územích nebo vůči konceptu evropské obrany), oznamuje sám za sebe ta stanoviska, která mají podporu naprosté většiny. Ve zmíněném rozhovoru popsal tuto neortodoxní praxi takto: „Radši oznámím takový postoj, i když není jednomyslný, než ten jednomyslný, který je o ničem. Usilujeme tedy o sdělování rozhodnutí, jež mají nějaký obsah, i když nejsou nutně podporována úplně všemi.“

Karel Barták

Omluva: V čísle 3/2020 se v rozhovoru s Niklasem Zimmermannem objevily některé nepřesnosti, jež jdou na vrub redakce. Niklasi Zimmermannovi i čtenářům se omlouváme.

Pokud chce EU na Balkáně zvítězit, musí začít hrát

Balkán je více než jen šachovnice velmocí, Rusko tam ale rozehrává vlivovou partii. Zvítězí v ní ten, komu figurky neutečou k nepříteli.

Černá Hora má novou vládu. Poprvé ve čtrnáctileté historii nezávislého státu se tam v parlamentních volbách na konci srpna k moci dostala opozice. Její představitelé záhy po vyhlášení výsledků ubezpečili veřejnost, že měnit se toho sice bude hodně, jedno ale zůstane při starém: důraz na co nejrychlejší začlenění Černé Hory do Evropské unie a její setrvání v Severoatlantické alianci (NATO).

Je otázkou, jestli nová vláda expertů nominovaných třemi různorodými koaličními uskupeními zvládne stabilně fungovat a jestli dostojí svým zahraničněpolitickým slibům. Vstup do EU si podle loňského průzkumu agentury CEDEM přeje těsná většina tamních obyvatel, vítáno by to bylo i z evropského pohledu. Naopak důvod k nespokojenosti by tím nejmenší balkánská země zavdala Rusku.

Jak píše slovenský analytik ruského původu Grigorij Mesežnikov, je jen málo států Evropy, kterým ruská provládní média věnovala v posledních letech takovou míru pozornosti. „Čtenáři mohli nabýt dojmu, že je Černá Hora skrz naskrz zkorumpovaná země, kde otevřeně vládne mafie, ... nejvíc protiruský stát na Balkáně,” píše Mesežnikov. Bylo to právě v Černé Hoře, kde se Kreml před čtyřmi lety pokusil o dosud nejotevřenější zásah do vnitřních záležitostí jedné ze zemí regionu, a sice o státní převrat. Dojít k němu mělo v říjnu 2016 v hlavním městě Podgorici, přičemž o klíčové roli vedení Ruské federace hovoří černohorští vyšetřovatelé i západní zdroje.

Během puče měl podle plánu zemřít tehdejší dlouholetý premiér Milo Đukanović. Země pak měla upadnout do občanské války a v konečném důsledku přehodnotit své rozhodnutí připojit se k NATO. Kvůli zradě jednoho z místních účastníků k tomu nakonec nedošlo a členem Aliance se Černá Hora stala v souladu s původním plánem o necelý rok později. Podle ruských médií si tím Đukanović udělal z Moskvy svého nejhoršího nepřítele.

Politická válka na Balkáně

Právě vývoj v Černé Hoře je zmenšeným modelem ruského počínání v celé oblasti západního Balkánu. Region přirozeně – i když ne ve všech aspektech zcela jedno-

značně – inklinuje k Západu, čemuž se Moskva snaží zabránit. „Pokud se Evropané a Američané budou plést do záležitostí v ruských sférách vlivu – v Moldávii, na Ukrajině nebo v Gruzii, pak Rusko může dělat totéž jinde,”

vysvětluje ruský pohled na situaci Dimitar Bechev. Svou analýzu vypracoval pro Centrum strategické komunikace NATO.

Asertivnější ruská zahraniční politika spojená s návratem Vladimíra Putina do prezidentského úřadu v roce 2012 a v reakci na ni také obnovený důraz západních

Milo Đukanović (vpravo) na schůzce s americkým ministrem zahraničím Mikem Pompeem.

Foto: Wikimedia Commons/U.S. Department of State

spojenců na evropskou a severoatlantickou spolupráci se s mírným zpožděním projevily i na západním Balkáně. Před třemi lety varovala tehdejší šéfka unijní diplomacie Federica Mogherini, že by se tento region „mohl stát šachovnicí pro hru velmocí”. O dva roky později v rozsáhlé investigativní práci bosenský deník *Oslobođenje* konstatoval, že „Rusové nepřicházejí, oni už jsou tady”.

Ruská přítomnost vypadá s ohledem na výchozí politické, historické i kulturní podmínky v každé zemi jinak. Její cíl ale nese podobné rysy: vytvářet chaos a posilovat napětí, o jehož zdroje není beztak v regionu nouze. Zprostředkovaně tím Rusko komplikuje život zejména evropské sedmadvacítce, která stabilizaci a přijetí balkánských států mezi sebe označuje za politickou prioritu. „Tragédie Balkánu spočívá v tom, že jako takovému na něm nikomu zase tolik nezáleží. Zejména pro Rusy je to jen další bitevní pole v boji proti EU,” říká Mark Galeotti, britský expert na ruskou zahraniční politiku. Pro Západ je pak situace v regionu klíčovým faktorem, od kterého se

odvíjí bezpečnostní a obranná politika EU i budoucnost transatlantické spolupráce.

Součástí ruské „politické války“, jak působení Moskvy nazývá Galeotti, se stává vše, co pasuje do narativu soupeření se Západem. Jde o důraz na „všeslovanské“ přátelství národů, spojenectví ortodoxních křesťanských komunit, podporu vybraných zástupců elit nebo jejich skupin a samozřejmě také propagandu a šíření dezinformací. Hlavní strategické cíle Ruska spočívají v omezení dalšího rozšiřování evropské a transatlantické integrace. Pokud se to nepodaří – jako v případě Černé Hory a NATO – nastupuje jiná alternativa. A sice snaha přispět k tomu, aby balkánské státy, které se do západních struktur začlení, byly co nejvíce nestabilními, a tím i destabilizujícími aktéry.

Vyřešené problémy?

Ruské počínání je většinou podstatně subtilnější než agresivní pokus o puč v Černé Hoře a také značně různorodé. Albáncům Moskva nabízí bezplatné kurzy ruštiny, v Bosně a Hercegovině se podpoře Kremlu těší srbsští nacionalisté a separatisté v čele s popíračem válečných zločinů z devadesátých let Miloradem Dodikem. Moskva jako stálý člen Rady bezpečnosti Organizace spojených národů (OSN) blokuje přijetí kdysi srbského Kosova, což až dosud vyhovovalo Bělehradu, který je naopak na Rusku závislý energeticky. A ruského majitele má přes čtyřicet procent nemovitostí na černohorském jaderském pobřeží, kam každoročně jezdí nejvíce turistů právě z Ruska.

„Moskva nemá vliv ve smyslu velkých investic. Když už ale utrácí, dělá to strategicky,“ vysvětluje Galeotti. Příkladem může být třeba osm starších stíhaček MIG-29, jež Kreml věnoval Bělehradu. S tím, ať si většinu z nich Srbové sami opraví. „Rusko to vyšlo levně. Ale jsou to stíhačky, budou létat lidem nad hlavami,“ vysvětluje strategii Galeotti. Moskva se tím snaží svou finanční pomoc v očích Srbů nafouknout, a jak vyplývá z průzkumů veřejného mínění, také se jí to daří. Více peněz přitom do země směřuje z Evropy.

Důležitý faktor pro Moskvu je i skutečnost, že její zájmy v regionu sahají nejméně do 19. století. „Snaží se prezentovat jako geopolitická velmoc. To znamená, že pokud se někdo pokusí vyřešit problémy západního Balkánu bez Moskvy, Rusko zajistí, že ty problémy budou pokračovat,“ míní Galeotti. On i někteří další experti nicméně upozorňují, že právě tento zakořeněný geopolitický pohled se možná začíná měnit. Na klíčovém rozcestí by se tím nacházelo i ruské působení na Balkáně. „V Moskvě jsou lidé, kteří se snaží prosazovat liberálnější a umírněnější zahraniční politiku. Pokud by se jim to podařilo, myslím, že by se Rusko z Balkánu spíš stáhlo. Ze svého zapojení tam získává jen velmi málo,“ je přesvědčen analytik. Zdůrazňuje ale, že na jakékoliv soudy je ještě příliš brzy.

Peking ante portas

Nejpozději v tomto bodě je potřeba připomenout, že ačkoliv Rusko představuje na Balkáně zásadního protivníka evropských zájmů, není jediným důležitým nezápadním hráčem, který se zde pohybuje. Fakticky v pro-

tikladu k ruskému postupu jsou masivní čínské investice směřující zejména do Albánie, Bosny a Hercegoviny, Makedonie nebo Srbska. Středobodem zájmu Pekingů jsou energetika a dopravní infrastruktura. K ilustraci toho, jak taková spolupráce může vypadat, opět dobře poslouží příklad z Černé Hory. Čína tam staví dálnici, která propojí přístav Bar se srbským Bělehradem. Projekt, přezdívaný „dálnice do nikam“, se protahuje a prodražuje, což komplikuje pozici ČernoHORCŮM. Ti si na stavbu museli půjčit právě v Číně, jež teď vlastní více než třetinu obřího státního dluhu.

Někteří analytici zdůrazňují, že Čína, ale třeba i investoři z Perského zálivu těží s ohledem na své peníze a projekty spíše ze stability než chaosu. Jiní experti nicméně varují před možností, že by lidová republika následovala ruský vzor, a využila jednotlivé státy nejen jako (otevřeně deklarovanou) ekonomickou bránu do Evropy, ale také jako politická zadní vrátka k rozkladu evropské integrace zevnitř. Pohled na to, zda jsou takové obavy oprávněné, nyní rozděluje i členské státy EU.

Mark Galeotti nicméně upozorňuje, že „divokou kartu“ Balkánu, která by mohla zahýbat i ruskou pozicí v regionu, má nyní v rukou někdo jiný: Turecko. Zájmy a ambice tohoto značně problematického člena NATO bývají někdy s odkazem na proslulé impérium označovány jako neoosmanské. Na Balkáně to znamená podporu směřující kulturně a historicky blízkým kosovským Albáncům a Bošňákům, případně muslimským menšinám v dalších zemích. Tedy přesně opačným směrem, než cílí Rusko. „V Sýrii nebo na jižním Kavkaze Moskva zatím novou asertivnější tureckou zahraniční politiku akceptovala, pokud ale Ankara postoupí dál do oblastí, které Moskva vnímá jako vlastní, může se Rusko rozhodnout vypálit varovný výstřel. A to právě na západním Balkáně,“ míní Galeotti.

Evropské šachy

Jak už bylo řečeno, přirozená trajektorie balkánských států směřuje na Západ, do Evropy. O budoucím členství v Unii jednájí všechny tamní země, přičemž se integrace těší podpoře jejich obyvatel. EU je nejvýznamnějším obchodním partnerem regionu, do oblasti posílá také nejvíce přímých zahraničních investic, naopak mladí lidé odcházejí do Evropy za studiem a prací. Pokud bychom se chtěli držet šachové metafory, tak Evropa jednoznačně táhne bílými. Rusko balkánským zemím srovnatelnou alternativu nabídnout nedokáže. Jenže tím zároveň narážíme na obrovský nedostatek šachového přírměru. Balkánské státy a jejich obyvatelé nejsou figurkami, které čekají na to, až jimi někdo zahýbe jedním nebo druhým směrem. Sami se mohou přidat ke kterékoliv straně podle toho, co jim nabídne.

Dobrym příkladem křehké vyvažovací strategie mezi výhodami případného členství v EU na jedné straně a dobrými vztahy s garantem dodávek energie Ruskem na straně druhé je Srbsko. To zatím společně s Černou Horou postoupilo ve vyjednáváních o vstupu do Unie nejdále, překážkou ale zůstává chybějící dohoda Bělehradu s Kosovem. Když Srbové projeví větší ochotu se domluvit, zareagovala Moskva okamžitě. „Začali být mnohem méně kritičtí k tomu, že by Srbsko

potenciálně bylo členským státem. Vidí, že tam neproběhly potřebné reformy, takže jakmile se k Unii skutečně připojí, bude jí to způsobovat problémy,” všímá si Galeotti. Zároveň Moskva zintenzivnila snahy o prohloubení vojenské spolupráce s Bělehradem a v době koronavirové krize poskytla lékařskou pomoc Srbům v samotném Srbsku i za hranicemi v Bosně. Šach.

Naopak ze strany EU hmatatelných pobídek v poslední době příliš nepřicházelo. Naposledy v obnovené strategii rozšiřování z roku 2018 Brusel vyjádřil zájem přijmout po roce 2025 všech šest nečlenských zemí západního Balkánu včetně Kosova, odhodlání vynaložit potřebné finanční prostředky a politický kapitál ale za rétorikou zaostává. Projevy tohoto rozporu jsou velmi viditelné a jen těžko vysvětlitelné. Například začátek přístupových rozhovorů s Albánií a Severní Makedonií na půl roku zablokovala Francie navzdory tomu, že obě země splnily veškeré stanovené podmínky. Jen o pár měsíců později odmítlo Bulharsko schválit návrh rámce vstupních rozhovorů se Severní Makedonií. Jak se veto vyřeší, není jasné. Politici představitelé i veřejnost v balkánských státech tím ale získávají zcela opodstatněný důvod k nedůvěře.

Šance pro české předsednictví

„Všechno, co EU nyní nabízí, je pokračování předstírání. Vy budete předstírat, že děláte potřebné reformy, my budeme předstírat, že skutečně nabízíme možnost vstupu,” varuje Galeotti. On i další analytici se shodují na tom, že z rostoucího pocitu zklamání z nenaplněných slibů nejvíc těží Rusko. „Říká: Podívejte se, my vám toho nenabízíme moc, ale aspoň nepředstíráme,” vysvětluje. Řešení je nasnadě. Pokud chce EU uvažovat o Balkáně jako o šachové partii, musí ji začít také hrát. Konkrétní, a nakonec nepromarněnou příležitostí byla koronavirová pandemie, během které Brusel poskytl Balkánu miliardovou pomoc.

Nakonec za ni veřejně poděkovalo – ač se zpožděním a po zdravotní do Ruska a Číny – i srbské vedení.

Pokud nechce EU na Balkáně ztratit výhodu bílých figurek, musí být mnohem konkrétnější v odpovědi na následující otázku: kolik prostředků je ochotná na rozšíření vynaložit a jakým způsobem? Konkrétní příležitost přispět bude mít brzy i česká diplomacie, jež rozšíření EU směrem na Balkán rovněž dlouhodobě považuje za svou prioritu. Česká vláda totiž za dva roky převezme evropské předsednictví, a jedním ze zvažovaných témat zvláštěního summitu, který by se v jeho rámci mohl uskutečnit, je právě budoucnost západního Balkánu, respektive jeho unijní integrace.

Česko by podle Galeottiho mohlo využít svůj tradiční zahraničněpolitický důraz na lidská práva. „Máte v tom určitou morální autoritu,” míní britský politolog a historik. „Evropský příběh není jen o dobrém vládnutí, stabilitě, schvalování potřebných zákonů a pravidel. Jeho součástí je i nastavení vztahu mezi státem a společností. Pokud by se vám to podařilo zkombinovat, myslím, že by to bylo velmi silné poselství. Obzvláště pro region, jakým je západní Balkán,” uzavírá Galeotti.

Helena Truchlá

Britský politolog a historik **Mark Galeotti** (1965) působí na School of Slavonic and East European Studies (SSEES) anglické University College London. Věnuje se interdisciplinárnímu výzkumu ruské politiky, organizovaného zločinu, bezpečnosti a mezinárodních vztahů. Působí také jako externí výzkumník pražského Ústavu mezinárodních vztahů a v češtině mu loni vyšla kniha *Musíme si promluvit o Putinovi* (*We need to talk about Putin: How the West Gets Him Wrong*).

Kaczyński zahájil válku na všech frontách

Polskou vládnoucí formací, takzvanou Sjednocenou pravici, zmítá čím dál tím silnější boj o moc a vliv. Rostoucí ambice koaličních partnerů hlavní vládní strany Právo a spravedlnost zároveň naznačují oslabení jejího předsedy Jarosława Kaczyńskiego. Ten se nedávno pokusil nahromaděné problémy vyřešit svým vstupem do vlády v roli vicepremiéra pro bezpečnost, jakéhosi vládního arbitra a vrchního dohlázele. Po letech, kdy Kaczyński o dění v Polsku rozhodoval bez jakékoli vysoké státní funkce, to byl překvapivý krok. Už se zdálo, že tímto tahem situaci opanoval, náhle se však jeho plán začal nečekaně drobit.

Jednou z oblíbených strategií předsedy Práva a spravedlnosti (PiS) Jarosława Kaczyńskiego je odjakživa kouřová clona. Není divu – rozeštvát polarizovanou polskou společnost opravdu není těžké. Všechny krize a aféry PiS snadno zamaskuje mediální pokrytí více či méně spektakulárních protestů – ať už jde o lékaře bojující o lepší financování zdravotnictví, univerzity hájící před vládou svou autonomii nebo občany v ulicích, kteří protestují na

obranu nezávislého soudnictví či vlastních reprodukčních práv. Podobné kouřové clony se nad Polskem rozprostřely i během letošního roku, kdy celý svět bojuje se šířením nového typu koronaviru.

Navzdory pandemické krizi se polská vláda v posledních měsících soustředila hlavně sama na sebe. Nyní již bývalý ministr zdravotnictví Łukasz Szumowski (PiS) vynikl podivnými kontakty s výrobcí zbraní, kteří měli Polsku

dotat plicní ventilátory, a také neméně neprůhlednými osobními vazbami provázejícími nákup sta tisíc nepoužitelných roušek za pět milionů zlotých (asi třicet milionů korun).

Pozornost od boje s koronavirem odváděla také volební kampaň prezidenta Andrzeje Dudy (nominant PiS), jenž v létě jen těsně uhájil své křeslo. Tomuto hlasování předcházela promrhaná investice 70 milionů zlotých (asi

420 milionů korun) do nakonec nerealizovaných korespondenčních prezidentských voleb, které se PiS snažilo v květnu uspořádat v rozporu se stávajícími zákony. Po loňských parlamentních volbách, v nichž od roku 2015 vládnoucí Sjednocená pravice přišla o většinu v horní komoře (senátu), byla potenciální ztráta prezidentského paláce Kaczyńského noční můrou.

Obavy šéfa PiS se sice nenaplnily, pandemie však nikam nezmizela. Exministr Szumowski nepřipravil pro boj s nemocí covid-19 žádnou strategii. Místo toho se preventivně postaral o svou demisi. Mohl si být docela jistý tím, že se jeho aférami soudy zabývat nebudou. Pocit bezpečí mu jistě dodala demontáž systému nezávislé prokuratury, kterou obstaral ministr spravedlnosti a generální prokurátor v jedné osobě Zbigniew Ziobro. Druhá vlna pandemie se mezitím vzdouvala stále výše a občané čím dál tím hlasitěji volali po racionálních opatřeních.

Vzpourný koaliční partner

V září došlo ve vládním táboře Sjednocené pravice k roztržce mezi stranou PiS a jejími koaličními partnery, především pak Solidárním Polskem vedeným právě Zbigniewem Ziobrem. Ten se často dostával do sporů s premiérem Mateuszem Morawieckým, jenž se těší Kaczyńského přízni. Jednou z třecích ploch uvnitř vládní koalice se stal zákon na ochranu zvířat, který prosazoval hlavně Jarosław Kaczyński. Postavila se proti němu ale

i řada poslanců PiS, jimž bylo následně pozastaveno členství ve straně. Zákon, jehož osud zůstává nejasný, vyvolal velké protesty zemědělců, kteří přitom často volí právě Právo a spravedlnost.

Krátce po potlačení zářijové koaliční krize, kdy ve snaze uklidnit situaci ve vládě přijal post vicepremiéra, byl Kaczyński na koni. Musel však vyřídit ještě dvě záležitosti: za prvé převzít od Zbigniewa Ziobra iniciativu, pokud jde o „práci“ s krajně pravicovými kruhy, a tím tohoto vzpurného koaličního partnera oslabit. Za druhé odlákat pozornost veřejnosti od naprosté nepřipravenosti vlády na podzimní nárůst počtu nemocných. Zvolil stejnou strategii jako vždy, tedy vypustil kouřovou clonu.

Jeho politické vůli podléhající Ústavní soud neočekávaně vydal rozhodnutí, že ustanovení takzvaného protipotratového zákona z roku 1993, které umožňuje přerušení těhotenství v případě těžkého a neodvratného poškození plodu nebo nevyléčitelné nemoci ohrožující jeho život, je v rozporu s polskou ústavou. Hned 22. října vypukly obrovské pouliční protesty. Navzdory platnému omezení konání masových akcí kvůli pandemii koronaviru se spontánní protestní vlna vylila do ulic měst – a poprvé v historii také městeček a vesnic. Stávka žen v době pandemických restrikcí a zejména její bezprecedentní rozsah musely předsedu Kaczyńského skutečně šokovat.

Cílem demonstrantů se stalo celé společenské uspořádání vypracované po roce 1989. Protest tedy míří nejen proti politikům z vládního tábora, ale také proti katolické církvi, která nejenže nabádala své politické spojence k podobným krokům v oblasti potratů, ale ústy

Jarosław Kaczyński sklízí ovace po svém vystoupení v Sejmu. Od opozičních poslanců se ovšem potlesku nedočkal.

Foto: Wikimedia Commons/Krzysztof Białoskórski

arcibiskupa Stanisława Gądeckého také vyjádřila spokojenost s výrokem diskutabilně fungujícího soudu. Následkem politického angažmá církve bylo obléhání kostelů a rezidencí jejich představitelů mnohatisícovými davy. Došlo k narušení mší, na zdech kostelů se objevily nápisy včetně telefonních čísel na organizace poskytující pomoc se zajištěním bezpečné interrupce.

Pro část katolíků to byl další ostudný příklad politické angažovanosti církve. Jiní byli „zneuctěním“ svatostánků pobouření. Faktem každopádně je, že protesty měly od počátku poklidný charakter a zatažení církve do tohoto společenského sporu není vzhledem k jejímu expanzivnímu chování nijak překvapivé. Provládní média se výrazně zaměřila na jazyk protestů, který označila za vulgární a nevhodný pro mladé ženy a dívky. Vedle nejviditelnějšího symbolu osmi hvězdiček – ***** **, tedy „jebač PiS“ (jebat PiS) – se všeobecně objevovalo také heslo wypierdalać (jděte do prdele).

Verbální sebeobrana

Volba vulgárního slovníku jednoznačně signalizuje nezáměr demonstrantů o jakékoli ústupky, kompromisy a jednání s vládní stranou. Část komentátorů kritizovala nekulturnost, ba primitivnost bouřících se žen a zároveň je urážela přirovnáním k dobytku. Pravicový publicista Rafał Ziemkiewicz proslulý svým neortodoxním vztahem k logice a koherentní argumentaci je dokonce označil za „agresivní, sprosté kurvičky“.

Vládnoucí pravici přitom nijak nevadí přinejmenším stejně vulgární chování nacionalistů, kteří se v posledních letech scházejí 11. listopadu ve Varšavě u příležitosti takzvaného pochodu nezávislosti. Jeho letošní ročník

mimochodem skončil kromě jiného podpálením bytu, do něhož vlétla jedna z hořících světlíc, jejímž původním cílem byl banner stávky žen pověšený na balkoně o patro výše.

I část nezávislých médií přitom přehlédla, že místy vulgární narace na protestech vyvolaných rozhodnutím Ústavního soudu je verbální sebeobranou, nikoli výzvou k agresii. Po té ovšem začal otevřeně volat samotný režisér této kašpařiny Jarosław Kaczyński. V groteskním televizním proslovu vyzval své stoupence k obraně polských kostelů „za každou cenu“. Výsledkem byly útoky na pokojné demonstranty ve Vratislavi a Bělostoku.

To, že předseda Kaczyński přestřelil, začíná být pomalu jasné i jeho vlastnímu politickému klubu. Pokus oslabit Zbigniewa Ziobro a převzít kontrolu nad krajní pravici skončil neúspěchem. Ziobro odpověděl protiútokem na ideologické linii; homofobní naraci nahradil narací antiunionijní. Jako záminka mu posloužilo svázání čerpání prostředků z rozpočtu Evropské unie s dodržováním vlády práva. Ziobro vyzval premiéra Morawieckého, aby unijní rozpočet za daných okolností vetoval. S tímto postupem souhlasil i Kaczyński.

Vláda ve Varšavě se tak společně s kabinetem maďarského premiéra Viktora Orbána pustila do otevřeného konfliktu s Bruselem. Předseda PiS tedy v posledních týdnech otevřel dvě fronty, které budou vyhlídky jeho strany dále zhoršovat. Po brutální pacifikaci varšavské demonstrace z 18. listopadu může těžko počítat s tím, že vše vyzní do ztracena. Výhodnou pozici už ztratil.

Wojciech Hofmański

Z polštiny přeložila Anna Plasová.

Polská katolická církev čelí skandálům i sekularizaci

Nevím, nepamatuji si, neslyšel jsem o těchto věcech. Těmito slovy v říjnovém rozhovoru pro televizi TVN unikal kardinál, emeritní krakovský arcibiskup a bývalý tajemník papeže Jana Pavla II. Stanisław Dziwisz před otázkami týkajícími se jeho minulosti, včetně obvinění ze zametání pederfiliálních skandálů pod koberec. Právě tato ostudná scéna symbolicky ilustruje bezradnost polské katolické církve, kterou stíhají skandály, s nimiž se nedokáže vyrovnat. Proto jí také nyní důvěřuje historicky nejmenší počet Poláků.

Krise, se kterou se polská katolická církev potýká, nepřišla jako blesk z čistého nebe. Celá řada problémů se za ní táhne už delší dobu a v posledních letech jen ve větší míře vychází najevo. Dochází tak k výbuchu nakumulovaného napětí. Veškeré skandály dlouhou dobu neměly zásadní vliv na obraz církve, která těžila z velké prestiže z časů pontifikátu Jana Pavla II. a období komunismu, během něž sehrála velkou roli v podpoře protirežimní opozice. Po roce 1989 se ale zcela evidentně nedokázala vyrovnat s demokracií a současnými vědeckými poznatky a nezachytila společenské změny, které

postupně sílí s dorůstáním nových generací nezatížených komunismem a zvyklých na fungování ve svobodné společnosti a mezinárodním prostředí. Na ně působí patriarchální církev postrádající charismatické osobnosti, která neustále žije z minulosti a snaží se ovlivňovat jejich životy, velmi anachronickým dojemem.

Ten ještě umocňuje často značně problematické hodiny náboženství ve školách, o nichž krouží po internetu spousta zábavných i hrozivých historek. Novinářka Kaja Puto nedávno na Facebooku sdílela své „zážitky“ z hodin náboženství, ze kterých si odnesla například to, že děti rozvedených rodičů mají stát za trest v koutě, menstruace jsou krvavé slzy dělohy po nesplněné reprodukční povinnosti či že homosexuálové by měli být zavíráni do ghett. Ačkoliv jsou tyto hodiny formálně volitelné, školy je často do rozvrhu zařazují tak, že de facto žáky k účasti nutí.

Není proto divu, že takto anachronická a patriarchální organizace, jejíž představitelé často nepokrytě podporují

Krakovští hierarchové v problémech. Zprava kardinál Stanisław Dziwisz, vedle něj kráčí arcibiskup Marek Jędraszewski.
Foto: Wikimedia Commons/Silar

současnou vládu, jež je mezi mladými velmi nepopulární, je nedokáže zaujmout. Země se rekordním tempem sekularizuje a to i proto, že po zkušenosti s pontifikátem Jana Pavla II. a všeobecné podpory usnula na vavřínech. V roce 2018 organizace Pew Research Center zjistila, že v Polsku je mezi 108 zkoumanými zeměmi světa vůbec největší rozdíl mezi religiozitou lidí nad čtyřicet let a mladších. Zatímco na mše podle průzkumu pravidelně chodilo 55 procent občanů nad čtyřicet let, u mladších už to bylo jen 26 procent. A jestliže víra byla důležitá pro 40 procent starších Poláků, u mladých to platilo jen pro 16 procent.

Hlásí se Toruň

Různé individuální problémy a negativní zkušenosti Poláků s chováním konkrétních duchovních pochopitelně existovaly vždy. Například příběhy o kněžích, kteří odmítli církevní pohřeb, protože rodina zemřelého neměla dostatek peněz, se v médiích s železnou pravidelností opakují. Opravdu velké skandály se ale církvi poměrně dlouho vyhýbaly. Zřejmě nejkontroverznější byla v minulosti existence proslulého katolického *Radia Maryja*, které v roce 1991 v Toruni založil kněz Tadeusz Rydzyk. Tato rozhlasová stanice je známá svým politickým angažmá, ale i antisemitským obsahem. V minulosti ji kritizovali mimo jiné bývalý polský primas Józef Glemp a papež Benedikt XVI.

Radio Maryja postupně vyrostlo na mediální impérium, jehož součástí je i televize *Trwam* či Vysoká škola sociální a mediální kultury. Rydzyk se nikdy netajil svými sympatiemi ke straně Právo a spravedlnost (PiS) Jarosława Kaczyńskiego, z jejíž vlády po roce 2015 velmi dobře finančně profituje. Má velice blízko k některým vrcholným politikům PiS, z nichž asi nejznámější je bývalý ministr obrany Antoni Macierewicz. Proto je Rydzyk vnímán jako jeden z největších symbolů propojení církve s politikou. Jeho média přitom podle průzkumů sledovanosti a poslecho-

vosti zůstávají na polské mediální scéně velmi marginální.

První větší problémy začaly vycházet najevo až po roce 2000. Jednalo se především o tři velké skandály. První se týkal sexuálního zneužívání dětí knězem ve vesnici Tylawa v Podkarpatském vojvodství (kněze tehdy bránil místní prokurátor ještě z období komunismu Stanisław Piotrowicz, který později působil jako senátor a poslanec za PiS a nyní je soudcem Ústavního soudu). Ve druhém případě šlo o poznaňského arcibiskupa Juliusze Paetz, který měl sexuálně zneužívat studenty místního semináře. Třetí kauza se vztahovala k dětskému domovu ve slezském městě Zabrze vedenému řádem sester boromejek. Docházelo tam k brutálnímu týrání dětí a jejich znásilňování jinými chovanci. Jak kněz z Tylawy, tak ředitelka

dětského domova byli pravomocně odsouzeni, ale arcibiskup Paetz se nikdy před soud nedostal. Byl pouze v roce 2002 potrestán Vatikánem, který ho odvolal z funkce a zakázal mu jakoukoliv liturgickou činnost, což ale Paetz nedodržoval. Loni také polští novináři zjistili, že tylawský kněz šestnáct let po svém odsouzení i přes oficiální zákaz sloužil mše a vedl modlitby v *Radiu Maryja*.

Ačkoliv důvěra v církev postupně erodovala, tak tyto skandály stále ještě působily spíše individuálním dojmem a v Polsku nepanovalo přesvědčení o tom, že se jedná o systémové problémy církve. Výrazně se situace změnila až po volbách v roce 2015, kdy se vlády chopila strana Právo a spravedlnost. Již v předvolební kampani celá řada církevních představitelů nepokrytě podporovala PiS a jejího prezidentského kandidáta Andrzeje Dudu, jejichž plakáty visely i u mnoha kostelů. Prakticky před každými volbami z poslední doby se objevovaly zprávy o kněžích, kteří v kázání tvrdili, že volba současné opozice je hříchem. A protože stávající vláda velmi dramaticky polarizuje polskou společnost, obrátilo se vítězství PiS i proti církvi.

Hra na schovávanou

Výrazným signálem změny jejího vnímání bylo uvedení hraného filmu *Klér* režiséra Wojciecha Smarzowského v roce 2018, ve kterém se objevují motivy církevní pedofilie, alkoholismu kněží, korupce, nedodržování celibátu či potratové turistiky do Česka. Jen během prvního víkendu ho v Polsku viděl téměř milion diváků, což je nejlepším výsledkem polského filmu po roce 1989. Celkově ho pak v polských kinech zhlédlo přes pět milionů osob.

O rok později pak vybuchla skutečná bomba v podobě dokumentárního filmu bratří Tomasze a Marka Sekielských o církevní pedofilii *Hlavně to nikomu neříkej*, na který letos navázal druhý dokument *Hra na schovávanou*. Oba filmy byly zveřejněny na portálu YouTube. Ke konci letošního listopadu tam vidělo první z nich neuvěřitelných 24 milionů, druhý pak 7,6 milionu uživatelů. Ve druhém filmu navíc není rozkryta jen pedofilie „běžných“ kněží, ale popisuje konkrétní případ zametání sexuální-

ho zneužívání pod koberec biskupem Edwardem Janiakem z diecéze v Kaliszi. Následně byl u něj odhalen také mobbing a ponižování rektora místního semináře, jenž se snažil na skandály v diecézi upozornit. V reakci na film Vatikán Janiaka velmi rychle odvolal z funkce. Autoři už přitom ohlásili, že připravují třetí film, který se má věnovat přímo papeži Janu Pavlu II.

Není proto divu, že se polská církev postupně dostala pod drobnohled a na povrch začalo vyplouvat mnohem víc kauz. V roce 2018 vytvořili polští aktivisté ve spolupráci se současnou opozicí internetovou mapu církevních pedofilie. V ní momentálně figuruje přes sto případů zakončených pravomocným výrokem soudu, dále pak celá řada případů popsanych v médiích, u nichž nedošlo k soudnímu procesu, a 33 biskupů, kteří případy pedofilie kryli. Ačkoliv u velké části z nich jde o úmyslný čin, v některých případech se spíše jedná o nešikovnost hierarchů a neschopnost si se skandály poradit. Na mapě se objevují i taková jména jako „legendární kaplan Solidarity“ Henryk Jankowski či osobní zpovědník Lecha Wałęsy Franciszek Cybula. V reakci na odhalení Jankowského minulosti místní aktivisté svrhli v únoru 2019 jeho pomník v Gdaňsku a městské zastupitelstvo později rozhodlo o tom, že památník odstraní a odebere Jankowskému čestné občanství.

Posledním dílem těchto skandálů je případ kardinálů Stanisława Dziwisze a Henryka Gulbinowicze. O prvně jmenovaném odvysílala televize TVN dvoudílnou reportáž nazvanou *Don Stanisław*. Podle komentátorů sice stanice nepřinesla žádné vyložení nové informace, ale zasadila do kontextu jeho krytí pedofilních skandálů nejen v Polsku, ale i mnoha dalších zemích světa, či podezření z korupce. V době zvýšeného mediálního zájmu o církevní skandály vzbudila reportáž velký rozruch. Emeritního vratislavského arcibiskupa Henryka Gulbinowicze, známého podporou protikomunistické opozice, zase potrestal Vatikán na začátku listopadu jen deset dní před jeho smrtí zákazem účasti ve veřejných akcích, používání biskupských insignií a především pohřbu ve vratislavské katedrále. Ačkoliv se papežský stolec nevyjádřil zcela jednoznačně, na základě jakých obvinění takto rozhodl, podle všeho se mělo opět jednat o případy sexuálního zneužívání, krytí pedofilů, ale i spolupráce s komunistickou tajnou službou.

Kromě rostoucího počtu odhalených pedofilních skandálů se církev potýká i s tím, že na ně nedokáže adekvátně reagovat (byť se v tomto směru situace i na nátlak Říma v poslední době lehce zlepšila). Loni tak biskupský soud oficiálně nazval muže zneužívaného knězem ve věku devíti let za „spolupachatele hříchu“.

Kauzy sexuálního zneužívání ale zdaleka nejsou jejím jediným problémem. Řada církevních představitelů má až příliš úzké vazby na současnou vládu, což pochopitelně voliče jiných stran odpuzuje. Kromě již zmíněného Tadeusze Rydzika patří v tomto směru k nejproblematictější krakovský arcibiskup Marek Jędraszewski. Ten mimo jiné podporuje konspirační teorii o tom, že letecká katastrofa ve Smolensku v roce 2010, při níž kromě jiných zahynul prezident Lech Kaczyński, byla atentátem. Ještě znepokojivější je ale to, že část církve má velmi blízko

i ke krajní pravici. Zřejmě nejvíce v tomto směru proslul již bývalý kněz Jacek Międlar, který sloužil mše fašistické organizaci ONR. Při jedné takové bohoslužbě mluvil v roce 2016 v Białystoku při kázání o „židovském nádoru“, který je potřeba vyhubit za pomoci chemoterapie v podobě „nekompromisního národněkatolického radikalismu“. Velmi rozpačité reakce budí také tradiční každoroční pouť členů ONR a jiných extremistických organizací do významného kláštera Jasná Hora v Čenstochové, kde maširují s pochodněmi za doprovodu rasistických hesel.

Strach z duhy

V neposlední řadě polskou katolickou církev potápí posedlost některých kněží, včetně vysoko postavených hierarchů, sexualitou. S tím souvisejí i útoky na osoby LGBT, kterými se řada církevních představitelů v čele s arcibiskupem Jędraszewským, jenž proslul kázáním o „duhovém moru“, připojila k nenávislné kampani PiS. Za zmínku stojí i nedávná petice „Stop LGBT“, která požadovala kompletní zákaz veškerých veřejných akcí LGBT komunity, pod níž se sbíraly podpisy v řadě kostelů.

Asi nejzávažnějším incidentem byly loňské události v Białystoku, kde došlo k brutálním útokům na účastníky prvního místního pochodu rovnosti organizovaného příslušníky LGBT komunity. Proti akci se postavil místní arcibiskup Tadeusz Wojda. Kromě toho, že vyzval k odporu, čímž nepřímou podporou násilnosti, se později na webu jedné z białostockých farností objevilo poděkování všem, kteří měli bránit křesťanské hodnoty a chránit město a hlavně mládež a děti před demoralizací.

Naposledy pak polští biskupové přijali velký dokument o problému LGBT komunity, který ale vzbudil i v církevních kruzích obrovskou kritiku. A to mimo jiné kvůli tomu, že zcela ignoruje současné vědecké poznatky a podporuje v některých zemích již zakázané konverzní terapie, jejichž cílem má být změna sexuální orientace. Nepřekvapivě nechybějí ani výpady proti antikoncepci či Istanbulské úmluvě o prevenci násilí vůči ženám.

Pro mnohé Poláky bylo ale poslední kapkou rozhodnutí Ústavního soudu z letošního října zpřísňující už tak velmi restriktivní potratový zákon. Nemálo církevních představitelů, včetně mluvčího polské biskupské konference a poznaňského arcibiskupa Stanisława Gądeckého, se totiž z verdiktu otevřeně radovalo. Zatímco problémy osob LGBT se většiny Poláků netýkají, u potratů už je tomu jinak. V atmosféře všeobecného naštvání tak došlo na některých místech i k doposud nevídaným konfrontacím s kněžími či narušování mší.

K těmto velkým skandálům se přidávají i zdánlivě „malé“ incidenty vzbuzující pobouření i pobavení, které se s železnou pravidelností objevují v polských médiích a bývají i terčem řady memů. Například kněží v jednom z gdaňských kostelů spálili věci, které jsou údajně proti božím přikázáním a učení církve. V ohni se tak objevily knihy o Harry Potterovi, jeden z dílů knižní ságy *Stmívání* nebo dětský deštník s motivem Hello Kitty. Loni zase vyšel najevo případ neetického postupu krakovského arcibiskupa, který propustil z kurie tři matky samoživitelky, přičemž v oficiální zprávě bylo zdůrazněno, že nejsou na rozdíl od ostatních pracovnic vdané.

Podobné incidenty, jež se v poslední době vyskytují ve skutečně obrovském množství, přispívají k dramatickému propadu důvěry v církev. Už letos na začátku roku se objevil průzkum, podle kterého poprvé v historii zkoumání více Poláků nedůvěřovalo církvi, než jí důvěřovalo. Čerstvý listopadový průzkum pak tento pro církev hroživý trend potvrdil. Pozitivně podle něj vnímá církev už jen 35 procent Poláků, zatímco 32 procent negativně. Co je ale horší, mezi mladými lidmi ve věku 18–29 let deklarovalo pozitivní vztah k církvi pouhých devět procent, zatímco negativní až 47 procent. Není proto divu, že jednou z nejvyhledávanějších informací na polském internetu bylo v souvislosti s protesty proti říjnovému rozhodnutí Ústavního soudu to, jak formálně vystoupit z církve.

Vnitřní napětí

Odhalování dalších a dalších skandálů přitom vede k tomu, že řada představitelů církve se radikalizuje a veškeré aféry vnímá v rámci syndromu obležené pevnosti jako ničím nepodložené útoky nepřátel církve. Užívá přitom absurdních diagnóz. Kromě komunistů, neomarxistů, levičáků či ideologie LGBT a gender ohrožuje polskou církev a společnost podle arcibiskupa Jędraszewského také „ideologie singlů“. Arcibiskup Gądecki zase kritizoval službu Netflix, která prý podle něj „propaguje homosexualitu, hedonismus a zhýralost“.

K tomu se přidává i rostoucí polarizace uvnitř církve. V Polsku existuje skupina kněží, kteří neuznávají Františka za právoplatného papeže. Někteří odmítají kvůli pandemii koronaviru nyní doporučené a církví oficiálně povolené přijímání na ruku místo tradičního do úst. Další šíří například v kázáních na YouTube konspirační teorie. O to horší je, že se nezdá, že by se situace mohla jakkoliv zlepšit. Svědčí o tom i problémy polských seminářů, které začínají zet prázdnotou. Například ve Svidnici letos nebyl přijat do prvního ročníku ani jeden zájemce o kněžství a v řadě dalších diecézí jsou to jen jednotlivci. Navíc se podle průzkumů z velké většiny jedná o příznivce PiS nebo dokonce krajní pravice, což v extrémně polarizované společnosti může vyústit v odchod dalších lidí z církve. Je proto jen otázkou času, kdy Polsko dostihne problém s nedostatkem kněží, kteří nebudou schopni obsadit polské farnosti.

Ne všichni kněží jsou samozřejmě stejní. Někteří veřejně kritizují propojení s vládní mocí nebo snahu zakrývat skandály. Polská katolická církev není monolitem, i uvnitř ní se střetávají různé pohledy. Existují v jejím rámci též rozumné komunity a intelektuálně zajímavá média, jako je například týdeník *Tygodnik Powszechny*. To se týká i polských biskupů, mezi nimiž je několik zajímavých osobností v čele s hnězdenským arcibiskupem a polským primasem Wojciechem Polakem nebo lodžským arcibiskupem Grzegorzem Ryšem. Jenže tito lidé nejsou dostatečně průbojní a hlasití na to, aby přehlušili kontroverzní postavy, jako je zmíněný krakovský arcibiskup Jędraszewski. Navíc se podepisují pod společné problematické dokumenty a prohlášení biskupské konference, aniž by se

k nim jakkoliv vyjádřili. Proto v současnosti nejsou pro značnou část polské společnosti skutečným obrazem církve. Tím jsou skandály kněží, propojení s vládou, celkové odtržení od reality a opuletní kýč. K jeho symbolům patří „katolický Disneyland“ v podobě obrovské svatyně ve vesnici Licheń Stary, betonový největší Kristus na světě ve městě Świebodzin či nepřeborné množství nepřilíš povedených pomníků Jana Pavla II.

Pochopitelně ne všechny skandály a kontroverze mají na svědomí představitelé církve. Jenže potíží spočívá v tom, že celá řada velmi problematických organizací a osobností, včetně polských nacionalistů, lidí spojených s PiS či ultrakonzervativních aktivistů, se k církvi velmi hlasitě hlásí a její reprezentanti se od nich nedokáží dostatečně hlasitě odstříhnout. Paradoxně přitom ultrakonzervativní aktivisté útočí kromě papeže i na některé polské duchovní, kteří podle nich hlásají „heretické myšlenky“. Nedávno tak například požadovali vyhození kněze Alfreda Wierzbického z katolické univerzity v Lublinu za to, že podpořil LGBT aktivistku, jež byla bezdůvodně umístěna do vazby.

Co naplat, že k obraně kostelů během současných protestů proti rozhodnutí Ústavního soudu (ovládaného PiS) vyzval Jarosław Kaczyński, a ne církevní představitelé, když tím došlo v očích demonstrantů k jednoznačnému propojení zpřísnění potratů s církví.

Jeden z nejrozšířenějších českých stereotypů o Polsku je ten, že se jedná o výrazně katolickou až bigotní zemi. V porovnání s Českem pochopitelně zůstávají naši severní sousedé silně věřící, ale ve světle nedávných afér, rekordně postupující sekularizace a na polské poměry extrémně nízké důvěry v církev je otázka, nakolik tato nálepka odpovídá realitě. Mnozí Poláci už mají zcela evidentně své církve dost a země pomalu ale jistě kráčí podobným směrem jako jiné evropské tradičně katolické státy v čele s Irskem. Proto je nejspíš načase tyto stereotypy přehodnotit.

Michal Lebduška

Dominikánský kněz Ludwik Wiśniewski k sympatizantům strany Právo a spravedlnost rozhodně nepatří. Foto: Wikimedia Commons/Ralf Lotys

Kancléři Kurzovi chybí vyzyvatel

Nejvýraznějším rakouským politikem je již několik let lidovecký kancléř Sebastian Kurz. Nic tom nezměnila ani koronavirová pandemie, ani nedávné komunální volby ve Vídni.

jeho rétoriku, gestikulaci, a dokonce i účes.

Červenorůžový experiment

Metropole na Dunaji patřila v minulosti mezi slabá místa Rakouské lidové strany (ÖVP). Před pěti lety si tam lidovci sáhli na pomyslné dno. V tehdejších komunálních volbách se příliš soustředili na obhajobu práv řidičů a získali pouhých devět procent odevzdaných hlasů. Historicky nejhorší výsledek ÖVP ve Vídni přinesl personální změny. Bezbarvého Manfreda Juraczku vystřídal v čele tamní lidovecké organizace Gernot Blümel, který však zpočátku nevěděl, kam stranu v hlavním městě posu-

Ukázalo se však, že Kurzových schopností zdaleka nedosahuje. Asi nejznámějšího přešlapu se Blümel dopustil, když v návrhu státního rozpočtu zapomněl k příjmům a výdajům připojit zásadní poznámku, že jsou uvedeny v milionech eur a musejí se vynásobit. Místo skutečných 102 miliard eur by tak stát kvůli této „nepozornosti“ mohl vydat jen 102 tisíc eur a plánované příjmy by byly pouze 81 790 eur.

Blümel se stal také jednou z tváří vládních opatření proti

koronavirové pandemii. Na vyhodnocení kroků na podporu rakouského hospodářství je ještě příliš brzy. Někteří z podnikatelů však tvrdí, že finanční podpora je nedostatečná a doprovází ji přílišná byrokracie.

Sebastian Kurz nehodlal v komunálních volbách ve Vídni nic podcenit a od začátku v kampani rozpačitého Blümela podporoval. Z pozdějších sociologických šetření vyplynulo, že právě kancléřova aktivita výrazně pomohla k zisku 20,4 procenta hlasů, neboť voliči lidovců oceňovali nejvíce programové postoje strany neodmyslitelně spjaté právě s Kurzem. Jinými slovy řečeno, lidovci by ve Vídni posílili bez ohledu na to, kdo by kandidátku vedl.

Povolební situace v rakouské metropoli hraje Kurzovi do karet. Vítěz říjnového klání sociální demokrat a dosavadní starosta Michael Ludwig zkusil za-

jímavý experiment. Trochu překvapivě hodil přes palubu dosavadního koaličního partnera – Zelené. Pravděpodobně tak učinil z obav před některými jejich „inovativními“ nápady, například zákazem vjezdu automobilů do centra města, rozšířením preferenčních pruhů pro cyklisty, dočasným uzavřením křižovatek a jejich přetvoření na veřejná koupaliště nebo návrhem na odzbrojení části policistů.

Místo toho Ludwig vytvořil koalici s liberálním Novým Rakouskem (NEOS), mezi jehož hlavní znaky patří růžová barva. Nová vídeňská koaliční formace klade důraz na reformu vzdělání a na pomoc podnikatelům postiženým karanténou. V případě, že se neotřelá koaliční kombinace osvědčí, může být v budoucnu alternativou také pro spolkovou vládu. Tyto strany jsou na celostátní úrovni vůči Kurzově kabinetu v opozici, a tak spolkovému kancléři může vídeňská červenorůžová koalice svými

Sebastiana Kurze je všude plno.

Foto: Miroslav Šepták

nout. Proti vládnoucí radniční koalici sociálních demokratů (SPÖ) a Zelených působil bezradně.

Blümelovi (a nejen jemu) spadl kámen ze srdce, když v květnu 2017 převzal celostátní vedení ÖVP jeho kamarád Sebastian Kurz. Nový předseda vnesl do lidoveckých řad potřebný svěží vítr. Povedlo se mu několik let tápající stranu nasměrovat na vítěznou vlnu bez ohledu na to, zda se jednalo o klání o křesla v Národní radě nebo v Evropském parlamentu.

Letošní říjnové komunální volby ve Vídni tak pro Kurze představovaly výzvu. Hlavní cíl ÖVP v prestižním souboji spočíval v udržení image úspěšné strany. Lídr vídeňské kandidátky Gernot Blümel mohl těžit ze značné mediální viditelnosti, neboť v současné době zastává funkci ministra financí v Kurzově spolkové vládě. Od kancléře převzal

případnými chybami posloužit jako příklad špatného vládnutí.

Zatím neohrožený kapitán

Každopádně Kurzovu současnou pozici na rakouském politickém kolbišti lze charakterizovat jako komfortní. Vlastní strana ho podporuje více než kdykoliv předtím. Koaliční Zelení působí nevýrazně a kromě toho spravují nepopulární ministerstvo zdravotnictví, jež nese odpovědnost za strategii boje proti koronavirové pandemii. Lidovci tak s úspěchem tvrdí, že za přehmaty v této oblasti může jejich „juniorní“ partner.

Z opozičních politiků zatím dominantní Kurzovo postavení nikdo neohrožuje. Sociální demokracii výsledek ve Vídni sice povzbudil, nicméně Ludwigův úspěch byl regionálně podmíněn. Rakouská metropole totiž v demokratických podmínkách nikdy neměla jiného starostu než z řad socialistů.

Svobodní (FPÖ), kteří ještě před třemi lety vážně pomýšleli na funkci spolkového kancléře, dnes nevědí, kam dříve skočit. Straně velmi uškodilo vážné podezření ze zneužívání veřejných financí pro soukromé účely jejím někdejší

dlouholetým předsedou Heinzem-Christianem Strachem (ten si založil vlastní hnutí a ve vídeňských volbách zcela propadl).

Svobodným chybí výrazný lídr opozičního ražení. Současný předseda Norbert Hofer vystupuje až příliš umírněně. O jeho značné bezradnosti vypovídá i změna image, když si nechal narůst plnovous. Pohled do historie alpského státu jasně ukazuje, že k předpokladům zdaru v tamní politice patří hladce oholená tvář. Strana nemá ani profilující téma. Stereotypní lpění na zpřísnění azylové a migrační politiky ve stínu aktuální situace přitahuje jen omezený počet voličů.

Sebastianu Kurzovi jednoduše chybí rovnocenný soupeř nebo soupeřka. Kromě toho Rakousko čekají další celostátní volby až v roce 2022. Mladý kancléř tak má dostatek času, aby pracoval na dalším posílení své pozice. Klíčem k úspěchu bude to, jak se jeho vláda dokáže vypořádat s negativními důsledky pandemie. Kurz však zatím působí jako kapitán, který ví, jak Rakousko bezpečně dovést k cíli.

Miroslav Šepták

Demografická krize střední Evropy ve světovém kontextu

Pomalou končí kulatý rok 2020, který vybízí k bilancování uplynulého desetiletí. A to obzvláště v době pandemie koronaviru, jež se ukazuje být zásadním krizovým předělem, po němž už svět nebude stejný. Při zpětném pohledu vidíme, že se během poslední dekády výrazně proměnil i demografický vývoj. A to spíše k horšímu. Středoevropský region v tom hraje zajímavou roli. Česká republika se totiž v jednom z nejdůležitějších demografických ukazatelů dostala z kontinentálního podprůměru na páté místo v Evropě. Další zajímavostí je revoluce v podpoře porodnosti, k níž loni došlo v Maďarsku.

Zásadním demografickým ukazatelem je úhrnná plodnost, anglicky total fertility rate. Její přesná definice je trochu složitější. Podle Českého statistického úřadu vyjadřuje „průměrný počet živě narozených dětí připadajících na 1 ženu ve věku 15-49 let za předpokladu, že by míry plodnosti podle věku v daném kalendářním roce zůstaly nezměněny“. Zjednodušeně řečeno jde o hlavní ukazatel generační obměny a dlouhodobé udržitelnosti populace. Podle něho do velké míry poznáme, jakou má daná společnost budoucnost.

Vyspělé státy by měly mít hodnotu alespoň okolo 2,1 dítěte na ženu, protože se tak společnost kompletně generačně obnovuje. Jenže této výše žádná z evropských zemí nedosahuje. A čím nižší tato hodnota je, tím více si říká příslušná společnost o problémy. Při nízké porodnosti se totiž dlouhodobě snižuje potenciál ve všech oblastech života stárnoucí společnosti, od ekonomiky založené na spotřebě přes schopnost udržet sociální systém a služby bez masové migrace až po mezinárodní pozici. Taková země je jednoduše na sestupné spirále,

ze které se vystupuje čím dál tím obtížněji, protože poměr ekonomicky aktivního a neaktivního obyvatelstva se rychle rozevírá.

Pokud stát udržuje dlouhodobě úhrnnou plodnost jen několik desetin pod oním číslem 2,1, dá se populace doplňovat malou a dobře promyšlenou imigrací z kulturně blízkých zemí. Jakmile klesne na delší čas hlouběji, je zaděláno na velký problém. A za-

tímco do roku 2010 se s ním potýkaly hlavně jižní křídla EU, Balkán, střední Evropa a postkomunistické státy, dnes si na něj zadělávají i mnohé země zbytku Evropské unie a anglosféry, tedy anglicky mluvících států. Úhrnná plodnost na starém kontinentu se snížila na slabou hodnotu okolo 1,5 potomka na ženu.

Být, či nebýt jako Západ

Když si zasadíme demografickou situaci střední Evropy do mezinárodních souvislostí, vidíme, že se v uplynulém desetiletí státy napříč světem rozčlenily z hlediska vývoje počtu obyvatelstva na dvě části – na ty s nízkou nebo rychle snižující se porodností a na ty, které v této oblasti moc klesat nehodlají. Druhý typ zemí se nachází především v subsaharské Africe a ve většině muslimského světa. Zatímco subsaharská Afrika navzdory dlouhodobým předpovědím stále ani náznakem nesrovnala krok se Západem a má minimálně trojnásobnou porodnost oproti Evropě, střední východ, střední Asie a severní Afrika se rozdělily na dvě skupiny. Sunnitské muslimské

Možnosti tu jsou.

Foto: Pixabay/Antranas

státy (a Izrael) si udržují většinou asi dvojnásobnou (ale i vyšší) porodnost oproti evropskému průměru, kdežto převážně šíitské muslimské země v čele s Iránem se k tomuto průměru už blíží. Zajímavou výjimkou je sunnitské Turecko, kde minulý rok klesla úhrnná fertilita pod hodnotu dvě děti na ženu.

Vzhledem k výrazně mladé populaci uvedených regionů, které už nyní mají asi dvojnásobně více obyvatel než Západ, porodnost drtivě vyhrává nad úmrtností, takže v nich populace rychle roste. To je skutečný kontext, v němž se bude odvíjet budoucnost Západu, přičemž žádnou velkou změnu čekat nelze. Pokud tedy někdo s nadějí vyhlíží stárnutí a vymírání Západu jako šanci pro přírodu či cokoliv jiného, výše uvedené statistiky ho rychle vrátí do reality.

To Latinská Amerika se porodností pomalu, ale jistě přibližuje evropskému průměru. Postupně klesá také natalita v jižní a jihovýchodní Asii, kde se nyní většinou rodí na matku asi o čtvrtinu až polovinu dětí více než na starém kontinentu. To se týká i druhé nejlidnatější země světa Indie. Hlavní výjimkou je tak sousední Pákistán, v němž stále přichází na svět dvojnásobně vyšší počet potomků na ženu než v Evropě a pokles porodnosti je tam velmi pomalý. V Afghánistánu je pak natalita na úrovni subsaharské Afriky.

Na této pomyslné cestě po modré planetě se dostáváme k východní Asii. Tento region se zařadil mezi vyspělé části světa nejen ekonomicky, ale také demograficky a udělal to důsledněji než Evropa. Východoasijské státy mají dokonce výrazně nižší úhrnnou plodnost než ona, a tak stárnou a rychle vymírají. Platí to hlavně pro Japonsko, jehož směrem krácejí Jižní Korea, Tchaj-wan a především Čína.

Více bitů, méně sexu

V rychlém vymírání pokračují také evropské státy bývalého Sovětského svazu a většina zemí Balkánu, u nichž

jde o kombinaci nízké porodnosti okolo evropského průměru, vysoké úmrtnosti a emigrace. A nejde jen o rekordmana Ukrajinu, která za poslední desetiletí ztratila (v hranicích z roku 2013) další asi dva miliony obyvatel. Například Rumunsko, Bulharsko nebo Srbsko přišly o pět až šest procent obyvatel. Také z nadějného růstu porodnosti v Rusku se v polovině uplynulé dekády stal rychlý pokles, což spolu s vyšší mortalitou znamenalo loňský více než třisetisícový přebytek zemřelých nad narozenými. Když se přesuneme na anglofonní Západ, z uspokojivé úhrnné plodnosti okolo dvou dětí na ženu spadl tento ukazatel na hodnotu okolo 1,7 a Kanada se pohybuje už pod hranicí 1,5 potomka na ženu.

Jelikož v době hospodářského růstu byla ve vyspělých zemích donedávna tendence spíše k růstu porodnosti, jde o zásadní zlom značící velkou proměnu životního stylu. Mladí lidé mají méně sexu, méně holdují alkoholu i drogám, zato mají více možností a hodin strávených v digitálním světě. To prokázal kupříkladu průzkum, který v roce 2019 zveřejnil deník *The Washington Post*. V něm mimo jiné zaznělo, že 28 procent mužů mezi osmnáctým a třicátým rokem života trávilo nejméně rok v celibátu. Násobně vyšší jsou výsledky podobných bádání v Japonsku, jež tak představuje jakéhosi předskokana demografického kolapsu rozvinutých zemí v digitální éře. Tento trend se totiž v různé formě projevuje i ve zbytku Západu a tedy i u nás, což letos v létě potvrdil i průzkum Světové zdravotnické organizace (World Health Organization; WHO).

Výsledkem je, že dosavadní evropští premianti v porodnosti mimo anglosféru, Skandinávie a státy Beneluxu, které měly ještě před deseti lety úhrnnou plodnost na slušné úrovni od 1,8 až po 2 děti na ženu, se dnes pohybují mezi hodnotami 1,4 a 1,7. Svým způsobem se vymyká Francie, ale i tato země s nejvyšší fertilitou v Evropě klesla z 2,02 dítěte na ženu na 1,84. Zdánlivě jsou to pouhé desetinky, ale ve skutečnosti jde o možný přesun

státu z dlouhodobě udržitelného vývoje obyvatelstva do spirály stárnutí a vymírání. Třeba Finsko se z hodnoty 1,87 v roce 2010 dostalo na 1,35 v roce 2019 a počet narozených dětí poklesl ze 61 tisíc na necelých 46 tisíc, takže loni zemřeli přechýlili nově narozené o více než osm tisíc. Ještě smutnější je situace u většiny jižního křídla EU, které zrychlilo vymírání dalším snižováním porodnosti. Rekordmanem je Španělsko s fertilitou 1,23 potomka na ženu a například Itálie vykazuje tento údaj ve výši 1,27. Nízká porodnost a rychlé stárnutí populace jen dokresluje hospodářské a sociální problémy těchto zemí a zároveň znamenají potenciál jejich prohloubení v budoucnosti.

Migrace jako lék?

Po tomto exkurzu se konečně dostáváme do střední Evropy, kde mezi jednotlivými státy panují značné rozdíly. Zajímavé desetiletí má za sebou Německo, kde každá čtvrtá žena nemá či nechce mít děti a kde zemřeli převyšují narozené již od roku 1972. Od druhé poloviny 70. let si spolková republika udržovala trvale nízkou úhrnnou plodnost na úrovni 1,3 až 1,4 dítěte na ženu, což jen potvrdilo sjednocení Německa. Oblast bývalé NDR totiž z mírně vyšší hodnoty okolo 1,6 v roce 1989 klesla až na katastrofických 0,8 v letech 1993 a 1994, což spolu s migrací na západ vedlo k jejímu rychlému vylidňování.

Úhrnná plodnost východu a západu SRN se srovnala až v letech 2007–2008 a od té doby je ta východní navzdory menšímu počtu přistěhovalců o několik setin vyšší. Po roce 2009 se i díky sérii prorodinných opatření a masové imigraci celé Německo vzepjalo až k evropsky mírně nadprůměrné hodnotě 1,59 dítěte na ženu v roce 2016. Poté nastal mírný pokles, ale ještě vloni dosáhla země čísel alespoň na úrovni evropského průměru (1,55 potomka na ženu) a vykazovala přebytek zesnulých nad nově narozenými „jen“ ve výši 161 tisíc lidí.

Vzhledem ke každoročnímu přílivu statisíců migrantů z ostatních zemí Evropské unie i mimo ní tak počet obyvatel Německa přestal klesat, a dokonce se poprvé v jeho historii dostal nad 83 milionů lidí. Výsledkem však je nejen odliv kvalifikovaných sil z velké části Evropy, ale také zvýšení počtu lidí zahraničního původu. Těch je nyní ve spolkové republice již více než čtvrtina, tedy přes 21 milionů, z nichž asi třetina má mimoevropské kořeny. A právě u obyvatel zahraničního původu došlo v posledních letech k nejzásadnějšímu propadu porodnosti, když jejich úhrnná plodnost klesla na 2,06 dítěte na ženu, zatímco u zbytku Němců se pohybuje na úrovni 1,43.

Podobným, ale mírnějším průběhem si prošlo také Rakousko, jehož úhrnná fertilita byla v roce 2009 na úrovni 1,4 dítěte na ženu, aby vzrostla na 1,53 v roce 2016 a poté pomalu klesala až na 1,48 v roce 2018. Pro rok 2019 zatím nemáme k dispozici konečná data, ale daný ukazatel se patrně opět mírně zmenší. Porodnost a úmrtnost jsou nyní víceméně vyrovnané, ale to se asi bude postupně měnit. Zatímco v Rakousku porodností hýbe vysoký podíl obyvatel zahraničního původu a jejich rozličné způsoby integrace, v relativně homogenním Polsku je situace přímočařejší. Dlouhodobě nízká úhrnná plodnost kles-

Pořadí evropských států podle úhrnné plodnosti

Pořadí	Země	Počet dětí na jednu ženu v roce 2019
1	Francie	1,84
2	Černá Hora	1,76
3	Rumunsko	1,76*
4	Island	1,75
5	Česká republika	1,71
6	Švédsko	1,7
7	Irsko	1,7
8	Dánsko	1,7
9	Estonsko	1,66
10	Velká Británie	1,65
	průměr EU	1,55*
Další středoevropské země		
	Německo	1,55
	Slovensko	1,55
	Maďarsko	1,49
	Rakousko	1,48*
	Polsko	1,42

* údaje pouze za rok 2018

Zdroj: Eurostat; statistické kanceláře vybraných států.

la z úrovně 1,4 dítěte v roce 2009 na 1,26 v roce 2013. Výrazněji vzrostla až poté, co se před pěti lety ujala vlády strana Právo a spravedlnost (PiS).

Polsko tehdy zavedlo program 500+, v jehož rámci dostávala rodina podporu 500 zlotých měsíčně (asi tři tisíce korun) za každé druhé dítě. Od 1. července 2019 se tato částka vyplácí i za prvního potomka a zavedena byla také dávka na bydlení. Úhrnná plodnost se pak v roce 2017 skokově zvýšila na 1,46 dítěte na ženu, ale od té doby opět klesá, přičemž v roce 2019 činila 1,42. Zemřelí loni přechýlili nově narozené o téměř 35 tisíc. Ve světle aktuálních masových protestů za liberalizaci potrátů tak o katolickém Polsku zřejmě vychází najevo i něco hlubšího. Mladí Poláci jsou prostřednictvím moderních technologií stále více propojeni s liberálními vrstevníky z ostatních částí Západu. Čím dál tím více tak sdílejí i jejich životní styl.

Jezdí celá rodina

Stabilní mírný vzestup úhrnné plodnosti pak zažili Slováci. Nejprve zareagovali na zhoršenou hospodářskou situaci poklesem z 1,41 dítěte na ženu v roce 2009 na 1,34 v letech 2012 až 2013, avšak pod vládou strany Směr-SD, která zvýšila podporu rodinám s dětmi, se ukazatel zvýšil až na 1,55. Nově narození nad zesnulými každoročně převažovali průměrně asi o tři až čtyři tisíce. Přestože jde o mírný a nedostatečný nárůst úhrnné plodnosti, jedná se o trend, který zatím do velké míry vzdoruje západním tendencím. Ještě výraznější je to v České republice. Z hodnoty 1,49 dítěte na matku v roce 2009 nejprve

úhrnná plodnost poklesla na 1,42 v roce 2011, aby pak od roku 2013 poměrně rychle rostla, takže v letech 2018 a 2019 dosahovala výše 1,71. To naši zemi zajistilo nejprve sedmou a vloni dokonce pátou příčku v Evropě, neboť většina ostatních států zažila pokles.

Určitou roli v tom nejspíše hrálo také zvýšení jednotlivých dávek a slev na dani pro rodiny s dětmi, kterou v koaliční vládě Bohuslava Sobotky prosazovala hlavně KDU-ČSL. Po roce 2017 tuto agendu převzal také kabinet Andreje Babiše. Částečně sem lze započítat i slevy na jízdném nebo zrušení daně z nabytí nemovitosti. Dosud nerealizované zůstaly plány premiéra Babiše na pomoc rodinám se třemi dětmi při pořízování rodinného vozu či při zajišťování bydlení. A dopady aktuální pandemie nemoci covid-19 asi další snahy o podporu velkých rodin zatím přibrzdí. Pro úplnost je nutné dodat, že rostoucí úhrnná plodnost při každoročním úbytku matek nutně neznamená i zvýšení počtu narozených dětí. Naopak, v roce 2009 jich u nás přišlo na svět 118 348, zatímco o deset let později jen 112 231.

Nakonec se zastavme u velkého sociálního experimentu, který se na počátku roku 2019 odehrál v Maďarsku. To vymírá už od roku 1981, což je v Evropě po Německu nejdéle. Pod vládou strany Fidesz premiéra Viktora Orbána se stát zaměřil na zvýšení úhrnné plodnosti, která v roce 2009 činila 1,32 potomka na ženu, ale za hospodářské

krize se propadla až na 1,23 v roce 2011. Po sérii více či méně promyšlených vládních opatření se zvýšila až na hodnotu 1,49 dítěte, kterou si Maďaři udržovali mezi lety 2016 a 2019. I tak se ale každým rokem narodilo o 30 až 40 tisíc lidí méně, než jich zemřelo.

Neutěšená situace vedla Viktora Orbána k nastartování programu, který nemá v Evropě obdoby. Ženám se čtyřmi a více dětmi odpustí stát daně do konce života. Rodiny mohou získat bezúročné půjčky do maximální výše 10 milionů forintů, tedy okolo 800 tisíc korun. A co víc, po narození třetího potomka jim bude tato půjčka odpuštěna. Stát výrazně navýšil podporu rovněž u bydlení nebo při koupi rodinného automobilu.

A jaký měl program zatím efekt? Už na přelomu let 2019 a 2020 se skokově zvýšila porodnost. Maďarský centrální statistický úřad zveřejnil zatím čísla za prvních devět měsíců letošního roku, kdy se narodilo 69 544 dětí. Za stejné období v roce 2019 jich bylo jen 66 292. Pokud nepůjde pouze o dočasné zvýšení jako v případě Polska, které však zavedlo méně ambiciózní podporu, mohlo by jít o inspirativní řešení. Jde totiž o přímou investici do budoucnosti. Jasno bude v příštích letech, až se snad evropské ekonomiky vzpamatují z následků pandemie koronaviru a zvýší se jejich otřesené finanční možnosti.

Jan Holovský

Premiér Matovič oživuje nedůstojné chování vůči hlavě státu

Svědky konfliktů mezi premiéry a prezidenty jsme byli na Slovensku již v minulosti. Do vážného střetu se v polovině devadesátých let dostali ministerský předseda Vladimír Mečiar a prezident Michal Kováč, jehož syn byl s pozhledem vládní moci unesen slovenskou tajnou službou. Svě si užil s dlouholetým premiérem Robertem Ficem i prezident Andrej Kiska. Také mezi současnou prezidentkou Zuzanou Čaputovou a novopečeným předsedou vlády Igorem Matovičem to začíná skřípat.

Když před prvním kolem loňských slovenských prezidentských voleb měl nejvyšší preference Robert Mistrík, pozval Igor Matovič jeho i Zuzanu Čaputovou na oběd. Záměr byl jasný: přesvědčit ji, aby se vzdala kandidatury a neodčerpávala procenta Mistríkovi, kterého Matovič podporoval. Jenže do hlasování zůstávalo ještě příliš mnoho času na to, aby byl takový návrh akceptovatelný. Když svůj záměr Matovič neprosadil, vyzval Čaputovou k odstoupení z prezidentského klání a k Mistríkovi podpoře veřejně.

Za tím vším stála averze Igora Matoviče jakožto lídra hnutí Obyčejní lidé a nezávislé osobnosti (OĽaNO) ke straně Progresívni Slovensko, v níž byla Čaputová místopředsedkyní. U Matoviče tak tehdy šlo v podstatě o konkurenční stranický boj s vyhlídkami na blížící se parlamentní volby. Kdyby se prezidentem stal jím podporovaný kandidát a zároveň by neuspěla kandidátka Progresívni Slovenska, byl by to pro šéfa jedné z četných opozičních stran velký bonus.

Stalo se však něco, s čím nepočítal. Jeho nevhodná výzva vyvolala averzi veřejnosti a fatálně uškodila Mistríkovi, který v tom všem přitom byl nevinně. Lidé začali více sympatizovat s Čaputovou, jejíž podpora raketově rostla. Ostatní uchazeče o prezidentský post nechala daleko za sebou. Mistrík se nakonec kandidatury vzdal

a Zuzanu Čaputovou podpořil.

Pro Matoviče se jednalo se o pořádnou politickou facu. Lídr OĽaNO je přitom známý tím, že se dokáže mstít bez jakýchkoli zábran, rozdávat údery pod pás či bodnout pomyslnou dýku do zad i potenciálním spojencům. Andrej Kiska, který se po odchodu z prezidentské funkce pokusil prorazit s novou stranou Za lidi, by o tom mohl vyprávět své.

Informační embargo

Ve výše zmíněném příběhu koření napětí mezi dnešním premiérem a prezidentkou. Zuzana Čaputová se tak nechtíc ocitla v podobné situaci jako její předchůdce Andrej Kiska ve vztahu k vládě Roberta Fica, když musel Matovičovu kabinetu opakovaně připomínat demokratická pravidla a zásady politické kultury. Ač se po letošních únorových volbách mnozí oprávněně radovali z pádu Ficovy strany Směr, současný premiér svým jednáním dokazuje, že ne vždy je výměna zároveň i změnou,

respektive že nestačí volání po změně redukovat pouze a výlučně na vystřídání vládní moci.

Výmluvným příkladem Matovičova postoje vůči prezidentce byly okolnosti provázející podzimní celoplošné testování na koronavirus a nákup antigenních testů. Žádný premiér by si nedovolil v takto vážné situaci obejít hlavu státu. Obzvláště když organizaci testování zajišťovala armáda. Matovič tak učinil, navíc o této akci informoval dříve německou kancléřku než vlastní prezidentku.

Když potom na tiskové konferenci oznámil své plány, hájil se, že Čaputovou vynechal proto, aby před nákupem testů nedošlo od pracovníků prezidentské kanceláře k úniku informací. Zároveň prohlásil, že prezidentka má jako vrchní velitelka ozbrojených sil jen ceremoniální postavení a velení přebírá pouze v případě války.

Kromě toho, že svým nevhodným vyjádřením Zuzanu Čaputovou a zaměstnance její kanceláře hrubě urazil a ponížil, prozradil jím, že nezná kompetence hlavy státu při výkonu funkce vrchního velitele ozbrojených sil. Prezidentka reagovala slovy, že „plán takového rozsahu by měl být oznámen způsobem, který nevyvolává více otázek než odpovědí“.

Spor však pokračoval. Když se stupňoval informační chaos kolem celkové strategie a přijímaných opatření a Matovič nedokázal důvěryhodně odpovídat na věcné dotazy novinářů, Zuzana Čaputová poslala vládě tvrdý vzkaz: „Když jsem dnes ráno poslouchala zprávy a četla vícero novin, přemýšlela jsem, jaký obraz získávají lidé v těchto dnech. Slyšela jsem a četla jsem víceero protichůdných informací, mnohé byly jen v podobě nezodpovězených otázek. Výsledný dojem z toho je velmi nejasný a chaotický.“ Od vlády zároveň požadovala jasnou komunikaci toho, co a kdy plánuje udělat a za jakých podmínek. Když začalo vycházet najevo, že celoplošné testování nebude úplně dobrovolné a novináři se prezidentky ptali na její názor, konstatovala, že rozhodně není pro povinné testování, navíc pod hrozbou sankce.

I tady bylo zjevné, mezi premiérem a prezidentkou vládne napětí v důsledku nevhodné komunikace ze strany Igora Matoviče a jeho úmyslu rozhodovat bez konzultace s hlavou státu. Nakonec premiér prosadil celoplošné testování v rozporu s tím, co požadovala prezidentka. Vláda občany v podstatě vydírala, protože kdo se testování nezúčastnil, nejenže musel zůstat v karanténě, ale nesměl jít ani do práce.

Neskrývané zklamání

V předvečer letošního výročí sametové revoluce v slavnostní televizní promluvě poslala prezidentka premiérovi a vládní moci další ostrý vzkaz. Vyjádřila se, že tak jako mnozí občané rovněž ona má pochybnosti, pokud opatření nejsou jasně zdůvodněná a neopírají se o vědecké poznání. Mluvila i o „zklamání ze zhoršující se politické kultury, jejíž součástí se stávají osobní útoky či vulgarismy“.

Premiéra Matoviče dráždí též vysoká popularita Zuzany Čaputové, o čemž svědčí i opakované znevažování její oblíbenosti tvrzením, že pre-

zidentka na rozdíl od něj nemusí oznamovat nepříjemná rozhodnutí. Jenže tomu, kdo sleduje chování a vystupování obou ústavních činitelů, musí být zřejmé, že skutečný důvod je jiný.

„Jsem zklamaná a smutná, že očekávání veřejnosti včetně mých vlastních na vysoké standardy uplatňování politické moci a vyvozování politické odpovědnosti, se kterými byl spojován nástup vlády Igora Matoviče, zůstávají zatím nenaplněné,“ řekla v polovině července prezidentka Čaputová poté, co vyšlo najevo, že Matovičova diplomová práce je plagiátem. Již předtím se navíc podobný prohršek zjistil u předsedy parlamentu a premiérova koaličního partnera Borise Kollára a dokonce i u ministra školství Branislava Gröhlinga. Je jasné, že také toto prohlášení Igor Matovič hlavě státu nezapomene.

S ohledem na Matovičův silný narcismus a mocenský přístup k řízení země můžeme téměř s jistotou předpokládat, že napětí mezi ním a prezidentkou bude pokračovat. Lze také očekávat, že Zuzana Čaputová bude svou oprávněnou a věcnou kritiku vyjadřovat důstojně, klidně a konstruktivně jako doposud. Rozdíl mezi dvěma politickými styly ukázala scéna, kdy Matovič po vzájemné schůzce s prezidentkou k jejím pochybnostem o vládních protikoronavirových opatřeních blahosklonně poznamenal: „I v rodině je žena pilířem opatrnosti a muž odvahy.“

Marián Balázs

„Chtěl jsem vám o tom testování říct, ale nešlo to.“

Foto: Facebook/zcaputova

Kdy skončí doba uhelná

Ještě před deseti lety bylo uhlí v Evropě klíčovým palivem pro výrobu elektřiny. Od té doby se hodně změnilo. Už ho nekritizují jen ekologové, kteří považují svůj dlouholetý boj s ním za vyhraný. Budoucnost v něm nevidí ani energetické firmy. Jeho spalování v kotlích elektráren bude i v Evropě ještě jednu generaci pokračovat. Po roce 2030 už ale bude mít uhlí význam prakticky pouze v Německu a Česku. Nejdéle s ním počítá Polsko, které ho plánuje využívat až do roku 2049, protože tamní energetika je na něm stále ze tří čtvrtin závislá.

Pokles významu uhlí v evropské energetice je symbolicky vidět na tom, že se v roce 2019 v EU poprvé vyrobilo více energie ze slunce a větru (18 procent) než z hnědého a černého uhlí (15 procent). To přitom ještě před pěti lety oba zelené zdroje dvakrát převyšovalo.

Zároveň se největší evropské energetické firmy jako francouzská EDF, německé RWE a E.ON nebo švédská

Hlavně poslední dva roky lze bez nadsázky označit za konec evropské doby uhelné, když se hnědé a především černé uhlí stalo jen trpěným palivem, jehož rozvoj nedává ekonomický smysl. Přispívá k tomu stále zelenější politika EU, která chce z Evropy do roku 2050 udělat uhlíkově neutrální kontinent. Pálením uhlí toho dosáhnout nejde. Na druhou stranu kromě regulace a zákazů vzniká takzvaný Fond spravedlivé transformace, v němž bude na podporu proměny evropských uhelných regionů až 40 miliard eur (jeden bilion korun). Příklad německého Porúří navíc ukazuje, že konec těžby tohoto nerostu skutečně nemusí znamenat jen přežívání, ale úplně nový začátek.

Elektrárna v polském Turówie a k ní přilehlý důl nepatří ve středoevropském regionu k nejpůvodnějším.

Foto: Wikimedia Commons/ Wolkenkratzer

Vattenfall před několika lety začaly uhelných elektráren zbavovat. Toho využili někteří další investoři, kteří je díky dostupným bankovním úvěrům relativně levně skupovali. Jedním z nich byl český miliardář Daniel Křetínský a jeho skupina EPH, jež takto nakoupila elektrárny po celé západní Evropě. Dalším podobným investorem je finská energetická společnost Fortum. Křetínský ale není žádným přesvědčeným zastáncem uhlí. Jen si zatím úspěšně vsadil na to, že bude ještě nějakou dobu potřeba. Křetínský si také může jako druhý největší majitel hnědouhelných dolů v Německu sáhnout na část z asi 4,3 miliardy eur (asi 120 miliard korun), které hodlá německá vláda vyplatit těžářům na kompenzacích spojených s útlumem. Vůbec k zahazení nejsou ani obří pozemky, jež Energetický a průmyslový holding (EPH)

spolu s doly a elektrárnami získal. Kdoví, co na nich nakonec vyroste.

Uhelné zdroje prodělávají

Na rozdíl od zelených zdrojů, jejichž výkon stále roste, jsou nyní investice do nových uhelných dolů v Evropě prakticky vyloučené. Dobře je to vidět na rozhodnutí polských státních energetických firem Energa a Enea, které na jaře zrušily projekt rozšíření uhelné elektrárny Ostrołęka C. Obě firmy raději odepsaly jednu prostavěnou miliardu zlotých (asi šest miliard korun), než aby do rozšíření výkonu elektrárny o 1000 MW investovaly dalších pět miliard zlotých. Poláci ale jen uznali realitu. Podobné stavby nejde postavit bez bankovních úvěrů. A pro banky je dlouhodobá investice takového typu příliš riziková. Reálnější je tak přechod elektrárny Ostrołęka C na plyn, což k projektu přivedlo polský státní petrochemický koncern PKN Orlen.

Je tu ale ještě mnohem horší věc. Již fungující uhelné elektrárny a teplárny v Evropě přestávají jejich majitelům vydělávat. Ti jsou navíc kvůli přísným požadavkům na ekologický provoz nuceni zvažovat, zda se jim ještě vůbec vyplatí investovat do prodloužení jejich životnosti.

Důvodem je rostoucí cena emisních povolenek, což je povolení na vypuštění jedné tuny oxidu uhličitého (CO₂) do ovzduší. Provozovatelé uhelných zdrojů si je musejí povinně kupovat, a to jim pak zdrazuje náklady na výrobu elektřiny. V letech 2013 až 2017 stály povolenky kolem pěti euro a oni mohli být v klidu. Pak začala jejich cena strmě růst a letos v létě se jedna povolenka prodávala skoro za třicet eur. Díky tomu je elektřina vyrobená ze solárních panelů, větrníků, ale i jaderných reaktorů levnější. Aby toho nebylo málo, propadla se současně světová cena plynu, jenž je vůči uhlí dobrou alternativou. Nikdy nebyl levnější, což dále urychluje plány na přechod uhelných zdrojů k plynu nebo pálení biomasy.

Cena plynu sice od léta stoupla a u povolenek v listopadu zase naopak o něco klesla, prognóza jejich budoucí hodnoty ale počítá s růstem až ke čtyřiceti eurům. Některé analýzy nevyklučují dokonce její horní hranici ve výši až sedmdesát eur. V takovém případě by prakticky všechny uhelné zdroje přestaly dávat smysl.

Podle analýzy klimatického think-tanku Ember (dříve Sandback) byl loni provoz starších uhelných elektráren v Evropě ztrátový. Ani letos to nebude o moc lepší. Například v Česku se to projevilo tím, že jediná významnější černouhelná elektrárna Dětmarovice už dlouhé měsíce stojí, a to i přesto, že její majitel společnost ČEZ musí platit pokuty za neodebrané palivo. Jiným příkladem je těžební firma Sokolovská uhelná, která svoje hnědé uhlí spaluje ve dvou vlastních elektrárnách a teplárně, jež patří k těm starším. Na emisních povolenkách zaplatila společnost loni téměř 1,5 miliardy korun.

Na číslech Sokolovské uhelné je dobře vidět postupný propad uhelného byznysu. Ještě v roce 2009 měla firma čistý zisk skoro dvě miliardy korun, v roce 2019 byla už ve ztrátě 330 milionů korun. Výsledkem je zatím propuštění třetiny asi ze tří tisíc zaměstnanců. Problémy firmy měly i tragickou dohru, když největší akcionář společnosti František Štěpánek spáchal letos sebevraždu. Podle

dalšího majitele Jaroslava Rokose je budoucnost Sokolovské uhelné v přechodu na plyn, spalování odpadů a reálním využití brownfieldů po těžbě. S prací ve svých dolech, kde se vyrube šest milionů tun uhlí (z toho čtyři miliony společnost spálí ve vlastních zdrojích), počítá těžař maximálně do roku 2030.

Černé uhlí je na tom nejhůř

Zatímco u hnědého uhlí se dá ještě u modernějších elektráren, které mají zajištěné dodávky vlastního paliva, plánovat budoucnost, černé energetické uhlí je prakticky mrtvé. To představuje dost zásadní problém především pro Polsko, na které připadá 62 milionů z celkových 67 milionů tun, jež se v Evropě vytěží. Jeho cena se podle indexu ARA, který vychází z uhlí dovezeného do hlavního evropského přístavu v Rotterdamu, momentálně pohybuje kolem padesáti dolarů za tunu. V opcích na příští tři roky není zatím žádné její zásadní zvýšení vidět. Ještě před dvěma lety byla cena černého uhlí dvojnásobná, ale třeba začátkem roku 2016 činila jen 45 dolarů. Nevýhoda pro středoevropské těžaře je navíc v tom, že kromě zámoří se dá černé zlato levněji dovézt z Ruska. U něj však problém spočívá v logistice a nedostatku železničních vagonů.

Například jediný český těžař černého uhlí OKD je ztrátový ještě při prodejní ceně 70 dolarů za tunu. Na tuto úroveň se jeho hodnota velmi pravděpodobně nedostane, natož aby byla vyšší. To v Česku urychluje plány na konec těžby nejpozději do roku 2023. Letos se ale zvažovalo také okamžité uzavření dolů. Hlubinná těžba na Karvinsku, která probíhá až v kilometrové hloubce, není oproti povrchovým dolům jinde ve světě dlouhodobě konkurenceschopná. Podobný problém mají rovněž doly v Polsku. Ztráty nevykryje ani prodej dražšího uhlí pro výrobu koksu, jež hutě potřebují k výrobě surové oceli. Jeho cena se v případě OKD pohybuje mezi 100 až 120 dolary za tunu. Poměr energetického a koksovatelného uhlí je u českého těžaře přibližně jedna ku jedné. Ocelárny, které koksovatelné uhlí potřebují, však již delší dobu bojují s levnými dovozy ocelářských polotovarů a snižují, případně i zastavují výrobu. Proto také poptávájí mnohem méně tohoto nerostu.

Nevýhoda dolování na Karvinsku je v tom, že náklady na jednu vytěženou tunu uhlí zůstávají stejné i při mnohem nižším výkonu. Respektive už několik let rostou. Kvůli tomu mělo OKD za rok 2019 ztrátu téměř miliardu korun. Letos kromě nízké ceny zapracoval i koronavirus, když se těžba na dva měsíce prakticky zastavila. Ještě před nástupem pandemie se ztráta OKD na rok 2020 odhadovala ve výši nižších jednotek miliard korun.

Aby těžební firma vůbec přežila letošní rok, musel do ní stát (převzal OKD v roce 2016, kdy kvůli nízkým cenám uhlí skončila v insolvenční) navíc napumpovat další 1,2 miliardy korun. Zároveň firma „spálila“ všechny svoje rezervy z lepších let 2017 až 2018, protože její management tehdy místo útlu oživil plány na pokračování těžby a dokonce začal snít o dolování až do roku 2030. Myšlení „každý rok dobrý“, které bylo pro OKD typické a odůvodňovalo se na veřejnosti tím, že si důl na svůj útlum musí nejprve vydělat, ale nakonec vyjde Česko dost draho. Rezervy jsou pryč a odhady nákladů na ukončení těžby,

jež bude trvat roky, se už vyšplhaly na čtrnáct miliard korun. A zaplatí je samozřejmě opět stát.

Polská uhelná cesta

Pokud se dá na současné situaci OKD hledat světlá stránka, tak snad jen v tom, že management firmy už nemá sílu oddalovat rozhodnutí o konci její činnosti. Jeden významný obchodník s uhlím, který těžební firmu dobře zná, dokonce autorovi tohoto článku řekl, že nejlepší rozhodnutí, jaké vláda může udělat, je doly okamžitě zavřít a vymluvit se na koronavirus. Všechno ostatní bude mnohem dražší.

Je tu ještě jedna výhoda. Na rozdíl od Polska v Česku k útlumu těžby černého uhlí fakticky došlo už v devadesátých letech. Tehdy v dolech pracovalo přes 100 tisíc lidí, nyní je to jen desetina. Řada horníků navíc pochází z Polska a ze Slovenska. Dopady přesto nelze úplně podceňovat, protože většina lidí v OKD pracuje na Karvinsku, což je dlouhodobě region s největší nezaměstnaností v zemi.

Jak už bylo řečeno, Polsko je v mnohem složitější situaci. Podíl uhlí na výrobě elektřiny tam nyní činí 74 procent (v Česku je to polovina a v Německu 30 procent). Proto skutečně není jednoduché ho nahradit, byť to zase není úplně nemožné. Polsko má jedny z nejlepších podmínek pro větrnou energii v Evropě, znovu oprášilo plány na stavbu jaderné elektrárny a sází také více na plyn – ať už zkapalněný zemní plyn (LNG) dovážený do terminálu v Gdaňsku nebo plyn z Norska přiváděný plynovodem Baltic Pipe. Ten má být dokončen ve druhé polovině roku 2022.

Hlavní důvod, proč Polsko zatím hodlá skončit s uhlím až v roce 2049, je ale jiný. Polská konzervativní vláda se jednoduše horníků bojí. Ještě před vypuknutím pandemie koronaviru v únoru souhlasila se zvýšením mezd v největší polské těžební firmě Polska Grupa Górnicza (PGG), která zaměstnává přes 40 tisíc lidí. Současně donutila státní energetické koncerny, jež tuto krachující firmu v roce 2016 převzaly a zachránily, aby kupovaly dražší polské uhlí před levnějšími importy. To má potom samozřejmě dopad na jejich hospodaření a projevuje se to i ve vyšších cenách elektřiny.

Mnohé polské energetické firmy jsou sice kotované na varšavské burze, rozhodující vliv v nich ale má stát. Manažeři těchto na středoevropské poměry velkých koncernů často vděčí za svá dobře placená místa politické podpoře. Spolu v Polsku s široce rozšířeným názorem, že v energetice je národnost důležitější než ekonomická realita, to vytváří směs, která může zemi v budoucnu přijít draho. Jen v letech 2013 až 2018 vynaložila na podporu uhelného sektoru 30 miliard zlotých. Nyní to může být výrazně více. A ne vše půjde zaplatit z evropských peněz, jak zřejmě polská vláda doufá.

Ve špatném stavu je hlavně společnost PGG, jež letos čeká ztrátu až tři miliardy zlotých (přes osmnáct miliard korun). V budoucnu pak bude každý rok potřebovat finanční injekci dvě miliardy zlotých. Kondici největšího polského těžaře uhlí dobře ukazuje jedna krátká věta pro akcionáře ve čtvrtletní zprávě polského plynárenského koncernu PGNiG. Tato firma patří k těm, které před pěti lety převzaly krachující PGG, jež se tehdy jmenova-

la Kompania Węglowa. Nyní svůj pětinový podíl ve výši 800 milionů zlotých (skoro pět miliard korun), jež vedla v účetnictví jako dlouhodobou půjčku, ocenila na nulu.

Spor tří států

Pro Polsko bude v příštích letech velmi důležitý spor o rozšíření povrchového hnědouhelného dolu Turów, který leží nedaleko hranic s Českem a Německem. Náš severní soused počítá s těžbou až do roku 2044, což je klíčové pro státní energetický koncern PGE (Polska Grupa Energetyczna). Tato firma, která má více než třetinový podíl na výrobě elektřiny v Polsku, postupně investuje několik miliard zlotých do modernizace nedaleké elektrárny, jež uhlí z dolu odebírá. Pokud se elektrárna dokončí a nedojde k rozšíření těžebního prostoru v Turówě, půjde o zbytečně vynaložené peníze, protože elektrárna bez dodávek uhlí nemá smysl.

Na druhé straně je ale oprávněný strach obyvatel Libereckého kraje, kteří žijí několik kilometrů od hranic. Upozorňují, že rozšíření dolu až do hloubky 330 metrů pod úroveň okolního terénu bude mít vliv na množství spodní vody. Tedy, že přijdou o pitnou vodu. Česko, které samo s ukončením těžby uhlí moc nespěchá (počítá s rokem 2038), vystupuje v tomto případě poměrně tvrdě a vtáhlo do celého sporu Evropskou komisi. Zároveň proti polské snaze o rozšíření těžby vystupuje i Německo, protože problém s vodou ohrožuje také pětadvacetitisícové město Žitava v Sasku. Německá pobočka Greenpeace kvůli tomu chystá žalobu k Soudnímu dvoru EU.

Polsko tvrdí, že důl i elektrárnu v Turówě potřebuje, aby pak mohlo odstavit jiné. Zároveň ale polské úřady hodně tlačí na pilu. Když bylo jasné, že se kvůli nesouhlasu české vlády komplikuje prodloužení licence pro PGE o čtyřicet let, letos v březnu ji narychlo prodloužily jen o šest let, protože jinak hrozilo, že úplně propadne. Polské ministerstvo klimatu, které spíše vystupuje jako obhájce uhlí, však nedodrželo ani formální náležitosti a zabránilo kritikům v přístupu k informacím. Proto před měsícem rozhodnutí zrušil vojvodský správní soud ve Varšavě.

Vůbec není jisté, jak celý spor nakonec dopadne. Pochopit se navíc dají argumenty obou stran. Zároveň ale nelze nevidět, že se z Turówa může stát symbol, který přitáhne velkou pozornost. A pře se může táhnout hodně dlouho. Třeba jako na první pohled beznadějný boj proti zbourání severočeské obce Horní Jiřetín. Ta měla ustoupit rozšíření nedalekého hnědouhelného dolu, což tvrdě odmítala většina z jejích dvou tisíc obyvatel. S prolomením těžebních limitů, jež obec chránily od rozhodnutí české vlády v roce 1991, téměř napevno počítala těžební firma Mostecká uhelná (nynější Severní energetická) miliardáře Pavla Tykače. Získala na svou stranu politickou reprezentaci Ústeckého kraje, v němž Horní Jiřetín leží, a dlouho to vypadalo, že kvůli obřímu lobbingu limity česká vláda zruší. Nakonec si na to ale kvůli obrovskému odporu ekologů z Greenpeace (tedy těch, kteří nyní bojují rovněž proti Turówu) netroufla a v roce 2015 rozhodla, že limity zůstanou. Horní Jiřetín přežil a loni v létě Severní energetická oznámila, že utlu- muje těžbu a začíná s rekultivací.

Petr Zenkner

Kam kráčí polská diplomacie

„Vstát z kolen!“ Tak znělo tisíckrát opakované heslo polské strany Právo a spravedlnost pro oblast zahraniční politiky v době, kdy setrvala v opozici (v letech 2007 až 2015). Od získání vládní moci se jí však dosud nepodařilo toto symbolické zvolání zrealizovat. Její zahraniční politika byla totiž postavena na chybných předpokladech mezinárodního a zejména pak evropského vývoje a stala se obětí polské vnitropolitické polarizace. Výsledkem je oslabování důležitých partnerství, které pokračovalo i v roce 2020.

Nástup Práva a spravedlnosti (PiS) ke kormidlu polské diplomacie sice v roce 2015 doprovázely slogany o zásadní změně směru, v řadě oblastí však dodnes přetrvávala kontinuita s předchozími kabinetem. Spojené státy zůstaly klíčovým spojencem, vztahy s Ruskem jsou nadále na bodu mrazu, Varšava podporuje euroatlantické aspirace zemí Východního partnerství a NATO je stále pilířem polské bezpečnosti. Odlišný přístup však strana vedená Jarosławem Kaczyńským nastolila vůči evropské integraci a Německu – a právě zde její předpoklady zásadně selhaly.

Když tehdejší polský ministr zahraničních věcí Witold Waszczykowski (PiS) poprvé představoval v Sejmu v rámci každoročního zahraničněpolitického expozé priority polské diplomacie, označil za klíčového evropského spojence Spojené království. V únoru 2016 si britský premiér David Cameron vymohl na svých unijních protějšcích výjimky, díky kterým měla jeho země po červnovém referendu zůstat v Evropské unii. V očích polských zahraničněpolitických stratégů však schválení těchto podmínek ostatními členskými státy značilo příležitost získávat v budoucnu vlastní výjimky z unijních pravidel (například z klimatické politiky EU). Vítězství britského přístupu by tak posílilo suverenistické tendence, které tvoří

Novým polským ministrem zahraničí se letos stal Zbigniew Rau (vpravo). Foto: Wikimedia Commons/Sejm RP

základ polského pravicového uvažování o EU, a znamenalo by porážku proponentů další integrace. Varšava doufala, že bude spolu s Londýnem vyvažovat francouzsko-německé centrum Evropské unie. V tom měla mít za zády i další státy střední a východní Evropy.

Britové se však v referendu vyslovili pro vystoupení z EU. Dohoda z předjaří roku 2016 tak spadla pod stůl a polská strategie se sesypala. V té době již byla Varšava v konfrontaci s unijními institucemi kvůli protiústavním změnám v polském soudnictví a její vztahy s Německem se citelně ochlazovaly. Většina zemí střední a východní Evropy dala vládě PiS rychle najevo, že nesdílejí její pohled na evropskou integraci. Zapojily se tak jen do regionálních projektů omezeného záběru, jako je takzvaná bukurešťská devítka sdružující státy východního křídla NATO nebo Iniciativa Trojmoří zaměřená na rozvoj infrastruktury. Novým geopolitickým lídrem regionu se Polsko nestalo.

Polská zahraniční a evropská politika tak už od léta 2016 postrádá vizi. Vyznačuje se defenzivním přístupem (kupříkladu v tématu migrace), obstrukcemi plynoucími z domácí politické polarizace – jako v případě odmítnutí znovuzvolení polského expremiéra Donalda Tuska předsedou Evropské rady v roce 2017 – nebo akceptací kompromisních dohod (jako při výběru předsedkyně Evropské komise Ursuly von der Leyenové v červenci 2019). Polská pozice oslabovala i v roce 2020. Patrně to bylo zejména ve vztahu vůči klíčovým hráčům evropské politiky Francii a Německu.

Macronova polonéza v moli

Francouzský prezident Emmanuel Macron se v únoru vypravil na dlouho odkládanou cestu do Polska. Očekávání byla obrovská. Svou pronijní prezidentskou volební kampaň před třemi lety postavil na myšlence, že Evropa bude mít reálný pozitivní dopad na život Francouzů. Přál si posun v evropské integraci, což stvrdil ve své sorbonnské přednášce v roce 2017, přičemž by mu nevadilo uskutečnit další pokroky i v užší skupině zemí než v rámci celé sedmadvacítky. Takové přemýšlení mu ale ztrhlo Německo lpící na inkluzivním přístupu.

Macron do Varšavy přijížděl s touhou přesvědčit Poláky o ambiciózních klimatických cílech nebo posílení evropské strategické autonomie. Přes velkolepost návštěvy a moudrý Macronův projev na krakovské Jagellonské univerzitě jsou výsledky po deseti měsících

tristní. Polsko sice nezablokovalo nové klimatické cíle, ale nadšení z nich také nejevilo. Myšlenka evropské bezpečnostní autonomie je Varšavě kvůli obavám z oslabení NATO a vzhledem k odlišné strategické kultuře vzdálená.

V posledních měsících letošního roku pak Polsko společně s Maďarskem obstruovalo přijetí Víceletého finančního rámce a Fondu obnovy kvůli jejich podmíněnosti dobrým fungováním právního státu. To je pro Francii obzvláště trpké, neboť do utváření nového nástroje (regulujícího na dopady pandemie koronaviru) i dohody o evropském rozpočtu společně s Německem investovala velkou energii a politický kapitál. Na druhou stranu ani Francie se neohlížela na Varšavu při svých snahách o oživení vztahů s Ruskem. Odchod Velké Británie z EU tedy neznamenal posílení osy Paříž–Varšava. Odlišnosti v prioritách v obranné, klimatické, východní nebo hospodářské evropské politice jsou jednoduše natolik zásadní, že je nelze snadno překonat.

Problémy s Německem

Mnoho ovoce nepřineslo ani partnerství Polska s jeho západním sousedem. Po znovuootevírání historických témat (třeba požadavek zástupců PiS na německé válečné reparace), jež se snažila polská diplomacie kompenzovat občasnou společnou iniciativou (například vůči západnímu Balkánu), si polsko-německé vztahy prošly v roce 2020 dalším obdobím politického odcizování. Za prvé v Polsku došlo k prohloubení krize právního státu. Za druhé kampaně provládních médií (včetně těch formálně veřejnoprávních) a výroky politiků PiS proti osobám LGBT nebo zpřísnění potratového zákona polským Ústavním soudem se souhlasem vládnoucí strany dále poškozovaly obraz této země v Německu. Mimochodem, na rozhodnutí ohledně potratového zákona je pikantní to, že manžel předsedkyně polského Ústavního soudu Julie Przyłębské je polským velvyslancem v Berlíně.

Za třetí v horké fázi kampaně před letními polskými prezidentskými volbami obvinil prezident Andrzej Duda (nominant PiS) Berlín, že se skrze média vlastněná německým kapitálem snaží hlasování ovlivnit v jeho neprospěch. Polské ministerstvo si dokonce předvolalo německého vyslance, načež se tato obvinění pochopitelně dočkala odpovědi z Berlína, jež byla plná znechucení nad stavem polské veřejné debaty.

Zatím poslední podivnou situací bylo dlouhé vyčkávání s udělením agrément novému německému velvyslanci Arndtu Freytag von Loringhovenovi. Ačkoliv se oficiální vysvětlení neobjevilo, do médií prosáklý zvěsti o tom, že kandidát vadí přímo šéfovi PiS Jarosławu Kaczyńskému kvůli tomu, že Loringhovenův otec na sklonku války působil jako důstojník Wehrmachtu v Hitlerově hlavním bunkru.

Ubohost těchto svárů je ještě viditelnější, když vezmeme v úvahu, s jakými výzvami se Berlín po celý rok potýkal. Prosadil mamutí Fond obnovy i plán Víceletého finančního rámce EU, když revidoval své dosavadní odmítavé stanovisko ke společnému zadlužení. Jak již bylo řečeno, Varšava se spolu s Budapeští postavila proti do-

hodě v této věci, neboť zahrnovala podmínku dodržování zásad právního státu. A to přesto, že oba nástroje jsou pro Polsko extrémně finančně přínosné. Hrozba vetem v jeho případě pramení ze sporů uvnitř vládnoucí formace a suverenistických postulátů.

Tím Varšava zkomplikovala německé předsednictví v Radě EU ve druhé polovině roku 2020. Polská provládní média celý nový mechanismus na ochranu právního státu při vyplacení unijních peněz vysvětlovala jako německou snahu o podmanění si Evropy. Úvahy o tom, že by Polsko, mimochodem ve stejné době předsedající Visegrádské skupině, mohlo v tandemu s Německem spolupracovat na některých otázkách, které během unijního předsednictví budou mimo politický radar Berlína, se vůbec nenaplnily. Zejména východní politika je v tomto ohledu fiaskem. V otázce Běloruska patří evropské lídrovství jednoznačně Litvě a válka o Náhorní Karabach proběhla bez výraznějších činů EU či členských států, Polsko nevyjímaje.

Polsko-německé vztahy tak spějí k úplnému vyprázdňení. V již zmíněném projevu v Sejmu z roku 2016 charakterizoval Witold Waszczykowski Německo jako „nejdůležitějšího souseda a hospodářského partnera“. Tento výrok byl vnímán jako snaha o rétorickou degradaci významu polsko-německého spojení, ovšem dnes jsou tyto relace zásluhou Varšavy přesně na takové úrovni.

Nový americký prezident

Zatímco vztahy s evropskými zeměmi v posledních letech skomíraly, polsko-americké partnerství si nevedlo zle. Andrzej Duda se opakovaně sešel se svým protějškem Donaldem Trumpem, a to i nestandardně těsně před letošními polskými prezidentskými volbami. Rozvíjela se obranná spolupráce a zatímco ze západní Evropy američtí vojáci odcházeli, do Polska přicházeli noví. USA jednoznačně podporovaly Iniciativu Trojmoří, jakož i další energetickou spolupráci. Trumpova administrativa také výrazně neproblematizovala úpadek polského právního státu. Střežila ovšem pluralitu médií, neboť tím chránila i americké investice v Polsku v čele s vlivnou televizí TVN. Pro Trumpa, který si přál Evropskou unii spíše rozdělenou než sjednocenou, pak byl výhodný i polský pohled na evropskou integraci.

S nástupem Joea Bidena do Bílého domu však nastane hodně změn. Reakce polského vládního tábora na Trumpovu volební porážku je rozpačitá a různí ideologové a spin doktoři Práva a spravedlnosti charakterizují nastupujícího amerického prezidenta jako „levicově liberálního“ nebo rovnou jako „kandidáta George Sorse“. Biden mnoho nezmění na vojenské strategii ve východní Evropě, takže Polsko se bude nadále moci cítit díky přítomnosti americké armády bezpečně. Stejně tak ale lze čekat častější a hlasitější připomínání principů právního státu, vnímavost vůči problémům LGBT osob v Polsku a zejména tlak na evropskou jednotu. Je dokonce možné, že Washington nakonec dotlačí Varšavu ke konstruktivnější unijní politice. Entuziasmu sice ubude, ale Poláci dobře vědí, že Ameriku jakožto svého klíčového spojence nesmějí ztratit.

Vít Dostál

Podmíněný český souhlas s polským Trojmořím

Iniciativa Trojmoří je vlajkovou lodí zahraniční politiky současné polské vlády a s ní spojeného prezidenta Andrzeje Dudy. Ačkoliv se k ní přidalo celkem dvanáct členských států Evropské unie od Estonska po Bulharsko a jejím hybatelem bylo vedle Polska především Chorvatsko, jedná se primárně o polský projekt. Ten na první pohled evokuje návaznost na takzvané Mezimoří, které mělo v meziválečném období pod vedením Varšavy sdružovat státy mezi Německem a Ruskem.

Počátek Iniciativy Trojmoří sahá do roku 2015, kdy se polské vlády ujala strana Právo a spravedlnost (PiS), přičemž první summit se konal o rok později v chorvatském Dubrovniku. Přestože polský prezident Andrzej Duda (pro nějž jde o nejviditelnější samostatnou aktivitu na poli zahraniční politiky) měl zjevně výrazně vyšší ambice, jediným hmatatelným výstupem Trojmoří prozatím zůstává založení fondu, které bylo oznámeno na summitu v Bukurešti v roce 2018.

Deklarovaným cílem tohoto fondu, který by měl ze začátku disponovat částkou až pět miliard eur, je financování projektů z oblasti dopravy, energetiky a digitální infrastruktury. Ty mají přispět k vyrovnaní rozdílů mezi novými a starými členskými zeměmi EU a zároveň vytvořit chybějící spojení na ose sever-jih, do které se podle polské prezidentské kanceláře na rozdíl od osy západ-východ neinvestovaly dostatečné prostředky. Pokud to ale iniciátoři myslí s velkými investicemi vážně, musejí se mnohem více snažit při hledání financí. Podle odhadů z období vytváření fondu je totiž na vybudování chybějící infrastruktury v regionu potřeba najít do roku 2030 až 600 miliard eur.

V Česku zůstává Trojmoří, jehož název odkazuje na prostor mezi Baltem, Jadranem a Černým mořem, spíše neznámé a na okraji pozornosti. Výmluvnou ilustrací českého přístupu k této iniciativě je oficiální fotografie ze summitu ve Varšavě v roce 2017, kterého se zúčastnil i americký prezident Donald Trump. Vedle něj stojí na fotografii deset prezidentů včetně Andrzeje Dudy, Andrzeje Kisky a Jánoše Ádera, zatímco Českou republiku na ní reprezentuje tehdejší předseda Poslanecké sněmovny Jan Hamáček. Česko tak bylo spolu s Rakouskem jedinou zemí Trojmoří, jež na tento summit nevyslala hlavu státu.

Zemanův kanál

Podobná situace se opakovala i na jiných setkáních – v roce 2016 v Dubrovniku Česko zastupoval náměstek ministra zahraničí Václav Kolaja, v roce 2018 v Bukurešti pak předseda Poslanecké sněmovny Radek Vondráček. Až posledních dvou summitů v Lublani a Tallinnu se zúčastnil prezident Miloš Zeman. Ten ale svoji přítomnost využil především k propagaci kanálu Dunaj-Odra-Labe, který je jako jediný český zástupce na seznamu

prioritních projektů v regionu. Pro srovnání: například Chorvatsko vykazuje celkem šestnáct projektů, Maďarsko patnáct a výrazně menší Litva a Lotyšsko po osmi. V tomto směru ale případným českým plánům nepomáhá fakt, že velké přeshraniční projekty prosazované jinými státy Trojmoří se nijak netýkají Česka.

Typickým příkladem je silniční koridor Via Carpatia, jenž má vést z Litvy přes Polsko do Rumunska, Bulharska a Řecka, či plynovod East-ring týkající se Slovenska, Maďarska, Rumunska a Bulharska.

Slabý zájem naší republiky o Trojmoří koresponduje s jeho poměrně vlažným přijetím mezi českými diplomaty. Ačkoliv je prozatím jediným konkrétním výsledkem spolupráce již zmíněný fond a Trojmoří se omezuje na ekonomicko-infrastrukturní projekty, v Česku kolem něj dlouhodobě panovala řada obav související se širšími ambicemi polské vlády Práva a spravedlnosti (PiS) a s jejími dlouhodobými spory s Bruselem ohledně dodržování zásad právního státu. Ze začátku totiž působila celá iniciativa poněkud vágně a nebylo příliš jasné, jaký má mít vztah vůči Evropské unii a obzvláště Německu. Proto mohlo Trojmoří vypadat jako snaha o vytvoření politické alternativy a opozice vůči klíčovým partnerům Česka, která by vedla k další polarizaci mezi západní Evropou a novějšími členskými zeměmi EU. Navíc by se tím posílila negativní image zemí Visegrádské skupiny, což pochopitelně není v českém zájmu. Zcela jasně se v tomto směru vyslovil Jan Hamáček, jenž na summitu ve Varšavě jednoznačně zdůrazňoval, že Trojmoří nemůže být alternativou k Evropské unii.

Český vztah k Trojmoří vyjádřil jeden z českých diplomatů, kterého v roce 2017 citoval polský deník *Gazeta Wyborcza*. Podle něj měla Praha problém s tím, že ho vnímala jako „mocnářský“ projekt evokující Mezimoří z časů Józefa Piłsudského a jakousi politickou „koalici“ proti Německu a Francii. Neoficiálně se proto zpočátku v českých diplomatických kruzích mělo o Trojmoří mluvit jako o „podivné iniciativě“. Nic na tom nemění ani skutečnost, že se polská strana pokouší spojení s meziválečným Mezimořím, které mělo být politickým projektem pod vedením Polska, utlumit a tento pojem nepoužívá.

Do výše uvedených obav jednoznačně zapadá i fakt, že se vláda PiS pokoušela do značné míry orientovat na USA pod vedením Donalda Trumpa místo na Evropskou unii. A právě americký prezident známý svým ambivalentním vztahem k EU se zúčastnil varšavského summitu v roce 2017 a Trojmoří veřejně podpořil. Jeho vnímání nepomohla ani některá nejednoznačná vyjádření polské strany. Zatímco Andrzej Duda jasně deklaroval, že jde

Summit Inicjatywy Trojmoří přilákal v roce 2017 do Varšavy hlavy států včetně Donalda Trumpa. Česko poslalo tehdejšího šéfa Poslanecké sněmovny Jana Hamáčka (v druhé řadě první zleva). Foto: Wikimedia Commons/Krzysztof Sitkowski

o ekonomicko-infrastrukturní iniciativu, tak například šéf prezidentské kanceláře Krzysztof Szczerski před varšavským setkáním sugeroval, že nejdůležitější by měl být politický motiv.

Nenaplněné ambice

Zmíněné pochybnosti do určité míry rozptýlila až situace v posledních dvou letech. Jednak konečně došlo ke vzniku investičního fondu, jednak se summitů zúčastnili představitelé Evropské komise (dvakrát její tehdejší šéf Jean-Claude Juncker a jednou eurokomisařka Margrethe Vestager) a Německa, které oficiálně přijalo roli pozorovatele. Do Bukurešti v roce 2018 přijel ministr zahraničí Heiko Maas a o rok později do Lublaně pak prezident Frank-Walter Steinmeier. Tento krok zřejmě uklidnil české představitele a otevřel dveře k účasti prezidenta Zemana na dalších schůzkách a zapojení Česka do fondu Trojmoří. Zároveň je ale jasné, že ať už měli polští představitelé v čele s Andrzejem Dudou jakékoliv ambice, Trojmoří alespoň prozatím zůstane jen jednou z řady regionálních iniciativ, jejíž úspěch bude záviset především na tom, nakolik se podaří přilákat investory ochotné přispět do fondu.

Pro Česko je tedy Trojmoří především příležitostí, jak se zapojit do užitečných přeshraničních projektů ve-

doucích k většímu propojení zemí regionu, mezi něž by mohla patřit například výstavba vysokorychlostních železničních koridorů. Kvůli počáteční skepsi vyplývající z nejasných vyjádření polských představitelů, celkové pozici Polska za vlády Práva a spravedlnosti v rámci EU a poměrně vágnímu obsahu Trojmoří se Praha do iniciativy příliš nehnila. Ačkoliv se odmítavý postoj Česka zmírnil, tak je zřejmě ze setrvačnosti jeho zájem o Trojmoří menší, než by mohl být. Tato platforma tak zatím posloužila především prezidentu Zemanovi k již zmíněné prezentaci jeho vysněného (a velmi kontroverzně vnímaného) kanálu Dunaj-Odra-Labe, což je velká škoda, protože Česko by bezpochyby dokázalo najít jiné potenciální projekty s výrazně většími benefity.

Do budoucna by přitom širší české zapojení mohlo přinést zajímavé možnosti. Trojmoří ale bude mít pro Prahu smysl jen tehdy, pokud zůstane čistě ekonomickou iniciativou doplňující jiné formáty regionální spolupráce (například Slavkovský trojúhelník vytvořený Českem, Slovenskem a Rakouskem v roce 2015). V žádném případě nelze očekávat, že by se zapojila do jakékoliv politické iniciativy stojící v opozici proti západní Evropě v čele s Německem. Na takovém půdorysu by Trojmoří nemělo absolutně žádnou šanci na rozvoj a setkaloby se velkým odporem nejen České republiky, ale bezpochyby i dalších členských států Evropské unie, které nemají zájem na střetech s Bruslem po vzoru Polska a Maďarska. Jednoznačnou prioritou je proto spolupráce na úrovni EU, od které se může odvíjet cokoliv dalšího.

Michal Lebduška

Vzestup a pád napraveného hříšníka

Film režiséra Jana Komasy *Corpus Christi* na sebe v globálním měřítku výrazně upozornil na začátku roku nečekanou nominací na Oscara za nejlepší cizojazyčný film. Snímek o mladém delikventovi, jenž se vydává za kněze, znamenal pro Polsko po Studené válce Pawła Pawlikovského druhý po sobě jdoucí zářez v této prestižní kategorii. A jde o úspěch zcela zasloužený. Divácký hit, který v polských kinech vidělo milion a půl návštěvníků, přesvědčivě vykresluje mikrokosmos polské vesnice. Příběh je ale natolik univerzální, že se s dilematy, jež nastoluje, může ztotožnit divák kdekoli na světě.

Kinematografie našich severních sousedů se v posledních letech hodně zaměřuje na citlivé téma postavení katolické církve ve společnosti. Největší kontroverze vzbudil film *Klér* Wojciecha Smarzowského o večírku tří kněží, který se poněkud zvrtné. Režisér v něm nesmlouvavě a s černým humorem tepe veškeré institucionální nešvary církve od korupce až po pedofilii. Osobnější přístup k otázce krize víry zvolila Małgorzata Szumowska ve snímku *Ve jménu...* Přinesla v něm empatický portrét charismatického venkovského kněze vyrovnávajícího se s homosexuální orientací, jehož začne přitahovat mladík z nápravného zařízení pracující na jeho faře.

A v pastáku začíná také odysea hrdiny filmu *Corpus Christi*, jehož děj se zakládá na skutečném příběhu, který scenárista Mateusz Pacewicz před lety objevil coby novinář. Daniel v podání skvělého filmového debutanta Bartosze Bielenii je po propuštění poslán na dohodnutou práci na pile kdesi na venkovském zapadákově. Těsně před příchodem na místo se ale otočí na podpatku a jde se zahřát do místního kostela. Díky drobné lži a ukradenému kněžskému kolárku v cestovní brašně se před místním farářem začne vydávat za čerstvě vysvěceného otce Tomáše. Náhlá farářova hospitalizace způsobí, že je Daniel nucen na pár dní zaujmout jeho místo.

Zápletku, kterou by možná jiný autor využil coby zdroj komických situací, inscenuje režisér Jan Komasa zcela vážně jako podobenství o napraveném hříšníkovi. Daniel alias Tomáš není na první pohled zrovna nositelem křesťanských ctností – rád se napije, fetuje a umí se poprat. Jeho neortodoxní kázání a zpovědi vzbuzují u obyvatel smíšené reakce. Ale možná i díky své vlastní násilné minulosti má v sobě jasnější morální kompas a větší smysl pro spravedlnost než zpohodlnělý a pokrytecký farář. A proto se také pustí přes odpor starosty a většiny obyvatel do hojení tragické rány, z níž se vesnická komunita nemůže vzpamatovat. Při tragické nehodě umřela v jednom autě šestice místních teenagerů a zahynul rovněž řidič druhého vozu, na jehož vdovu se upřel hněv celé vesnice. Nad Danielovou farářskou kariérou se navíc začínají stahovat mračna, když ho při návštěvě na pile pozná kolega z pastáku.

Corpus Christi je ten vzácný druh filmu, v němž se jednotlivé složky bezchybně doplňují a posilují. Málokdy se tak jako tady při sledování filmu přistihnete při pocitu, že žádný záběr nechybí ani nepřebývá. Báječně vysoustružený scénář klene přesvědčivě dramatický oblouk vzestupu a pádu ambivalentního hrdiny,

kterému přes jeho slabosti nemůžete nefandit.

Na archetypální úrovni nabízí Komasyův snímek klasické westernové schéma: v uzavřené komunitě se objeví tajemný cizinec, změni zavedené pořádky a životy lidí a opět mizí do neznáma. Na úrovni psychologické se film nenásilně dotýká těch nejniternějších existenciálních a spirituálních

otázek. Vůbec tak nepřekvapuje, že mezi jeho fanoušky patří Tomáš Halík, podle něhož snímek „vypovídá nejen o tajemství kněžství a kněžského poslání, nýbrž o „povolání“ v životě člověka vůbec“. A vyznění napomáhá

rozhodně i výkon hlavního protagonisty, který je prostě uhrančivý. Poslední záběr snímku na Danielovy démonicky vytřeštěné oči v krvi podlitém obličej z hlavy jen tak nedostanete.

Silný zážitek nabízí i režisérova novinka *Hater*, oceněná na newyorském festivalu Tribeca, který se letos kvůli pandemii koronaviru konal jen online. Drsná žánrová zábava, jež se nebojí jít do extrémů, zachycuje jako žádný jiný film současný společenský a politický zeitgeist střední Evropy. Na příkladu jednoho sociopatického politického marketéra ukazuje, jak trollí farmy provokují tekutý hněv proti liberálním elitám a k jakým to může vést důsledkům. Film je k vidění na Netflixu. V Komasovi, jenž ještě nepřekročil čtyřicítku, se rýsuje jeden z nejzajímavějších evropských tvůrců mladší generace. Doufejme, že se nenechá zlákat Hollywoodem, jako kronikář polského venkova i měst je excelentní.

Jan Gregor

Když se uherský kněz cítil jako Napoleon

Na konci devatenáctého století se mezi sedmihradskými Slováky ocitl maďarský duchovní, který o svých zkušenostech sepsal pozoruhodné literární dílo. To dnes navíc představuje významný pramen o životě na periferii habsburské monarchie.

Dopisy z Bihoru se po více než sto dvaceti letech od svého vzniku dostávají také k českým čtenářům. Vděčíme za to hodnotné edici Radka Oceláka *Sedmihradsko* a brilantnímu překladu Adély Gálové. Už samotný název knihy napovídá, že máme co do činění se sbírkou osmi dopisů. Jejich autorem je maďarský katolický kněz a intelektuál Sándor Mándoky, který své listy ze sklonku devatenáctého století věnuje blíže neznámé přítelkyni Malvine. Záměr pisatele se hned od počátku jeví jasně – informovat váženou adresátku o zkušenostech z kněžského působení mezi slovenskou menšinou žijící v bihorských horách na západě dnešního Rumunska. Prostřednictvím dopisů se tak dozvídáme nejen o radostech a strastech slovenských přistěhovalců v uherském Sedmihradsku, ale také o často dobrodružném životě duchovního.

Jak již bylo řečeno, text je nepochybně možné už na první pohled charakterizovat jako útvar epistolárního charakteru, avšak o žánru knihy se dá uvažovat i v širších souvislostech. Zatímco obvykle korespondence zpracovává především reflexe a pocity pisatele, Mándokyho text lze současně vnímat jako napínavý cestopis plný osobních zkušeností a příběhů nebo jako soubor etnografických epizod z historie daného regionu. Jedná se proto o bohaté, žánrově otevřené dílo, o jakousi literární reportáž v dopisech.

Bihor jako Svatá Helena

Umělecká hodnota *Dopisů z Bihoru* je přitom dána hlavně specifickým způsobem vyprávění, ve kterém se autor zároveň stylizuje do podoby výrazného vypravěče svých příběhů. Mándoky jako narátor totiž vyniká mnohými kvalitami. Autorovou nejsilnější zbraní se jeví být kombinace intelektu a humoru tvořící kostru jeho vytríbeného stylu. Vedle archaického jazyka (v českém překladu stejně skvěle zvládnutého) nám duchovní nabízí celou plejádu citací a odkazů na více či méně známe postavy, bytosti a texty jak křesťanské, tak antické kultury.

S vysokým vypravěčským stylem se setkáváme hned v silně epickém úvodu prvního dopisu, kde se příběh otevírá historizující epizodou zobrazující odchod Napoleona Bonaparta do vyhnanství na ostrově Svatá Helena. Mándoky si schválně vybírá tuto významnou historickou postavu, aby skrze výrazné podobenství přiblížil prožívání vlastního utrpení způsobeného nuceným odchodem do bihorských hor. Takovéto srovnání působí výrazně hyperbolickým dojmem. Když ale listujeme stránkami knihy dále, vypravěč nás utvrzuje v přesvědčení, že nejde o obyčejného, tradičně vnímaného hodnostáře, ale rovněž o komicky sebestředného intelektuála, který možná více než nad osudem lidu běduje nad údělem vlastním.

Hlavní osu vyprávění tak vedle tematizace exilu (au-

torovými slovy „nuceného vyhnanství“) tvoří zobrazení života slovenské menšiny v horských oblastech Sedmihradska. Načrtnutá témata se výrazně doplňují, jelikož motiv náročné cesty vypravěče do příslušného

kraje se prolíná s přírodními motivy drsné „bihorské Sibiře“ a zobrazením ubohých životních podmínek slovenského lidu.

Slovák jako kostel a krčma

Autor následně soustřeďuje své vyprávění kolem chvil prožitých v obci Nová Huť a jejím okolí, centru místních Slováků. Na obsahu dopisů je přitom zajímavé sledovat, že zatímco první polovina z nich se v převážné míře věnuje strádání kněze a jeho pronikání do cizího prostředí, až v následujících kapitolách se dozvídáme více o historii osidlování regionu a o samotném slovenském elementu v oblasti dnešního rumunského Rudohoří. Při popisu etnického koloritu novohuťské oblasti přitom vypravěč často využívá prvky stereotypizace, což se však děje v souladu s politicko-kulturním stavem rakousko-uherské monarchie na konci devatenáctého století. Vyprávění proto typizovaně konstruuje na základě psychologického vymezování se na dělící kategorie my a oni.

Mándoky jako Maďar, a tedy příslušník majority, vstupuje do prostředí Slováků, na které sice nahlíží jako na kulturně zaostalejší společenství, avšak přijímá ho a respektuje. Snad i díky svému poslání sleduje místní život s nadhledem a láskyplným pochopením. Z dnešní perspektivy se zároveň jeví paradoxně jeho přiznání, že ke kněžské službě mezi Slováky jej povolali, aniž by ovládal mateřštinu usedlíků. Proto vědom si vlastní přínaléžitosti k maďarskému národu a současně odlišnosti od slovenského prvku přispívá při vytváření obrazu společenství Nové Huti ke stereotypu Slováků. Hovoří totiž o lidu chudém, zato pracovitém a bohabojném, který symbolizují dva výrazné motivy, a sice kostel a krčma. Ty jako by hrály roli dvou stran jedné mince, kde zbožnost vyvažuje hříchy. Mándoky též významnou měrou přispívá ke stereotypnímu zobrazování židovského a romského etnika, když se Židé objevují v roli hospodských či obchodníků, zatímco Romové vystupují jako podvodníci a zbojníci.

Multietnická svornost

Kromě posilování etnických stereotypů, tolik zakonzervovaných v dekáдах následujících po jaru národů, jak je označován rok 1848, Mándokyho obraz přináší zajímavou sociologickou sondu do příkladně periferního prostředí habsburské monarchie. Zatímco politici ve městech svádějí nadále národně-kulturní zápasy, multietnická populace Nové Huti ve svých těžkých podmínkách žije sice v křehké, ale nevyhnutelné symbióze. Takto můžeme v reportážní korespondenci pozorovat jistou lhostejnost lidu vůči problematice národní politiky, přičemž text daleko více akcentuje loajalitu multietnické pospolitosti k Uhersku jako státu a společné vlasti. Nevšimavost vůči

etnické identitě ukazuje autor dopisů hlavně při popisování různých společenských událostí a kulturních oslav. Ať už jde o společné tancování verbuňku bez ohledu na to, kdo je Slovák a kdo Maďar, trávení společné večeře u židovského hostinského či organizaci oslav zasvěcení kostela patronovi Uherska, svatému Štěpánovi.

Etnickou toleranci hrdinů Mándokyho příběhů přitom lze vysvětlovat i na základě jejich ne příliš jasně vymezené identity. Příkladem takového fenoménu je možné uvést několik. Spolupůsobení maďarské a židovské kultury vidíme třeba u obchodníka Šamua Weinbergera, jehož rodina je maďarského citění, což „dokazuje nejlépe fakt, že jejich děti neznají krom sladké mateřštiny v jiném jazyce ani hlásky“ (str. 70). Ambivalentnost kulturní identity ve vypravěčově popisu postřehneme například i u hospodáře Józsefa Galbavého, kterého Mándoky v rámci několika řádků nejdříve označuje za „pravého Slováka“ a následně za „řádného Maďara“ (str. 71). Snad vrcholem multietnického mišmaše, na jehož bizarnost všímavý kněz upozorňuje, jsou oslavy tisíciletého výročí příchodu Maďarů do Karpatské kotliny v místní škole, kde slovenské děti bezchybně zpívají a recitují klasiky maďarského romantismu Ference Kölcseyho či Sándora Petőfiho.

Tradice i dramatické historky

Když se však na chvíli vrátíme k etnografickým epizodám popisujícím život slovenského etnika, i v tomto ohledu vystupuje text jako hodnotný pramen posledních dekád existence monarchie. Přestože občas, hlavně při zobrazení zasnubních a satebních obřadů, text nepřináší vyloženě objevná odhalení o tradicích a zvycích Slováků, jiné postřehy či okamžiky je možné hodnotit jako velmi cenné.

V této souvislosti by se dala uvést zmínka, že obřad ofěry v kostele si do Rudohoří jako vlastní tradici přineslo právě slovenské obyvatelstvo, čehož důkazem má být absence takového jednání v maďarském společenství věřících. Dramaticky vypjatou a současně nejvýraznější scénou konzervující starou slovenskou tradici je ale líčení pohřbu dítěte. Překvapující se může také zdát, že vánoční období, tento nábožensky obzvláště významný svátek, vypravěč opomíjí krátkou výmluvou, že se Vánoce ve vyhnanství neslaví.

Z kompozičního hlediska stojí za pozornost, že autor s velkým vypravěčským umem střídá pasáže přírodních a etnografických popisů a vlastních reflexí s epickými scénami různých příhod, výprav, posezení a oslav, čímž své dopisy výrazně dynamizuje. K dějově nejzajímavějším Mándokovým avantýrám tak patří zápasy s divokostí chladné přírody, hostování mezi místními aristokraty, ale především dramaticky vystupňovaná scéna potyčky mezi četníky a bandou loupeživých zločinců.

Na závěr se hodí vyzdvihnout velký kulturní přínos dochování Mándokyho dopisů a také skutečnost, že dnes vycházejí v českém překladu. Je nezpochybnitelné, že jsou hodnotným příspěvkem do souboru historických cestopisů, stejně jako zajímavou literární sondou jak do vystěhovalectví a usazování Slováků v Sedmihradsku, tak do běžného života etnicky bohaté společnosti kdesi na periferii Uherska. Přestože se jméno Sándora Mándokyho spojovalo v jeho době výhradně s kněžskou profesí, je namístě přiznat jeho dopisům díky intelektuální bohatosti a láskyplnému humoru také nemalé kvality literární, které bezesporu mohou zaujmout současného čtenáře.

Matuš Guziar

Krystyna Skarbek: polský poklad v britských službách

Dne 16. září 2020 odhalila nezisková organizace English Heritage na zdi jednoho z hotelů v londýnské čtvrti Kensington pamětní tabuli upomínající na Krystynu Skarbek. Tato žena známá též pod jménem Christine Granville zde pobývala v letech 1949 až 1952. Život této špičky polského původu byl natolik dobrodružný a neuvěřitelný, že se stal námětem prací mnoha historiků i tvůrců popkultury. Stejně tak dodnes existují pochybnosti o tom, co z příběhů o nejděle sloužící zvláštní agentce v době druhé světové války je pravdou a co fikcí.

V roce 1952 bylo v hale výše zmíněného hotelu, tehdy fungujícího pod názvem Shelbourne, nalezeno bezvládné tělo ženy. Ta, jak se záhy zjistilo, zemřela na vykrvácení v důsledku poranění nožem. Na jejího vraha, odmítnutého milence a bývalého lodního stevarda Denise Muldowneyho, čekala o tři měsíce později oprátka. Mnohem více než nejrůznější divoké teorie o její smrti či milostném životě jsou však hodny pozornosti barvitě životní osudy této odvážné Polky, která si vydobyla úctu i samotného Winstona Churchilla.

Maria Krystyna Janina Skarbek přišla na svět 1. května 1908 do polsko-židovské šlechtické rodiny, příslušel jí tak titul hraběnky. Od mala holdovala mnoha sportům, vynikala zejména v jízdě na koni, lezení po skalách a lyžování, které se jí později ve výzvedných službách velmi hodilo. Krystyna získala dobré vzdělání díky finančním prostředkům ze strany své matky Stefanie Marie Goldfeder,

dcery vlastníka varšavské banky.

Naučila se anglicky, francouzsky a latinsky, z jejích studijních let se však do širšího povědomí veřejnosti zapsala především historka o vyhození z katolického gymnázia. Skarbek údajně během mše knězi schválně zapálila svíci sutanu, aby zjistila, zda je jeho víra natolik silná, že přečká oheň a modlitbu dokončí. Nedokončil, stejně jako Krystyna kvůli tomuto kázeňskému přečinu nedokončila církevní gymnázium a musela přestoupit na jinou školu. Dostudovala v osmnácti letech. Prostředný životní styl jejího

otce Jerzyho, který v roce 1930 podlehl tuberkulóze, však rodinu dohnal do složité finanční situace. Skarbekovi museli prodat usedlost ve vesnici Trzepnica, kde Krystyna spolu se svým o osm let starším bratrem Andrzejem trávil podstatnou část dětství, a přestěhovat se do Varšavy. Zde přijala práci v autosalonu Fiat.

Šlechtična na lyžích

V tomto zaměstnání také poznala svého prvního muže, majitele továrny na výrobu krajek a záclon Gustawa Gettlicha. Manželství však nemělo dlouhého trvání, pár spolu nežil ani rok a po náročném rozvodu, kvůli němuž museli oba změnit své náboženské vyznání na protestantské, se jejich cesty navždy rozdělily. V té době již Krystyna absolvovala několik výjezdů do Zakopaného, kde v rámci léčby dýchacích cest podnikala dlouhé výpravy do hor a trávila mnoho času na sjezdovkách. Mimo jiné zde pomáhala pašovat cigarety a alkohol přes Vysoké Tatry za hranice. Vedle svého druhého manžela, cestovatele, spisovatele a publicisty Jerzyho Giżyckého, se v Zakopaném seznámila s polskou inteligencí. Poznala tak například legendárního literáta Witolda Gombrowicze.

Ve třicátých letech se Skarbek živila novinářinou a byla spjata především s varšavským prostředím. Právě zde měla navázat první kontakty se členy britské rozvědky SIS (Secret Intelligence Service, neoficiálně také MI6), jež později výrazně podporovala partyzánskou válku proti Němcům. V roce 1938 si Krystyna vzala o dvacet let staršího Jerzyho Giżyckého. Novomanželé se chtěli usadit v habešské (dnes etiopské) Addis Abebě, kde měl Giżycki působit v diplomatických službách. V Keni je však zastihla zpráva o vypuknutí války, rozhodli se proto vrátit zpět do Evropy. Vystoupením z parníku v britském Southamptonu nabral Krystynin život zcela jiný směr. Tato „duší věčně neklidná bytost“, jak ji mnozí přátelé popisovali, se vydala do Londýna, kde se sama přihlásila k tajným službám. Podařilo se jí něco, co se během dalších dvou let nepovedlo žádné jiné ženě. Přijali ji (údajně díky již dříve navázaným kontaktům) a záhy poslali na první služební cestu do Maďarska.

První mise: Budapešť

Krystyna do maďarské metropole dorazila ještě na sklonku roku 1939, aby zde oficiálně působila jako novinářka. Ve skutečnosti však udržovala úzké kontakty

s tamní opozicí, šířila materiály mezi Poláky žijícími mimo okupovanou domovinu. Do samotného Polska pak několikrát přešla přes Vysoké Tatry, což pro ni, zdatnou lyžařku, nepředstavovalo zásadnější problém. A to navzdory ostrému mrazu mínus 30 stupňů a nocování ve sněhu. Společnost jí občas dělal skvělý polský lyžař Jan Marusarz, jehož rodina vynikala ohromujícími úspěchy jak v zimních sportech, tak rovněž v konspiračním hnutí (bratr Stanisław, olympionik, byl podporučíkem Zemské armády, jejich se-

stru Helenu gestapo za pašování materiálu z Budapešti do Polska zatklo a popravilo).

Krystyna v Polsku navázala kontakt s Mušketéry (Muskietery) pod velením Stefana Witkowského. Jednalo se o velmi dobře strukturovanou, avšak kvůli spolupráci s Němci také značně kontroverzní podzemní organizaci. Nicméně pro britskou tajnou službu právě Mušketýři představovali nenahraditelný zdroj informací o dění v Polsku. Na svých cestách do vlasti navštívila Krystyna také matku, kterou se snažila přemluvit k útěku – bohužel neúspěšně. Stefania Skarbek zemřela v roce 1942 ve Varšavě, přičemž některé zdroje hovoří o věznici Pawiak, jiné o varšavském ghettu.

Kritickým se pro mladou agentku stal v pořadí čtvrtý přechod, kdy ji a člena polského podzemního Svazu ozbrojeného boje (Związek Walki Zbrojnej, ZWZ) Włodzimierza Ledóchowského na

území Slovenska chytila pohraniční hlídka. Zatímco její společník při šacování přemýšlel, jak se s ní rozdělí o kyanid, Krystyně se v hlavě rodil jiný plán. Nenápadně upozornila na svůj skleněný náhrdelník a předstírala, že se jedná o diamanty. Když je chtivý voják uchopil, rychle bižuterii trhla a v nastalém zmatku se s Ledóchowským dali na útěk. Mnoho jejich dokumentů následně skončilo v rukou gestapa, jež od této chvíle znalo jejich totožnost.

Přesto Krystyniny mise patřily k velmi úspěšným. Oddělení pro zvláštní operace (Special Operations Executive, SOE), jež vzniklo v rámci SIS s cílem zpravodajské činnosti, díky ní získalo množství důkazů o nacistických zverstvech páchaných na civilním obyvatelstvu či fotografie vypovídající o pozici nepřitele v Polsku. Krystyna Skarbek pomáhala také s převozem polských vojáků a pilotů (později tolik nepostradatelné síle ve službách RAF) z internačních táborů v Maďarsku do Británie či severní Afriky. V riskantních misích jí dělal společnost Andrzej Kowerski, po válce držitel nejvyššího polského vojenského vyznamenání Virtuti Militari. Tohoto doslova životního

V tomto londýnském hotelu byla Krystyna Skarbek v roce 1952 zavražděna.

Foto: Wikimedia Commons/ Spudgun67

partnera, ať už v rovině pracovní, či milostné, poznala již v dětství v Trzupnicy. Znovu se setkali právě v Budapešti, kde Kowerski podobně jako Skarbek vstoupil do služeb SOE.

Po ztroskotání výše zmíněné operace na Slovensku bylo jen otázkou času, kdy je gestapo vystopuje. Zatímco Ledóchowski byl včas vyslán do severní Afriky, Skarbek byla se svým partnerem Kowerským zatčena v jejich budapeštském bytě. I ve vězení ovšem Krystyna tradičně prokázala schopnost zachovat chladnou hlavu. Využila toho, že má chřipku, a schválně se kousla do jazyka, aby jí tekla krev. Dozorcům pak tvrdila, že se potýká s tuberkulózou. Rentgenové snímky nález na plicích (důsledek práce ve Fiatu) opravdu potvrdily, načež ji i surově zbitého Kowerského ze strachu z nákazy propustili na svobodu.

Pod egyptským sluncem

Bylo však jasné, že gestapo oba polské agenty ze svého dohledu jen tak nepustí. Proto bylo třeba vytvořit novou identitu – z Krystyny Skarbek-Giżycké se od této chvíle stala Christine Granville. Zároveň o sedm let omládl (novým rokem narození se stal 1915), což způsobilo zmatek v pozdějších biografiích. S pomocí britského velvyslance se společně s Kowerským, nyní Andrewem Kennedym, vydali autem přes Jugoslávii, Rumunsko, Bulharsko, Turecko, Sýrii, Libanon a Palestinu do Káhiry. Krystyna s sebou převážela velmi cenný náklad: mikrofilm dokazující plánovanou německou invazi do SSSR. Jednalo se o jeden z prvních zdrojů upozorňující na operaci Barbarossa.

Na jejich cestě stojí za povšimnutí několikadenní zastávka v Bělehradě, kde se do určité míry podíleli na státním převratu vedoucím ke svržení regenta Pavla Karađorđevíče a kolaborantské vlády. O Krystynině úloze v Jugoslávii vyšla loni kniha *Christine: Powieść o Krystynie Skarbek* od Vincenta Severského, jenž sám působil v tajných službách.

V Káhiře se jim však dostalo velmi vlažného přijetí. Skepse britské tajné služby vůči páru (údajně umocněna nátlaky ze strany polské rozvědky) plynula z podezření, že oba jsou agenty dvojími. Důvody oné nedůvěry však byly do jisté míry pochopitelné. Za prvé se Krystyně hned několikrát podařilo bez jakékoliv újmy uniknout z područí gestapa. Okolnosti jejího vymanění se z osidel obávané nacistické tajné policie, která pro mnoho jiných špiónů znamenala mučení a smrt, skutečně působily až fantaskně.

Pro Skarbek nebyl despekt ze strany odboje ničím novým, s podobným postojem se setkala již v dobách, kdy přenášela informace a materiály z Maďarska do Polska. Tehdy, až na Mušketýry, zaujímaly organizace polského podzemí vůči Skarbek – jakožto přímé podřízené SOE, a nikoliv polské exilové vlády – značně odmítavý postoj. Právě spolupráce s Mušketýry, kteří bojovali jak proti Němcům, tak také proti SSSR, a uchylovali se proto ke kolaboraci s nacisty, reputaci páru vůbec nepomohla.

V neposlední řadě rozvědku dráždil také neuvěřitelný „roadtrip“ z Maďarska do Káhiry ve starém Opelu a přes Německem okupované státy, a především pak překvapivě získané vízum v Sýrii, jež byla pod správou

vichistické Francie. V Káhiře pár přebýval až do roku 1943. S odstupem času oba toto období hodnotili jako nejhorší za svou kariéru, jelikož dostávali pouze úkoly podřadnějšího charakteru. Ke změně došlo až ve chvíli, kdy se v SOE vystříдалo vedení a Krystyna kvůli své nové misi absolvovala nové proškolení. Patřily k němu především kurz radiotelegrafie, zacházení se střelnými a výbušnými zbraněmi (byť Skarbek podle vlastních slov upřednostňovala tišší a nenápadnější způsoby zabíjení) a parašutismus, v němž, jak se ukázalo, obzvláště vynikala. Jejím novým místem působení se měla stát jihovýchodní Francie, kam byla vysazena v červenci 1944.

Posilou francouzského odboje

Krystyna byla přidělena k výzvědné síti Žokej (Jockey), zaměřující se zejména na diverzní činnost s cílem oslabit nepřítele před příchodem Spojenců do jižní Francie. Skupina nedlouho předtím přišla o kurýrku, jež byla zatčena gestapem. Vůdce sítě Francis Cammaerts tudíž potřeboval urychleně obsadit tuto nebezpečnou pozici, za kterou po zadržení nacistickou tajnou policií hrozila jistá smrt. Krystyna Skarbek vystupující nyní pod pseudonymem Pauline Armand tak mohla mimo jiné konečně plně zúročit svoji výbornou francouzštinu. Předávala zprávy mezi jednotlivými odbojovými skupinami, vyhazovala do vzduchu muniční sklady i mosty.

Tisícovkám francouzských partyzánů (maquistů) včetně Krystyny se v této oblasti stala vhodným úkrytem poměrně složitě dostupná náhorní planina Vercors. Po vylodění v Normandii se opoziční řady rozrůstaly, německá odvěta však na sebe nenechala dlouho čekat a ještě v červenci 1944 došlo k masivnímu bombardování planiny. Krystyna i Francis jako zázrakem unikli. SOE nemělo v plánu nechat svoji agentku odpočívat dlouho a prakticky hned nato jí byl svěřen úkol nový. Sama se vydala na několikátýdenní túru po Alpách s cílem přesvědčit německé jednotky k přeběhnutí na stranu Spojenců. Největší majstrštyk se Krystyně podařil v pevnosti Col de Larche, kde přesvědčila početnou polskou posádku přičleněnou k wehrmachtu, aby se na pokyn francouzské opozice vzdala a připojila se k odboji.

V téže době byl její nadřízený a tehdy i milenec Francis Cammaerts zadržen s několika dalšími partyzány gestapem. Krystyna neváhala a rozhodla se k téměř sebevražednému kroku: sedla na bicykl a vydala se za ním přímo do vězení. Aniž by zastírala, že je sama špiónkou, jala se ostře vyjednávat a požadovala okamžité propuštění všech tří zadržených. Vymyslela si, že je Cammaertsovou ženou, a dokonce neteří polního maršála Bernarda Montgomeryho. Dále slíbila vysokou peněžní odměnu, kterou jí nakonec britská rozvědka skutečně dala k dispozici. Zdá se to až neuvěřitelné, ale gestapo nakonec na nabídky i výhrůžky této polsko-židovské špiónky kývlo a všechny tři zadržované muže propustilo. Je však zapotřebí zdůraznit, že na tomto rozhodnutí se nemalou měrou podílela hrozba postupujících spojeneckých jednotek (operace Dragoon), která měla na již tak oslabenou vojenskou morálku nacistů přirozený dopad. V každém případě se jednalo o jednu z nejtroufalejších akcí v podání agentů ze SOE.

Válka se pomalu chýlila ke konci a Krystyna měla v plánu ještě jednu důležitou akci – osobně podpořit Varšavské povstání. Po dlouhém vyjednávání s britskou tajnou službou k tomu Skarbek a Cammaerts dostali souhlas, který byl však těsně před jejich výsadem zrušen kvůli zajetí předchozí skupiny Sověty. Až do konce války pak Krystyna působila jako důstojnice Ženského pomocného leteckého sboru (Women's Auxiliary Air Force, WAAF).

Poválečná frustrace

Po skončení války se Krystyně, jedné z nejvýznamnějších pracovníků britské tajné služby, sice dostalo uznání v podobě vyznamenání (stala se nejvýše oceněnou agentkou, získala Řád britského impéria, Jiřího kříž či Válečný kříž 1939–1945), její další osudy však příliš šťastné nebyly. Do své vlasti se kvůli nástupu komunistického režimu vrátit nemohla, podobně jako tisíce dalších, kteří si vybrali „nevhodnou“ stranu odboje. Krystyna zažádala o britské občanství, které jí bylo přiznáno až na druhý pokus. Tato dříve všemi opěvovaná hrdinka, zvyklá každý den balancovat na hranici života a smrti, byla nucena střídát zaměstnání, aby vůbec přežila. Pracovala v prádelně, jako prodavačka, telefonistka či jako pokojská a stevardka na lodi.

Právě zde se seznámila se svým budoucím vrahem, Dennisem Muldowneyem. Jeho čin byl motivován posedlostí a přišel ve chvíli, kdy Krystyna plánovala odjezd do Bonnu za Kowerským, který se měl brzy stát jejím třetím mužem (s Giżyckým se rozvedla v roce 1946). Krystynina vražda je dodnes vnímána jako zvláštní ironie osudu, vzhledem k tomu, kolikrát se jí za války podařilo uniknout téměř jisté smrti. Není proto překvapující, že se její tragické úmrtí stalo zdrojem mnoha konspiračních teorií, v nichž nezřídka jako viník figuruje britská tajná služba. Spekulace pak ještě přizivila smrt Teresy Łubieńské, blízké Krystyniny kamarádky taktéž spolupracující s Mušketýry, která byla o pět let později rovněž usmrcena bodnou ranou ve stanici metra. Pachatele se nikdy nepodařilo dopadnout.

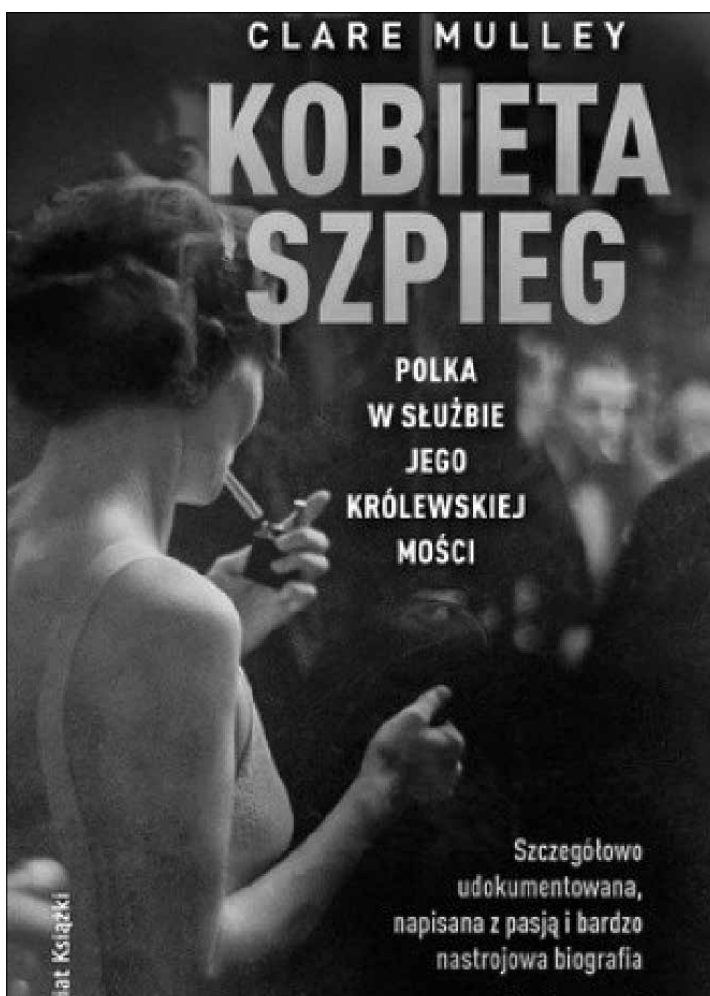
Na hraně pravdy a fabulace

Oblíbenou Churchillovu agentku připomíná v její druhé domovině od roku 2017 bronzová busta, která je k vidění v Ognisku Polskim (Polish Hearth Club) v Londýně. O Krystyně vzniklo množství non-fiction literatury i filmových dokumentů. Z děl, která se více než o pikantnosti jejího života opírají o fakta, stojí za zmínku zejména publikace čelné britské biografky Clare Mulley, která vyšla v roce 2013 také v Polsku pod názvem *Kobieta szpieg. Polka w służbie Jego Królewskiej Mości* (*Špionka. Polka ve službách Jeho královské výsosti*). Nejznámějším fiktivním zosobněním Krystyny Skarbek má pak být Vesper Lynd (Jerzy Skarbek údajně svou dceru oslovoval „Vesperale“), partnerka Jamese Bonda ze snímku *Casino Royale*. Právě s autorem „bondovek“ Ianem Flemingem měl Krystynu, alespoň podle některých zdrojů, pojit milostný vztah. Jejich poměr však nebyl nikdy doložen, prokazatelně měli pouze společné známé.

Krystyna platila za velmi atraktivní ženu, která se mimochodem v roce 1930 účastnila soutěže krásy Miss Polonia. Podle dochovaných snímků by skutečně jen málokdo hádal, že tato krasavice právě před chvílí vyhodila do vzduchu most nebo že absolvovala několikahodinovou cestu v kufru auta. Svého vzhledu podle některých uměla patřičně využívat, a to jak v kariéře, tak v milostném životě. Ten veřejnost nepřestává zajímat ani po bezmála sedmdesáti letech od její tragické smrti. Propíraný počet milenců se však zdroj od zdroje liší – zatímco jedni hovoří o stovkách, jiní se zastavili na čísle pět.

Osobní život jedné z nejvýznamnějších agentek britské tajné služby celkově halí mnohem neprostupnější opar tajemství než v případě její profesní kariéry. Rozchází se dokonce i vzpomínky přátel a známých na její povahu. Jedni Krystynu popisují jako temperamentní lvici salonů, druzí si ji vybavují naopak jako skromnou, spíše posmutnělou ženu, která na větších akcích sedávala bokem. S určitostí ji však lze označit za odvážnou a dobrodružstvím fascinovanou osobu, jež si často nebyla vědoma hrozcího nebezpečí. Legendární Krystyna Skarbek je pochována na Saint Mary's Catholic Cemetery vedle svého celoživotního partnera Andrzeje Kowerského, který si po své smrti (1988) přál spočinout vedle ženy, s níž tak zaníceně bojoval za svobodu nejen Polska, ale i celého světa.

Taňa Matelová

Teplice: město vzdorující svému osudu

Kotlina mezi severními výběžky Českého středohoří a jižním úpatím Krušných hor se na přelomu podzimu a zimy často halí do inverzních mlh. Ty pak milosrdně skrývají zjizvené lázeňské město, nejstarší a druhdy nejslavnější u nás. Vyhledávané letovisko se postupem času proměnilo z města ve středu zájmu evropské smetánky v město ve středu zájmů lázeňství a drancující těžby uhlí doprovázené těžkým průmyslem. Rovnováhu se bohužel udržet nepodařilo, Teplice však dodnes přitahují. Sice už ne leskem a malebností někdejší „Malé Paříže“, stopy bohatství a prosperity však nezmizely zcela a provází je o to mocnější příběh.

V době mého dětství ještě jezdily rychlíky z Liberce do Chebu. Z hlediska krajinného rámce – a to píšu bez ironie – to byla možná nejkrásnější trať u nás. Jezdíl jsem tou „severočeskou magistrálou“ do Karlových Varů, kde bydleli prarodiče. Vzpomínám si, že už na základní škole jsem této cestě věnoval slohovou práci v kategorii „subjektivně zabarvený popis“. Teplice mi byly jakousi pustinou mezi velkolepě tísnivým kaňonem kolem Ústí nad Labem a takřka transcendentálně působícími jámami uhelných velkolomů na Mostecku a Chomutovsku, táhnoucími se až ke strmým stráním „Rudohoří“, až k prvním výběžkům lesů. Sledoval jsem zašedlé čínáky a fabriky, ušmudlaná a tísnivá nádraží i pestrou směsici podivných lidí na peronech.

Jednou si k nám do kupé přisedli fanoušci FK Teplice. Jeli patrně kamsi na zápas, popíjeli piva a na každém nádraží vyřvávali z okna: „Teplice.“ Mísila se ve mně obava a zároveň určitá fascinace. Pořídil jsem si pak od jednoho spolužáka plakátek teplického mužstva a vylepil si ho v šatní skříňce ve škole. Více než samotná kopaná, o níž jsem tenkrát věděl stejně málo jako dnes, mě zaujala její sociální (ba sociopatologická) dimenze. Stal jsem se hrdým fanouškem týmu, jehož zápas jsem nikdy neviděl ani v televizi, navíc pocházejícího z města, v němž jsem poprvé vystoupil z vlaku až v dospělosti.

Jako dítě jsem si musel vystačit s automapou, na níž jsem ovšem našel fascinující názvy čtvrtí a okolních měst: Řetenice, Lesní brána, Prosetice, Hudcov, Trnovany, Proboštov, Bohosudov, Světec, Ohnič, Hrob, Košťany... Vryly se mi do paměti natolik, že jsem tím ještě o řadu let později oslnil v zaplivané hospůdce, daleko od Teplic, jakéhosi alternativního pankáče, který mě pokládal za tajného Tepličáka-špiona a na pivní tácek mi pak lihovým fixem naškrábal e-mail, ať se mu ozvu, až se vrátím do Teplic. Nosil jsem ten tácek po nějakou dobu v batohu jako talisman.

Skutečné Teplice mě nepřestávaly pronásledovat a míjet. Potkával jsem lidi odtamtud, slyšel od nich o Ara-bech, co tam okupují parky a v hotelových pokojích spí v botách, četl o demolcích knížecího pivovaru a secesních městských lázní, na Facebooku objevil pozoruhodnou stránku o historii města nazvanou Teplitz-Schönau, kterou vedl jistý Dominik Feri, nedlouho poté nejmladší český zastupitel a posléze i poslanec... Prvně jsem však

do Teplic přijel teprve před nedáv-
nem: v létě, tedy v čase arabských
rodinek piknikujících na trávnících,
a v zimě, tedy v čase husté inverz-
ní mlhy, ale k tomu se ještě vrátíme.
Nejprve krátce nahlédneme do dějin
„Malé Paříže“, v níž se scházeli císaři
i významní umělci.

Nejvýznamnější lázně

Počátky Teplic souvisejí, jak nazna-
čuje samo jméno města, s vývěry tep-
lých vod. Bájeví kronikář Václav Hájek z Libočan je klade

do roku 762, kdy pasáči vepřů objevili v lesích řetenic-
kého rytíře Kolostůje horký pramen – současné Pravří-
dlo, dříve zvané Oukrop. Léčivost tamních zřidel znali
už minimálně Keltové, kteří obětovali božstvům Obřího
pramene v blízké Lahošti kotlík obsahující asi čtyři tisíce
bronzových šperků. Ty si po svém nalezení roku 1882 zís-
kaly světový věhlas coby Duchcovský poklad a obohatily
sbírky nejprestižnějších evropských muzeí.

První písemná zmínka o Teplicích pochází z Vincen-
ciovy kroniky a plyne z ní, že královna Judita Durynská,
manželka Vladislava I., nechala kolem roku 1165 založit
poblíž dnešního Pravřídla ženský benediktinský klášter.
V něm posléze strávila poslední léta svého života. Oká-
zala klášterní bazilika, archeologicky odkrytá a zkouma-
ná až v padesátých letech 20. století, prý byla jakýmsi
dvojčetem svatojiřské baziliky na Pražském hradě a krá-
lovna se v ní nechala pohřbit. Osada, která zde – snad
i s kostelem zasvěceným patronu pramenů Janu Křtiteli
– existovala už dříve, se nejpozději začátkem 14. stole-
tí přerodila v půdorysně nepravidelné ohrazené město
ležící na obchodní stezce do Saska. Za husitských válek
klášter zanikl, nikoli však vinou kališníků, jimž se od jep-
tišek dostalo vlídného přijetí, nýbrž vinou Míšeňských.
Ti pokládali jeho obyvatelky za spojence husitů a klášter
i město vyplenili a „s pannami Bohu zaslíbenými naklá-
dali bezectně“.

Krátce nato se Teplic ujal obratný Jakoubek z Vřeso-
vic. Klášter přestavěl na tvrz. Na Doubravské hoře nad
městem vybudoval jeden z našich nejmladších hradů
a zahájil sérii šlechtických držitelů města. Často se střída-
li, ale asi nejvíce se do teplických dějin otiskli tři. Prvním
byl Volf z Vřesovic, který se zasloužil o rozvoj lázeňství
a vzdělanosti natolik, že podnítil vznik idylické ódy
Olázních teplických z pera humanistického básníka Tomá-
še Mitise. Nebyl sám, zdejší prameny nadšeně popisoval
slezský přírodovědec Kašpar Schwenckfeld. Alchymista,
astrolog a lékař Paracelsus pak radil Teplice k nejdůleži-
tějším lázním Evropy. Druhým významným šlechtickým
majitelem města byl Radslov Vchynský ze Vchynic, „na
první pohled lichvář a prospěchář“, zároveň však schop-
ný politik a vizionářský stavebník, z jehož popudu vznikl
mimo jiné malebný renesanční lusthaus zvaný Kolos-
tůjovy věžičky. Třetím pak rod Clary-Aldringenů, který

Teplice držel od třicetileté války až do roku 1945. Právě v této době se dosud převážně česky hovořící město germanizovalo do té míry, že na začátku 20. století tvořili Češi jen asi šestinu obyvatelstva.

Od 16. století se zdejší lázně postupně proslavily v celé Evropě. Mohutný požár v červnu 1793, kdy během půldruhé hodiny shořelo 202 domů a jedenáct stodol, podnítl velkou klasicistní přestavbu města, jež čím dál více platilo za příjemné letovisko, kam se sjížděli významní mocnáři, šlechtici, umělci, vědci a obchodníci nejen za léčbou a odpočinkem. Roku 1812 zde proběhla legendární schůzka Ludwiga van Beethovena a Johanna Wolfganga Goetha, o rok později tu panovníci Rakouska, Pruska a Ruska rokovali o společném postupu proti Napoleonovi. Lázně navštívila řada dalších osobností – například skladatelé Fryderik Chopin, Carl Maria von Weber, Ferenc Liszt, Robert Schumann či Richard Wagner, spisovatelé Hans Christian Andersen a Henryk Sienkiewicz, malíři Caspar David Friedrich a Adrian Ludwig Richter, filosof Arthur Schopenhauer nebo čeští obrozenci Josef Dobrovský a František Palacký.

Konec starých časů

Během 19. století se však lázeňský provoz dostal do konfliktu s průmyslovým rozvojem. Těžba hnědého uhlí v okolí narušovala chod lázní, ač počet hostů stále vzrůstal. Ke zlomu došlo až v roce 1879, kdy průval na dole Döllinger způsobil zánik některých pramenů včetně nej-

Postmoderní kolonáda je společně s přilehlým kulturním domem dílem architektů z proslulého libereckého studia SIAL a zároveň nejocetovanější stavbou poválečné architektury v Teplicích. Její zapojení do kontextu lázeňského centra je však poněkud rozpačité.

Foto: Martin Veselka

známějšího Pravírdla. Později se jej sice povedlo opět zachytit – do Teplic kvůli tomu musel být povolán vynikající geolog a místní rodák Gustav Karl Laube. Od té doby však vyvěralo jen díky čerpadlům a vrtu.

Rozvíjející se průmysl (například sklárny, porcelánka, vápenka, drožďárna či továrna na hasičské stříkačky) a především hornictví přiváděly do Teplic-Šanova (jak se souměstí od roku 1895 jmenovalo) jednak stále více Čechů z vnitrozemí, jednak vytvořily živnou půdu pro uchycení sociálnědemokratických, komunistických a později i fašistických myšlenek mezi obyvatelstvem.

Spolu se změnou národnostních a sociálních poměrů docházelo k častým demonstracím, stávkám, třenicím a konfliktům, které se v období první republiky paradoxně ještě vystupňovaly. Provakace byly oboustranné. Němci organizovali bouřlivé nacionalistické manifestace, během nichž se rabovaly české obchody. Češi zase odstranili populární pomník Josefa II. (nahradil jej Wolfgang Amadeus Mozart, jenž v Teplicích nikdy nepobýval) a uspořádali megalomanský sokolský župní slet. Snad ani nepřekvapuje, že se město v roce 1918 spolu s Libercem stalo hlavním střediskem provincie Deutsch-Böhmen a že jsou s ním spjati i neblaze proslulý sudetský iredentista Rudolf Lodgman von Auen a nacistický zločinec Humbert Achamer-Pifrader. Když roku 1938 připadly Teplice-Šanov německé třetí říši, Lodgman sepsal děkovný telegram Hitlerovi. V březnu 1939 vzplála zdejší synagoga. Patřila k největším a nejvýstavnějším v Evropě a její zánik předznamenal smutný konec místní šestitisícové židovské komunity, po Praze nejstarší a nejpočetnější v Čechách.

Za druhé světové války město stagnovalo a na jejím konci ho poškodilo bombardování. Zasáhlo starou synagogu a několik domů v křivolakých uličkách malebného židovského ghetta, které patřilo k nejstarším částem Teplic. Ač poškození nebylo velké, rozhodlo se po roce 1945 o jeho demolici a během pouhých pár let zmizelo přes šedesát domů této čtvrti, tolik připomínající pražský Josefov před asanací. Vzniklé rumiště dostalo vzletné jméno Mírové náměstí a ještě řadu roků čekalo na jakous takous parkovou úpravu.

Mizející paměť

Konflikt hnědouhelné těžby a lázeňství se prohluboval. Severočeské doly předložily plány, podle nichž měly povrchovým velkolomům padnout za oběť rozsáhlá čtvrt Trnovany,

městský hřbitov a obce v severním a východním sousedství města včetně důležitých železničních i silničních tras a několika velkých průmyslových závodů. V roce 1956 obdržely Teplice status lázeňského města, což ambice těžařů patrně trochu zkrátilo. Pobyt lázeňských hostů však kromě poškozeného životního prostředí znepříjemňoval technický stav léčebných domů, naposledy opravovaných za první republiky, a především hluk a prach z nekonečných demolic. Ty postupně zlikvidovaly většinu starých Teplic i některé ulice v lázeňské čtvrti.

Určitým předznamenáním tragického osudu jednoho z nejkrásnějších českých měst bylo – vedle již zmíněného zániku synagogy a ghetta – zbourání památného domu Zlatá loď. V něm s oblibou pobývali Goethe a básník Johann Gottfried Seume, který v Teplicích i zemřel. Jeho hrob a pomník se kupodivu dochovaly až do současnosti, což v poválečném období, kdy se takřka programově vymazávaly dějiny, zdaleka nebylo samozřejmé. Nezapomínejme, že z veřejného prostoru tehdy zmizely nejen pomníky obětem první světové války (obsahující poněkud provokativního lva probodnutého kopím) a války prusko-rakouské, ale i sochy Goetha, Mozarta a Hanse Kudlicha. Poslední dvě zmíněné se po čase vrátily, leč na jiné místo, zatímco Goetha nahradil – Beethoven! K zapomenutí byly odsouzeny názvy parků po přírodovědci Alexandru von Humboldtovi, který si oblíbil nedaleké České středohoří, a polárníku Juliu von Payerovi, jenž se v Teplicích narodil a na jedné z expedic objevil souostroví Země Františka Josefa. Vadila též celá řada dalších – člověk by si myslel neškodných – místních a pomístních jmen.

V padesátých letech se destrukce starých Teplic rozjela naplno. Zmizela klasicistní zástavba Lázeňského náměstí i „butiky“ s lázeňskými suvenýry, přilepené k opěrné zdi kostela svatého Jana Křtitele. K zemi šel starobylý lékárenský dům U Černého orla s altánem, kde se roku 1813 sešli car Alexandr I., král Fridrich Vilém III. a císař František I. Společně s ním zanikl i poslední úsek gotických městských hradeb. Pár let nato následovala likvidace mnoha desítek převážně barokních a klasicistních domů při dvou hlavních tepnách historického jádra – ulicích Dlouhá a Zelená, zcela zbořeny byly dvě a půl strany hlavního náměstí. Jako náhrada vyrostla v těchto původně středověkých uličkách fronta panelových domů, několik věžáků a na náměstí Svobody (tehdy Marxově) brutální objekty telefonní ústředny a obchodního domu Prior. Vlivem tohoto zásahu, jenž se dílem zrodil v hlavách modernitou posedlých územních plánovačů a dílem vyplynul ze zanedbané údržby znárodněného domovního fondu, získalo někdejší živoucí srdce města rázem podobu periferního sídliště, kam kdo nemusí, nejde.

V lázeňské části zanikla pitoreskní, na skály nalepená zástavba podél Mlýnské a Pražské ulice, hlavní příjezdové trasy do města. Návštěvníky přibývající do Teplic od jihu tak dnes na jedné straně vítá sídliště výškových domů

*Historický dům v ulici U Kamenných lázní 309/13 – pamětník největší slávy šanovských lázní, zbytečně zbořený v letech 2016–2017.
Foto: Martin Veselka*

a na straně druhé zhruba kilometrová „proluka“ zpestřená tu a tam pozůstatky starých do skal tesaných sklepů a ohyzdným monstrem nikdy nedostavěného léčebného komplexu. S rozmachem se bouralo i ve čtvrtích Řetenice a Prosetice, jejichž historické návsi vystřídaly paneláky, ale především v Trnovanech. Ty byly prvně zmíněny už roku 1057 (dříve než Teplice!) a až do čtyřicátých let 20. století se rozvíjely jako samostatné město. Největší rozkvět prodělaly na přelomu 19. a 20. století, kdy zde působila mimo jiné porcelánka Amphora, jejíž secesní vázy jsou dnes sběratelskou vzácností.

Zásluhou místního architekta Fritze Hühnla zde vyrostly bloky monumentálních domů s působivou výzdobou na motivy germánské mytologie a německých dějin, díky nimž se Trnovanům přezdívalo „Malý Norimberk“. Podíleli se na ní ostatně někteří designéři z porcelánky. Spolu s elegantním secesním Zeleným kostelem od drážďanského dua Schilling & Gräbner tyto domy tvořily v českém kontextu jedinečný architektonický fenomén. Nicméně „staré německé Trnovany s nesmírně krásným kostelem,“ jak je popisoval Karel Kryl, který v šedesátých letech vyráběl záchodové mísy v teplické keramičce Spojker, zmizely téměř beze zbytku během období normalizace. Kostel označený socialistickými památkáři za „dekadentně eklektickou a umělecky naprosto bezvýznamnou práci“ zprvu sloužil jako skladiště nábytku, pak zchátral, vyhořel a v roce 1973 byl odstřelen. Romantické bloky domů ve „staronorimberském“ stylu nahradily během následující dekády paneláky. Smutným dozvukem trnovanského úpadku byla demolice tajemně impozantního hotelu Imperátor v roce 2018.

Éra dvou Jaroslavů

Nejednoznačný vývoj do jisté míry pokračoval i po sametové revoluci. K ní se Tepličtí dopracovali pozoru-

hodným způsobem. Inverzemi sužované Teplicko platilo v dobách normalizace za oblast s nejznečištěnějším ovzduším. Lidé zde žili v průměru o čtyři roky méně než jinde v republice, děti jezdily několikrát ročně a zdarma na školy v přírodě a když na podzim padly „žluté mlhy“, nedoporučovalo se vycházet ven, ba ani větrat. Šestnáctiletý učeň Zbyšek Jindra v listopadu 1989 vyrobil a po městě rozvěsil letáky, které jeho spoluobčany zvaly na demonstraci proti katastrofálnímu stavu životního prostředí. Ta se v sobotu 11. listopadu skutečně odehrála a sešlo se na ní osm set lidí. Náměstí se plnilo i v následujících dnech, vznikla petice a na 20. listopadu byla dohodnuta diskuse s vedením města na zimním stadionu. Ta také proběhla, ale mezitím přišel 17. listopad v Praze a pozice vyjednávajících se výrazně změnila. S nadsázkou lze ovšem říci, že sametová revoluce začala právě v Teplicích.

V příštích letech skutečně došlo k razantnímu zlepšení ovzduší, ale vedle tradičních nešvarů divokých dekadentních let město trápila řada specifických potíží, ať už to byly drogy, prostituce, sociálně vyloučené lokality, nebo později občasné napjaté vztahy s muslimskou komunitou. Rekordně dlouho zde vládli dva kontroverzní Jaroslavové: v oficiální sféře primátor a senátor Kubera, vnímaný spíše pozitivně, a v té neoficiální podnikatel Třešňák, spojovaný s četnými kauzami.

Tři z nich bezprostředně souvisejí s politováníhodnou skutečností, že nesmyslné ztráty cenných staveb – a tím i poškozování beztak zmrzačené paměti a genia loci tohoto města – pokračují i po roce 1989. Pod taktovkou Jaroslava Třešňáka totiž v roce 2008 kvůli údajnému špatnému stavu zanikly památkově chráněné městské lázně, přičemž svůj slib, že na místě vybuduje jejich repli-

Zámecké náměstí za mlžného prosincového podvečera - nejzachovalejší, respektive jediná poměrně celistvě zachovaná část historického jádra Teplic.

Foto: Martin Veselka

ku, dodnes nesplnil. Řadu let se vlečou tahanice o jinou hodnotnou stavbu v jeho vlastnictví, Hadí lázně, které nechává tento sponzor prezidentských kampaní Miloše Zemana řízeně chátrat. U ministra kultury Antonína Staňka si vymohl jejich vyškrtnutí ze seznamu památek (provedené v posledních hodinách výkonu jeho ministerské funkce a naštěstí později anulované).

V roce 2011 pak Třešňák navzdory protestům památkářů nechal strhnout dva historické domy – Arcivévodkyně Valerie a U Císařského pozdravu – na náměstí Svobody, čímž prakticky zlikvidoval další jeho stranu. Cenný byl zejména druhý dům. Vznikl po velkém požáru 1793 v klasicistním slohu a pamatoval setkání rakouského císaře Ferdinanda V., pruského krále Fridricha Viléma III. a ruského cara Mikuláše I. v roce 1835. Na místě domů vyrostlo odpudivé nákupní centrum Fontána, které zdárně konkuruje sousední nákupní Galerii Teplice, již ovšem padl za obět pouze socialistický Prior. Hned dva supermarkety, otevřené o pár let dříve v Trnovanech, za svou existenci vděčí demolici starého knížecího pivovaru. Uvědomíme-li si, že totožný osud potkal i pivovary v nedalekém Chomutově, Jirkově či Kadani, jeví se náš národ pivařů a pivoznalců hnedle v jiném světle...

Nerad bych, aby se ve výčtu jizev a ran zcela ztratily důvody, proč se Teplicemi zabývat, nezapomínat na ně, proč bývat s nimi a v nich. Patří k nim nejen požitek z mnoha dosud krásných míst a užitek z mnoha inspirativních osobností, institucí, iniciativ a kulturních podniků, které toto město zájemcům skýtá, nýbrž i jedna jeho silná a obdivuhodná vlastnost. V těch střepech teplických dějin a přítomnosti, které jsem zde popsal, totiž vnímám trvale přítomnou, houževnatou a urputnou vůli vzdorovat.

A není podstatné, zda jde o vzdor menšiny vůči většině, slabšího vůči silnějšímu, potomků vůči otcům, současného vůči nenávratně minulému, anebo naopak. Ať už se jednalo o založení kláštera v pustině, vzkříšení města po válkách a požárech, dělnické protesty, sokolské manifestace, vzešup nacismu, následnou vůli zastřít vše německé, snahu jedněch radikálně proměnit tvář města i úsilí jiných zachytit ji, popsat a uchovat, odvahu hrát v undergroundových kapelách, svolat lidi a demonstrovat za zdravý vzduch, anebo o řadu dalších kroků, k nimž se tepličtí odhodlali... Onen vzdor jistě není výhradní výsadou Teplic, našli bychom jej i v dějinách jiných měst, nicméně právě u těchto zraněných starobylých lázní jej vnímám obzvláště zřetelně. Vždyť alespoň zčásti nepochybně plyne ze zoufalství, z hořkosti nad vlastním osudem. Současně však tvoří pevné pouto – mezilidské i člověka k místu.

Martin Veselka

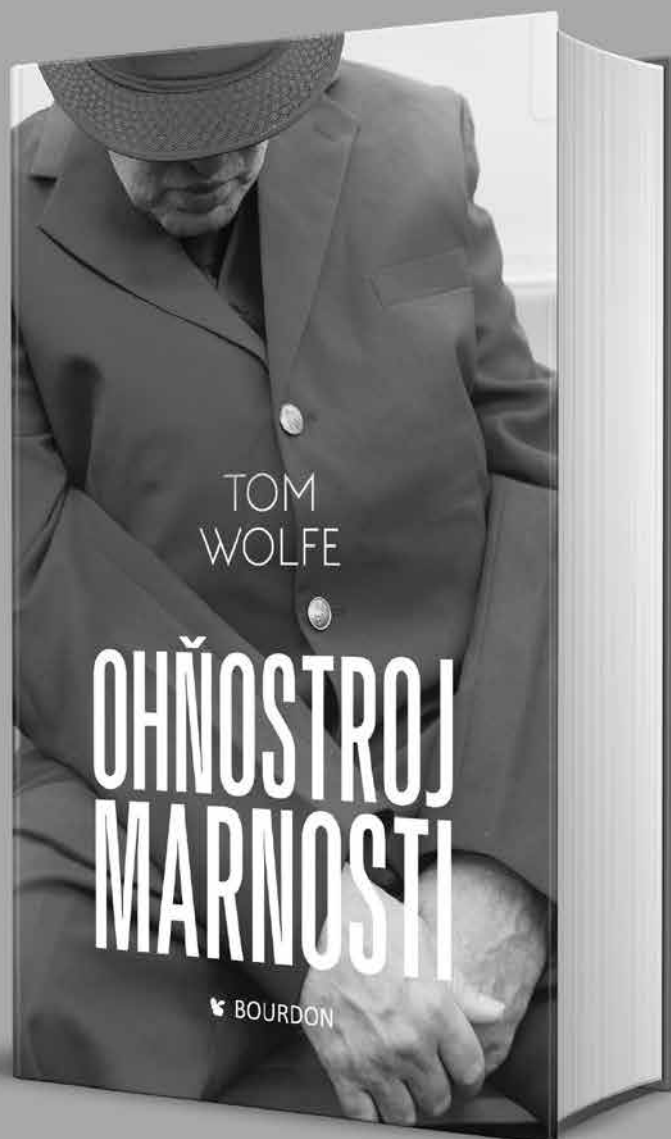
VÝJIMEČNĚ POVEDENÝ ROMÁN

**ZAČTETE SE A ZJISTÍTE,
ŽE JE JEŠTĚ LEPŠÍ,
NEŽ JSTE ČEKALI.**

Novinka

**Starý dobrý Wolfe.
Hlasitá smršť
literárního umění.**

**Nestydatá, satirická
a dokonale akurátní sonda.**

"Přesně v tom okamžiku, právě v takovém luxusním bytě na Park Avenue, kterými byl starosta tak posedlý... čtyřmetrové stropy... dvě oddělená křídla, jedno pro bílé anglosaské protestanty, kterým to patří, a druhé pro služebnictvo... ve vstupní hale klečel Sherman McCoy a snažil se připnout jezevčíka na vodítko. Podlaha haly z temně zeleného mramoru se zdála nekonečná a vedla dál a dál až k téměř dva metry širokému schodišti z ořechového dřeva vzpínajícímu se okázalým obloukem do hořejšího patra. Přesně ten typ bytu, u něhož jen při pouhém pomyslení vzplanou v srdcích obyvatel celého New Yorku, a potažmo celého světa, plameny závidy a chamtivosti. Sherman však planul pouze naléhavým nutkáním ze svého super fantastického bytěčku na půl hodiny vypadnout."